

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Magisterská diplomová práce

GENERALIZACE A SPECIFIKACE LEXIKÁLNÍHO
VÝZNAMU V SOUDOBÉM UMĚLECKÉM PŘEKLADU

Generalization and Specification of Lexical Meaning in Contemporary
Translation of Fiction

Jana Kubáčková

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Jettmarová, M.Sc.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 3. 9. 2008

.....

Psaní diplomové práce je dlouhá, ale naštěstí ne osamělá cesta. Proto můj dík náleží všem, kdo mi na této cestě nabídli pomocnou ruku nebo vlídné slovo.

Poděkování patří na prvním místě vedoucí mé diplomové práce, PhDr. Zuzaně Jettmarové, M.Sc., za mnohé cenné rady a připomínky.

Tato práce by ovšem nemohla vzniknout bez ochotné pomoci Mgr. Pavlíně Šaldové, Ph.D., řešitelky projektu Intercorp na Ústavu anglistiky a amerikanistiky FF UK, která mi poskytla řadu textů v elektronické podobě.

Děkuji také Bc. Martinu Vavřínovi z Ústavu Českého národního korpusu za pomoc a poučení při technických úpravách textů.

Obsah

1.	Úvod	
	Generalizace a specifikace v kontextu překladových univerzálií	1
2.	Univerzálie v překladu – přehled stavu zkoumané problematiky	4
2.1	Elektronická revoluce v deskriptivní translatologii	4
2.1.1	(Staro)nové univerzálie	4
2.1.2	Univerzálie – krok vpřed, nebo zpátky? Pojem, podstata a metodologie očima kritiků.	9
2.1.3	Dosažené úspěchy	13
2.1.4	Od deskripce k explanaci	14
2.1.5	Explanace v pojetí Levého	18
2.2	Pojem generalizace a specifikace	21
2.2.1	Olše, nebo strom? Generalizace v díle Jiřího Levého	21
2.2.2	Generalizace, specifikace a příbuzné jevy v zrcadle výzkumu	26
2.3	Generalizace a specifikace prizmatem stylistiky a lexikologie	36
2.3.1	Lexikální význam pod drobnohledem	36
2.3.2	Synonymie aneb Jako vejce vejci?	38
2.3.3	Synonymické řady a lexikální onomaziologie: <i>E pluribus unum, ex uno plura</i>	44
2.3.4	Spříznění volbou	46
2.3.5	Kolokabilita a volba	47
2.3.6	Labyrint pojmů: generalizace, abstraktizace, abstrakce, specifikace, konkretizace	48
2.4	Dědictví Babelu: Základní typologické rozdíly v lexikální sémantice angličtiny a češtiny a metodologické problémy z nich plynoucí	50
2.4.1	What's in a word? Typologie a slovo	50
2.4.2	Generalizace a specifikace v překladovém materiálu	56
2.4.3	Systém versus kompenzace	61
3.	Od teorie k praxi: studie generalizace a specifikace ve světle uvedených poznatků	63
3.1	Vymezení základních pojmů korpusové translatologie	63
3.2	Generalizace a specifikace: shrnutí, definice, hypotézy a operacionalizace	65

3.3	Materiál a metody	69
3.3.1	Srovnatelné korpusy pro třífázovou analýzu. Materiál Českého národního korpusu	70
3.3.2	Paralelní korpus doplněný o referenční korpusy	74
3.3.3	Zaostřeno na překladatele: Originál a dva překlady	76
4.	Empirická studie uměleckých překladů do češtiny	77
4.1	Subkorpusy založené na beletrii v Českém národním korpusu. Kvantitativní srovnání – třífázová analýza	77
4.1.1	Subkorpusy v číslech	77
4.1.2	Vybrané expresivní derivační prostředky a synonymické řady v subkorpusech	85
4.1.3	Diskuse k výsledkům analýzy subkorpusů ORIG, P-angl a P-různé	91
4.2	Paralelní anglicko-český korpus doplněný o referenční korpusy – analýza excerpt	94
4.3	Isaac Asimov: Nadace a Říše v překladech Jarmily Pravcové a Viktora Janiše z pohledu generalizace a specifikace	104
4.3.1	Verba dicendi v překladech	110
4.3.2	Rozbor vybraných úseků obou překladů a originálu	120
4.3.3	Diskuse k analýze dvou překladů a originálu	126
5.	Závěr	128
5.1	Shrnutí dosažených výsledků a jejich interpretace	128
5.2	Metodologické poznatky zjištěné v průběhu práce a možnosti navazujícího výzkumu	129
6.	Resumé / Summary	132
7.	Bibliografie	134
8.	Seznam příloh	143

1. Úvod

Generalizace a specifikace v kontextu překladových univerzálí

Zájem o obecné tendence, jimiž se překlady odlišují od původních textů, se v translologii objevil v souvislosti s přechodem od preskriptivního přístupu k deskripci. Deskriptivní přístup obrátil pozornost na překlad jako samostatný předmět studia v kontextu cílové kultury.

Tento obrat nastal v 80. letech, zejména díky teorii polysystému. V podání svého předního představitele Even-Zohara (1990, 1. vyd. 1979) tato teorie nabízí dynamický pohled na jednotlivé systémy (například systém původní literatury, překladové literatury nebo jejich podskupin) ve vzájemných vztazích a neustálém pohybu mezi centrem a periferií. Proto také nezavrhuje žádný ze systémů na základně apriorních hodnotových soudů:

Further, it may seem trivial, yet warrants special emphasis, that the polysystem hypothesis involves a rejection of value judgments as criteria for an a priori selection of the objects of study. This must be particularly stressed for literary studies [...] (Even-Zohar 1990: 13).

Pozici překladu a přijímající kultury v translologickém výzkumu dále upevnil Gideon Toury (1980, 1995), teoretik deskriptivní translologie blížící teorii polysystému. Vyšel z paradigmatu, v němž J. S. Holmes (1988) rozlišil základní odvětví translologie, a zdůraznil klíčovou roli deskriptivní větve pro utváření translologie jako autonomní empirické vědy. Překlad v Touryho pojetí je faktem cílové, přijímající kultury. Je to každý text, který je jako překlad v dané době a kultuře přijímán. Zastává v ní určitou funkci, je produktem, který byl do této doby a kultury přenesen určitým způsobem a s určitým záměrem. V této kultuře je součástí subsystému překladové literatury; subsystém a celý systém jsou provázány vzájemnými vztahy a reakcemi.

V deskriptivní translologii se tedy pozornost soustředí na překlad takový, jaký je, a ne jaký by měl být. Tento přístup je velmi provázaný s teorií i praktickou aplikací. Potvrzené či vyvrácené hypotézy mají vždy (i když ne nutně úmyslně) dopad na teorii.

Jsou podkladem pro formulaci zákonitostí překladatelského procesu a podmínek, za jakých se tyto zákonitosti projevují. Popis tendencí v překladu se může odrazit v didaktice překladu a vést k vědomému úsilí o jejich překonávání.

Snaha o popsání překladu jako takového přirozeně vedla ke zkoumání tzv. překladových univerzálií – charakteristických rysů, kterými se překlad bez ohledu na konkrétní jazykovou dvojici liší od původních textů napsaných v témže jazyce. Tyto vlastnosti jsou výsledkem specifických podmínek a omezení, kterými se vyznačuje překladový proces jako zvláštní druh komunikace:

[...] the very activity of translating, the need to communicate in translated utterances, operates as a major constraint on translational behaviour and gives rise to patterns which are specific to translated texts (Toury et Even-Zohar in Baker 1993: 242).

Na specifické postavení překladu mezi jazykovými projevy upozornila také Mona Bakerová:

[...] translational behaviour is different from other types of linguistic behaviour, quite irrespective of the translator's mastery of the target language (Baker 1993:234).

Právě Bakerová ve svém průkopnickém článku z roku 1993 poukázala na novou cestu, která se v té době otevírala pro zkoumání povahy překladu jako takového. Jednalo se o využití technických možností korpusové lingvistiky jako nástrojů pro elektronické zpracování velkých textových korpusů. Tato inovace znamenala podle Bakerové doslova obrat v dějinách translologie („a turning point in the history of the discipline“, Baker 1993: 235) a příležitost k radikálnímu přehodnocení jejích cílů a sféry zájmů.

Tato diplomová práce navazuje na studie, které usilují o odhalení obecných vlastností překladu pomocí metod korpusové lingvistiky, a zároveň čerpá z tradice, kterou v české (a československé) translologii představuje dílo Jiřího Levého. Zaměřuje se na vztah mezi originálem a překladem a mezi překlady a původní tvorbou z hlediska významové generalizace a specifikace, tedy lexikálně-sémantického zobecnování (ochuzování) a obohacování.

V teoretické části podává přehled nedávného výzkumu překladových univerzálií pomocí elektronických korpusů a upozorňuje na paralely s odbornými pracemi Jiřího Levého. Dále se podrobněji věnuje pojmům generalizace a specifikace v tvorbě Levého

i v kontextu jiných souvisejících studií. Pro komplexnější představu o posunech, k nimž při generalizaci a specifikaci dochází, se následně zaměřuje na lexikální význam a synonymii v pojetí lexikologie a stylistiky. Na závěr uvádí hlavní typologické rozdíly mezi angličtinou a češtinou a jejich dopad na zkoumanou problematiku i z hlediska metodologického.

Teze Jiřího Levého představují teoretický základ naší hypotézy o zobecňování významu v překladu. V návaznosti na Levého práci jsme tedy zvolili i materiál pro empirický výzkum – uměleckou prózu. Namísto experimentálních metod, které uvádí Levý, ovšem volíme cestu triangulačního výzkumu. Používáme metody kvantitativního výzkumu, především z oblasti korpusové translatologie, a kvalitativní analýzy vybraných lexikálních jednotek a úseků textu. Metody korpusové translatologie přizpůsobujeme tématu práce a českému materiálu.

Volbou textů pro korpusy se soustředíme na „hlavní proud“ - oblast kvalitní beletrie, která je určena široké čtenářské obci. V některých případech (u korpusů o velkém rozsahu) je volba omezená relativně malým množstvím dostupného materiálu, který by plně vyhovoval tomuto kritériu, a proto je složení největších korpusů výsledkem nutného kompromisu.

Vlastní empirická studie se skládá ze tří etap, v nichž se postupně soustředíme na trojí typ materiálu. Nejprve na velkých srovnatelných korpusech původní a překladové beletrie kvantitativně zkoumáme jevy, které nepřímě svědčí o generalizaci, či specifikaci. V dalších etapách – v korpusu pěti originálů a překladů a ve dvou překladech téhož originálu – se ve větší míře uplatňuje kvalitativní přístup.

Práce si klade za cíl zjistit, zda je ve zkoumaném vzorku překladů možné vysledovat tendenci ke generalizaci (zobecňování) slovního významu, či naopak k jeho specifikaci (zužování, obohacování) a na základě zjištěného formulovat hypotézy pro další výzkum. Naším cílem je také ověřit a prohloubit znalosti v oblasti metodologie korpusové translatologie, a to konkrétně při aplikaci na jazykový materiál češtiny. Uvádíme přednosti, nedostatky a možnosti dalšího využití uplatněných metod.

2. Univerzálie v překladu – přehled stavu zkoumané problematiky

2.1 Elektronická revoluce v deskriptivní translatologii

Nástup nové metodologie přejaté z korpusové lingvistiky umožnil teoretikům odpoutat se od chápání originálu jako nedostižného vzoru a hledání ekvivalence jako jakéhosi neměnného vztahu mezi originálem a překladem. Dal jim možnost v souladu s požadavky deskriptivní translatologie konečně uznat překlad jako samostatný objekt hodný zkoumání. Ukázal cestu od drobných dílčích studií k systematickému a koherentnímu výzkumu vlastností velkého množství textů, od intuitivních nebo idealizovaných příkladů k jazykovému úzu ve společenském a kulturním kontextu (Baker 1993: 237, Laviosa 2002, 2008).

Rozsáhlé elektronické korpusy¹ v translatologii dále otevřely možnost pozorovat v překladech projevy různých norem (Baker 1993: 240). Kategorie norem je důležitou složkou deskriptivní translatologie a nabývá na významu v popisu překladu jako faktu cílové kultury. Elektronicky zpracovatelné korpusy nabízejí replikovatelné metody, které staví deskriptivní výzkum na pevný základ.

V nových metodách Bakerová vidí nástroj, který povede také k poznání inherentních vlastností překladu jakožto zprostředkované komunikace (Baker 1993: 243). Takového charakteru jsou například již zmiňované překladatelské normy nebo úvahy o „zákonech“ či tzv. univerzáliích v překladu.

2.1.1 (Staro)nové univerzálie

Dříve než se budeme věnovat generalizaci a specifikaci jako potenciálním kandidátům na status překladové univerzálie, je třeba vymezit samotný pojem univerzálií a jeho užití v současné translatologii.

[...] we can observe in translation patterns which are inexplicable in terms of any of the repertoires involved. It is the very activity of translating which directs any individual to make certain decisions (Even-Zohar 1990: 77).

---

¹ Rozsáhlé soubory textů v elektronické podobě, upravené pro zpracování speciálním softwarovým programem, tzv. korpusovým manažerem. Více v kap. 3.1.

Nejedná se tedy o konkrétní interferenci jazyka originálu nebo překladu, ale o obecné rysy překladu vyplývající z jeho podstaty jako aktu zprostředkované komunikace:

[...] universal features of translation, that is features which typically occur in translated text rather than original utterances and which are not the result of interference from specific linguistic systems (Baker 1993:243).

Nástrojem ke zkoumání této vlastní povahy překladu se podle Bakerové (1993: 243) měly stát metody korpusové lingvistiky. První studie, které v 80. letech v rámci deskriptivní translatologie otevřely debatu o překladových univerzáliích, byly totiž kusé a nejednotné.² Korpusy v translatologii umožňují větší objektivnost, dávají větší váhu zobecňujícím tvrzením a poskytují jednotnou metodologii, v rámci které je možné studie dále zpřesňovat. Zkoumání se zaměřuje na překlady v jejich praktickém užití, nikoliv na intuitivní vzorky.

Téměř vyčerpávající přehled dosud zkoumaných hypotéz o univerzáliích podává ve svém článku Andrew Chesterman (*Beyond the particular*, 2004: 33-49). V oddíle věnovaném deskriptivní translatologii rozlišuje univerzálie ve vztahu překladu k originálu (tzv. S-universals, podle *source* = *zdroj*), tedy univerzálie zjistitelné primárně v paralelních korpusech,³ a vedle nich staví T-universals (T = *target*, *cíl*), což jsou vlastnosti překladů ve vztahu ke srovnatelným původním dílům téhož jazyka. Nástrojem možného zkoumání T-univerzálií je tedy v první řadě tzv. srovnatelný korpus.⁴

Chesterman cituje následující potenciální univerzálie:

S-univerzálie:

- prodlužování (překlad bývá delší než originál);
- zákon interference (Toury 1995);
- zákon rostoucí standardizace (Toury 1995);
- normalizace dialektů;
- redukce složitých vypravěčských hlasů;

---

² V těchto prvních studiích šlo zejm. o explicitační hypotézu, simplifikaci a normalizaci. Tendence objevené v dílčích srovnáních se následně staly vědním předmětem zkoumání pomocí elektronických korpusů. O tom více zejm. Laviosa 2002 a 2004.

³ Korpus originálů a překladů. Více viz kapitola 3.1.

⁴ Comparable corpus. Je to zpravidla jednojazyčný korpus původních textů a textů přeložených do daného jazyka srovnatelný na základě daných kritérií. Více v kapitole 3.1, dále Laviosa 1997a, 2002.

- explicitace (v bibliografii této práce zejm. Øverås 1998);
- sanitizace (méně tvůrčí, resp. konvenčnější řešení na rovině kolokací; Kenny 1998, 2000);
- retranslační hypotéza (následné překlady se přibližují originálu);
- sklon vyhýbat se opakování.

Z přehledového článku o univerzáliích v *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies* bychom mohli doplnit normalizaci jako takovou (nejen u dialektů, ale i na rovině jiných složek lexika, interpunkce, syntaxe, stylu) – tedy sklon upřednostňovat normy a konvence jazyka překladu na úkor specifík originálu.

Příbuzným kandidátem na univerzálii jsou také levelling-out⁵ a konvergence, které zmiňuje Laviosa (2002: 71-73). Konvergence označuje vyšší míru stejnorodosti, kterou vykazují překlady z hlediska rysů určité univerzálie (například simplifikace) ve srovnání s původními díly. Překlady se jeví například jako méně rozmanité, pokud jde o lexikální hustotu (poměr autosémantik a synsémantik) nebo průměrnou délku věty. Ve hře jsou tedy dvě kontinua – charakteristiky překladů na jedné straně a původních děl na straně druhé. Laviosa navrhuje odlišit konvergenci od „levelling out“ a vyhradit druhý z pojmů pro směřování k centru jakéhokoliv jednoho předem daného kontinua (například na škále hovorovost-literárnost).

S Touryho zákonem interference úzce souvisí hypotéza jedinečných prvků – „Unique Items Hypothesis“, kterou ve svých výzkumech potvrdila zejm. Sonja Tirkkonen-Condit (např. 2004; přehledově také in Laviosa 2008: 125). Podle této hypotézy projevují překladatelé sklon opomíjet prvky cílového jazyka, které nemají obdobu v jazyce originálu a tudíž se samy nenabízejí jako možné řešení. Překlady pak obsahují méně prvků typických pro cílový jazyk než původní díla téhož jazyka. Jde tedy vlastně o typ negativní interference (dále viz kapitola 2.2.2).

Mezi možnými T-univerzáliemi Chesterman uvádí:

- simplifikaci (poprvé Baker 1995, tuto univerzálii zkoumala především Laviosa – 1997b, 1998a);

Generalizaci (zobecnování) je možné podle Kingy Klaudivové (2003) chápat jako kategorii nebo projev simplifikace (o tom více v kapitole 2.2.2).

---

⁵ Pojem „levelling out“ poprvé použila Miriam Shlesingerová (1989, in Laviosa 2002) pro posuny mezi literárním a hovorovým jazykem v simultánním tlumočení a jako univerzálii ho převzala Bakerová (1995). Zdá se, že oddělení levelling out a konvergence ve zmíněné monografii Sary Laviosy je stejného druhu jako Chestermanovy S-universals (levelling out) a T-universals (konvergence).

- konvencionalizaci;
- netypické rozložení lexika (např. Mauranen 2000);
- nižší zastoupení prvků specifických pro jazyk překladu (např. Tirkkonen-Condit 2004).

Chestermanovo rozdělení na S- a T-univerzálie ovšem neznamená, že by se jejich výzkum omezoval na jeden typ korpusu. Například S-univerzálie předpokládají srovnání překladu s originálem, a tedy paralelní korpus, ale Bakerová (1995) v článku, který se stal odrazovým můstkem dalšího výzkumu univerzálií, navrhuje sledovat normalizaci, explicitaci a levelling out spolu se simplifikací (u Chestermana zařazená mezi T-univerzálie) ve srovnatelných korpusech překladů a původních děl. Typ použitého korpusu má ovšem samozřejmě přímý dopad na zjiřitelné výsledky (o tom dále v této kapitole článek A. Pyma).

Nesmíme však zapomenout, že tyto relativně novodobé snahy o popsání (a následně vysvětlení) povahy překladu mají svého předchůdce v Jiřím Levém (1955, 1971a,b, 1983). K překladům přistupoval způsobem, který sice vycházel z preskriptivní tradice, ale předjímal deskriptivní translatologii. Levý experimentálně zkoumal,

kterými stylistickými a uměleckými rysy se překlad liší od původního díla a jaké jsou příčiny jeho záporných estetických rysů (Levý 1955: 1).⁶

Levý tedy chápe překlad jako empiricky zkoumatelný materiál s určitými typickými rysy. Pozorované jevy ovšem zároveň hodnotí a doporučuje způsoby, jak se jim vyhnout. Tento postoj vyplývá zčásti z faktu, že čistě deskriptivní, nehodnotící translatologie se začala rozvíjet až mnohem později.⁷ Kromě toho je ovšem potřeba zdůraznit, že Levý zkoumané tendence kritizuje jako rysy špatného překladatelského stylu, typické pro průměrný a špatný překlad, i když se o nich často vyjadřuje jako o obecné kategorii. Od deskriptivně-preskriptivního přístupu pak přechází do další fáze – explanace: pokouší se najít příčiny sledovaných jevů. Ve své tvorbě také deskripci s explanací propojuje: při analýze překladu jsme „odkázáni na text díla a z něho můžeme formulovat hypotézy [...]“ (Levý 1971b: 95).

⁶ Tento text máme k dispozici pouze ve strojopisné podobě. Číslování stran tedy odpovídá tomuto strojopisu.

⁷ Stěžejní tvorba Levého spadá do 50.-60. let; počátky deskriptivní translatologie sahají do let osmdesátých.

Levý samozřejmě srovnával překlad s originálem, ale uvědomoval si nedostatky této metody. Tím v podstatě předznamenal zkoumání pomocí srovnatelných korpusů (comparable corpora). Vycházel ovšem ze soudobých možností, a proto místo kvantitativního srovnání pomocí korpusových manažerů navrhoval srovnání více překladů téhož díla a experimentální zpětný překlad, díky kterému je možné porovnat originál a překlad v témže jazyce.

Zjišťovat s jistou mírou přesnosti příčiny tohoto ochuzení by bylo možno, kdybychom mohli srovnat originál a překlad téhož textu, a to obojí v jednom jazyce. Tyto podmínky je možno navodit experimentálně zpětným překladem [...]. (Levý 1983: 136)

První typ experimentu (srovnání více překladů téhož díla) zároveň implicitně obsahuje pojetí překladu jako faktu cílové kultury, jak jej chápe např. Toury (1995: 23) – jednotlivé překlady jsou hodnoceny podle toho, do jaké míry splňují očekávání cílové kultury.⁸

Levý pro svou studii použil překlady z angličtiny a němčiny a dále překlady ruských, německých, anglických, francouzských a španělských textů zpět do češtiny. Pracoval tedy s mnohojazyčným materiálem, což mohlo vést k výsledkům, jejichž platnost není omezena na jednu jazykovou kombinaci. Můžeme usuzovat, že Levý zkoumané tendence chápal jako obecně rozšířené, nezávislé na jazykové kombinaci, tedy blízké pozdějšímu pojetí překladových univerzálií. Jak ale ukazuje výše zmíněný kritický přístup ke špatným překladům, nemůžeme je s univerzáliemi v dnešním slova smyslu zcela ztotožnit.

Ve svých výzkumech se zabýval případy stylové nivelizace a ochuzování v překladu; konkrétně rozlišuje zobecňování, stylovou neutralizaci a malé využití synonym. Tyto jevy mají řadu společných rysů s univerzáliemi typu simplifikace a standardizace (viz kapitola 2.2.2). Kromě toho v překladech pozoroval sklon k intelektualizaci, které můžeme vztáhnout k pozdější hypotéze o explicitaci.

---

⁸ Použitý materiál – texty z překladatelských soutěží – ovšem vytváří umělé podmínky, které se s Touryho modelem příliš neslučují. Mohou tak vzniknout překlady, které by v reálné situaci v cílové kultuře vůbec neobstály.

2.1.2 Univerzálie – krok vpřed, nebo zpátky? Pojem, podstata a metodologie očima kritiků.

Pojem „universals of translation“ (překladové univerzálie) si v translatologii vydobyl už natolik pevné postavení, že si zasloužil nejen samostatné heslo v *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies* (Baker et al. 1998; autorkou hesla je Sara Laviosa-Braithwaite), ale i monotematické číslo časopisu *Meta* (43:4), a následně mu byla věnována i konference a sborník *Translation Universals: Do they exist?* (Mauranen – Kujamäki, eds., 2004).

Jak ovšem editoři sborníku uznávají (a jak otázka v názvu sborníku naznačuje), pojem „univerzálie“ je značně sporný a rozhodně se mezi translatology nesetkává s jednoznačnou podporou. Zdá se, že nepřipouští výjimky, a tudíž působí příliš radikálně, a tím i restriktivně. Většina studií (např. Toury, Bernardiniová a Zanettin aj.) s ním více či méně polemizuje; označení „pravidelnost“, „zákon“ nebo „tendence“ se zdají být přijatelnější, nicméně pojem „univerzálie“ nadále setrvává v úzu jako provizorní nástroj.

Skepticky se ke konceptu univerzálií staví zejména Gideon Toury, který se ve svém příspěvku *Probabilistic Explanations in Translation Studies* (2004: 15-32) zamýšlí nad cestou od pravidelností (regularities) k univerzáliím. Zdůrazňuje relativnost výsledků vůči zkoumanému materiálu a potřebu zvážit všechny proměnné, které jsou ve hře. Na druhou stranu také varuje před přílišným zobecněním, které by žádný nový poznatek nepřineslo a pouze slovně vyjádřilo některou ze samozřejmých vlastností překladu. Pokud se takové tautologii chceme vyhnout, pak při vysoké míře zobecnění lze vyslovit jen pravděpodobnostní výroky, jejichž platnost je podmíněná přítomností určitých proměnných a jejich povaha spíše kvalitativní než kvantitativní.

Proto dává Toury přednost termínu „zákony“ (laws) před univerzáliemi: pojem „zákon“ na rozdíl od univerzálie připouští výjimky, není absolutní. I když tedy v této práci setrváme u pojmenování „univerzálie“ pro jeho rozšíření v relevantní odborné literatuře, neznamená to, že budeme hledat absolutně platné vlastnosti překladů, které vylučují přítomnost opačného jevu. Naopak, budeme sledovat výskyt jak projevů generalizace, tak specifikace a přihlížet k různým proměnným, které mohly tyto projevy ovlivnit.

Pojem „univerzálie“ zpochybňují také Zanettin (2000) a Bernardiniová a Zanettin (2004). Svou kritiku zakládají především na nedostacích, které s sebou přináší korpusová metodologie, a to konkrétně kritéria pro sestavování korpusů.

První překážku představuje už výběr textů, který je nutně do určité míry subjektivní (Zanettin 2000: 107):

Even when making a random selection, we still need to define the boundaries and internal categories of the total population, so all selections are bound to be subjective to a certain extent.

Výběr, ale také následné zpracování elektronického materiálu si zaslouží zvláštní pozornost, protože to vše má následně dopad na zjištěné výsledky.

Bernardiniová a Zanettin (2004) zdůrazňují především omezení pro skladbu zkoumaných korpusů, jejichž příčinou je nedostupnost vhodných textů. Důležitým faktorem je sociologie překladu, nakladatelská politika a prestiž či dominance jednotlivých literatur. V důsledku toho mohou být překlady do určitého jazyka zcela nesouměřitelné s překlady z tohoto jazyka, pokud jde o žánr textu, typ předpokládaného adresáta či věhlas autora. Ovšem výstavba korpusu představuje pro autory článku spíše výzvu, jejíž překonání jim dá kontrolu nad více proměnnými.

Rozpolceně se ke korpusové metodologii staví také Chesterman (2004). Upozorňuje na ožehavou otázku reprezentativnosti, výběru textů, na okolnosti, které se vymykají kontrole,⁹ i na nejasnosti spojené se samotným pojmem „překlad“ (Který překlad je „profesionální“? Má korpus zahrnovat i „špatné překlady“?). Na druhé straně však ve zkoumání elektronických korpusů vidí nejvýznamnější pokrok na poli metodologie za poslední desetiletí. Vyzdvihuje především fakt, že nová metoda přispěla k formulaci a testování vědeckých hypotéz a i jinak posílila roli empirického výzkumu v translatologii.

Paralelními korpusy se ve svém článku v časopise *Meta* 43:4 zabývá Malmkjærová (1998). Uvádí výhody a problémy spojené s jejich užitím, zejména skutečnost, že některé jevy takto odhalit nelze a že vždy předkládají jen individuální překladatelská řešení. Východiskem se mohou stát malé paralelní korpusy složené z originálu a jeho různých překladů, které budou doplňkem k velkým korpusům. Dostupnost více překladů pro týž originál představuje ovšem další metodologický problém.

---

⁹ „Our data may still be biased in some way that we have not realized“ (Chesterman 2004: 42).

Otázkou výběru textů pro korpus se podrobně zabývá Halversonová (1998). Vymezení zkoumaného materiálu klade co do důležitosti dokonce nad problematiku velikosti korpusu a navrhuje pracovat s pojmem „prototypický překlad“ (Halverson 1998: 494-514). Prototypy mají své centrum (profesionální překlady) a periferii (překlady do cizího jazyka, ve škole,...). Centrum a periferie jsou navzájem ve vztahu podobnosti, nikoliv inkluze. Toto pojetí znamená, že různé typy překladů nejsou vyloučeny ze studia, a ústí ve vytváření diferencovaných subkorpusů (přehledně např. Laviosa 2002: 26).

K metodologii má výhrady i Munday (1998). Upozorňuje, že statistická data zpracovaná korpusovým manažerem jsou sama o sobě jen polotovar, který musí být podroben dalšímu zkoumání. Počítač představuje jen pomůcku, lidský faktor v analýze je nezastupitelný.

Je samozřejmé, že výpovědní hodnota jakýchkoliv statistických údajů, které může počítač poskytnout, velmi závisí na velikosti a složení zkoumaného vzorku.

Související oblast metodologických problémů otevírá Kennyová (1998, 2000), když poukazuje na omezení elektronických korpusů a na to, jak důležité je umět se správně zeptat:

As has been shown time and time again in corpus linguistics, a new resource can give impetus to new research. The challenge is to know what questions to ask of a translation-oriented corpus, and how to ask them (Kenny 1998: 523).

Maria Tymoczková se ve své kritické stati *Computerized Corpora and the Future of Translation Studies* v časopise *Meta* (43:4, 1998) staví ne tak proti pojmu „univerzálie“, jako proti hledání univerzálií jako vědeckému záměru. V úsilí o nalezení „univerzálií“ nebo „zákonů“ vidí přežitek, dědictví pozitivismu a křečovitou snahu o objektivitu poté, co 20. století uznalo, že subjektivní pohled vědce je tak či onak přítomen v jakémkoliv zkoumání. Odmítá také myšlenku výstavby korpusů na základě prototypických překladů, neboť prototypy jsou vždy vázané na určitou kulturu, nikoliv univerzální. Za velký potenciál korpusů v translatoologii považuje nikoliv hledání charakteristických rysů překladu jako takového, ale především velkou adaptabilitu a schopnost odhalovat specifika a rozdíly:

The flexibility and adaptability of corpora, as well as the openendedness of the construction of corpora underlie the strength of the approach. [...]

Particularly at this juncture of history, we need to know the specifics of different languages in translation, the individual particularities of specific pairings of languages in translation exchanges, and the characteristics of translation as cultural interface at different times and places and under different cultural conditions. Such differences teach us as much as or more than commonalities of translation, and they contribute as much or more not only to our theoretical investigations of translation phenomena but to the practical concerns of situating translation in a decentered, multicultural world (Tymoczko 1998).

Kromě sporů ohledně samotného označení, metodologie nebo smyslu jejich hledání jsou jednotlivé dosud zkoumané univerzálie vymezeny spíše vágně, navzájem se částečně překrývají nebo jsou téměř synonymy, některé lze považovat za nadřazené a jiné za jejich dílčí projevy, některé dokonce popisují (zdánlivě) protichůdné tendence (zejména interference jazyka originálu na jedné straně a důraz na konvence cílového jazyka na straně druhé).¹⁰

Právě neustálené vymezení (operacionalizaci) i názvosloví uvádí Chesterman (2004: 43-46) jako jeden z hlavních problémů výzkumu univerzálií.

Nejasnosti a tápání jsou nepochybně důsledkem toho, že výzkum univerzálií v překladu nemá příliš dlouhou tradici a přináší nové výsledky, které je potřeba zařadit do kontextu jiných studií. To je také jasně patrné z rekapitulačního díla Sary Laviosy - *Corpus-Based Translation Studies. Theory, Findings, Applications* (2002), například z diskuse, která provází výše zmíněné univerzálie - konvergenci a levelling out (Laviosa 2002: 71-73).

Laviosa zde také shrnuje některé z výše uvedených metodologických problémů (2002: 25) a sama uvádí různé námitky vůči univerzáliím - jak teoretické (idealistické lpění na objektivitě, cf. Tymoczko 1998), tak empirické (přítomnost opačné tendence v témže překladu). Univerzálie však podle ní nelze chápat jako absolutní kategorii, jejich přínos spočívá především v otevřených možnostech dalšího výzkumu:

[...] one rather regards it as a descriptive construct, an open-ended working hypothesis. If conceived in these terms, translational universals will be capable of informing and inspiring research which is not aimed at merely confirming or refuting their existence *tout court*, but is

---

¹⁰ Tyto tendence nemusí být nesmiřitelné – za předpokladu, že jsou podmíněné různými skutečnostmi. O tom více Pym (2008) v článku o Touryho zákonech (závěr kapitoly 2.1.4).

intended to discover more and more facets of the nature of translated text and translating and raise awareness about the complex, reciprocal relationship that links language to culture. (Laviosa 2002: 77, kurzíva původní)

2.1.3 Dosažené úspěchy

Přesto nelze dosavadnímu výzkumu univerzálií pomocí korpusové metody upřít významné úspěchy. Jak už jsme zmínili, první studie zaměřené na obecné charakteristiky překladu byly totiž málo rozsáhlé a metodologicky nejednotné. Elektronicky zpracovávané korpusy umožnily sběr velkého množství dat, daly výzkumu větší systematickosti a řád a celkově přinesly řadu inovací.

Jeden korpus nebo soubor korpusů se může stát základem pro řadu různě orientovaných studií, výsledky je možné lépe porovnávat a ověřovat při jiné kombinaci proměnných (o vývoji korpusové translatologie podrobně pojednává Laviosa 2002, 2003a a zejména 2004).

Chesterman (2004: 46) kromě již zmíněného metodologického přínosu vyzdvihuje otevřenost a interdisciplinární charakter (například ve vztahu ke kulturní antropologii nebo kognitivní vědě) a také šíří praktických aplikací, které mohou vést k významnému zkvalitnění překladu.

Pro své široké možnosti se tedy korpusová translatologie i studium univerzálií těší velkému zájmu.

Dílčí studie se věnují problematice vytváření korpusů a otázkám reprezentativnosti (Laviosa 1997a, Zanettin 2000, Bernardini – Zanettin 2004, Johansson 2004, obecněji také Sinclair 2004), ustaluje se terminologie pro různé typy korpusů (především Laviosa 1997a a 2002). Řada statí zapojuje korpusovou metodologii do zkoumání různých aspektů univerzálií a postupně ji zpřesňuje (Kenny, Jantunen, Laviosa, Mauranen, Munday, Øverås a další), některé studie aplikují univerzálie na didaktiku překladu (Kujamäki 2004).

V České republice se rozvíjí především korpusová lingvistika jako taková v rámci Ústavu Českého národního korpusu (odborné články, přehled publikací a spolupracující instituce jsou uvedeny na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/> [cit. 2008-09-03]). Pokud jde o zkoumání překladu, univerzálie (nejčastěji explicitace) nebo jejich dílčí projevy bývají námětem diplomových prací¹¹ (Černá 2002, Konšalová 2006, Kozák 2004, Pražská

---

¹¹ Uvedené práce vznikly na Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy .

2008), disertačních prací (Kamenická 2007), v některých se uplatňují i elektronické korpusy (Pošta 2000).

2.1.4 Od deskripce k explanaci

K nejnovějším trendům patří větší důraz na sociologické, kulturní a jiné interdisciplinární aspekty (například postavení překladu v daném systému literatury, prestiž, apod.) a s tím související snaha o explanaci.

[...] in Translation Studies, like in any discipline, general explanatory laws not only permit us to make predictions about future cases but also create vital interdisciplinary links (Chesterman 2000, 2004; in Laviosa 2008).

Tento směr, který se v současné době jeví jako velmi průbojný, je v podstatě naznačen již v Touryho klíčové práci *Descriptive Translation Studies and Beyond* (1995). Ono „beyond“ v názvu knihy ukazuje, že popis je jen prvním stupněm na cestě „vzhůru“, k zobecnění vyššího stupně a nalezení příčin. Toury k vysvětlení hledá cestu v podobě norem a zákonitostí (zákon interference a rostoucí standardizace), jejichž projevy v praxi závisí na funkci překladu v dobových podmínkách a potřebách cílové kultury (Toury 1995: 61, 86, 250, 259n).¹²

Obecně se otázkám kauzality a souvisejících modelů a hypotéz věnuje zejména Chesterman (2000). Domnívá se, že je třeba rozvíjet kauzální model překladu (překlad ve vztahu příčin a účinků), protože právě tento model dokáže pojmut všechny typy hypotéz – nejen explanační a prediktivní, ale i deskriptivní a interpretativní (hledající podobnost).

Svůj rozbor vztahuje také ke studiu zákonitostí v překladu. Hranice mezi deskripcí a explanací není totiž přesně daná. Čím vyšší je úroveň zobecnění popisovaného jevu, tím blíže se dostáváme od popisu k vysvětlení (2008: 368n).

Vysvětlení samotných univerzálií ovšem leží mimo oblast korpusové metodologie (cf. např. Laviosa 2008). Snahy o explanaci jsou více či méně tentativní, protože nutně interdisciplinární povaha této oblasti výzkumu přináší nemalé metodologické problémy:

---

¹² Toury klade velký důraz na společensko-kulturní faktory, ale opomíjí kognitivní stránku překladatele jako jednice. O překladateli mluví např. v souvislosti s jeho „socializací“ (1995: 250).

A final major problem has to do with causality and how to study it. [...] Here, we can currently do little more than **speculate** as rationally as possible. (Chesterman 2004: 44; zvýraznila J.K.).

Při hledání podmínek a příčin se ovšem nemůžeme soustředit jen na jednu oblast. Podle Chestermana (2000: 20) existuje mnoho „rovin“ kauzality a je třeba brát v úvahu přinejmenším rovinu kognitivní (během samotného procesu překladu), situační okolnosti a sociokulturní faktory. Zmiňuje také vlivy jazykové. K těmto faktorům je možné vztáhnout čtyři Aristotelovy typy kauzality, které Chesterman uvádí ve stati *On explanation* (2008: 370-371): materiální (jazykové systémy originálu a překladu a jejich vztah), finální (účel překladu – sem bychom mohli zahrnout vztah překladatele a klienta, teorii skoposu a optimální komunikační relevanci, tedy zohlednění příjemce překladu), formální (normy, tradice, tedy sociokulturní faktory v širším slova smyslu) a konečně osoby zapojené do procesu překladu (tedy především kognitivní faktory, mysl a duševní schopnosti překladatele).

Mezi různými možnými příčinami klade Chesterman (2000: 26; 2004: 44-45; 2008: 371) na první místo oblast kognitivní:

We could also call these proximate causes, because these are the ones that are most immediately responsible for the appearance of a given feature in a translation profile. [...] insofar as explanatory hypotheses appeal to situational factors such as the skopos or socio-cultural factors such as translation norms, it must be borne in mind that these only actually affect the translation *via* the translator's own mind (2000: 26; kurzíva původní).

Pochopení díla překladatelem může působit jako jakýsi filtr. Chesterman uvažuje také o tom, jak působí zprostředkovatelská role překladatele (2004: 44-45).¹³ Některé univerzálie by pak mohly být objasněny pomocí obecných norem komunikace.

Podobně Sandra Halverson (2003) hledá vysvětlení především v poznatcích kognitivní vědy, i když podotýká, že musíme zvážit i faktory kulturní a sociální. Vysvětlení dosud studovaných univerzálií nachází v kognitivní salienci (význačnosti) v dané sémantické struktuře. Pokud tato struktura obsahuje prototypy nebo schémata

---

¹³ Levý v této souvislosti hovoří o tlumočnickém poměru překladatele k textu (1983: 144n), Gutt (2000) tento problém nazírá z perspektivy teorie relevance (překladatel má předat sdělení tak, aby pro příjemce bylo optimálně relevantní).

vyššího řádu, pak působí jakási přitažlivost („gravitational pull“), vlivem kterého překladatel tíhne k určitým (obecnějším, konvenčnějším, častějším) řešením.¹⁴

Kognitivní věda je také v popředí zájmu teorie relevance, kterou na problematiku překladu aplikuje především E.-A. Gutt (např. 2000: 161-179). Myšlenkové pochody překladatele ovšem nazírá téměř výhradně z hlediska potřeb příjemce překladu. Jde tedy zejména o zvážení, do jaké míry příjemce originálu a překladu sdílí určité kognitivní prostředí, a pokud ne, jak je potřeba do překladu zasáhnout. Cílem je dosažení optimální komunikační relevance, kdy příjemce dospěje k zamýšlené interpretaci textu, aniž by musel vynaložit nadměrné úsilí pro zpracování sdělení.

Podle Laviosa (2002: 77-78) je univerzálie potřeba chápat po vzoru Touryho jako pravděpodobnostní vztahy mezi různými jevy v překladu. Takové chápání zároveň dává prostor i opačným tendencím, které se s univerzáliemi navzájem nevylučují. Otevřenost a flexibilita na pevném odborném základě, jež nabízí korpusová metoda v translatologii, naopak mohou přispět k rozpletení klubka sociologických, historických, psychologických a jiných proměnných, díky nimž jsou překlady podobné, a zároveň jedinečné.

V této etapě vývoje korpusové translatologie se do popředí dostává zapojení sociokulturních faktorů, které nabízí potenciál pro další rozvoj:

This development represents an important shift from description to causal explanation of the phenomena being studied. (Laviosa 2002: 75)

Tím se vlastně „kulturní“ obrat korpusové translatologie z počátku 21. století (Laviosa 2004) rozšiřuje o nové prvky a nastupuje fáze, kterou někteří teoretikové označují jako obrat sociologický (např. Merkle 2008: 175n).

K explanaci v deskriptivní translatologii v poslední době výrazně přispěl sborník *Beyond Descriptive Translation Studies* (2008), který nese výmluvný podtitul *Investigations in homage to Gideon Toury*. Autoři jednotlivých studií usilují nejen o popsání sledovaných jevů: „all seek to explain as well as describe.“¹⁵ Chtějí tedy dohlédnout „za“ horizont deskripce, jak to naznačil Toury (1995), když formuloval zákon o rostoucí standardizaci a zákon o interferenci v překladu.

---

¹⁴ Toto vysvětlení se ovšem nevztahuje k tendencím, které jsou důsledkem objektivních faktů jako např. jazykové asymetrie; z tohoto lingvistického úhlu pohledu rozebírá generalizaci a specifikaci např. Klauďy (1996) (Halverson 2003: 234).

¹⁵ John Benjamins Publishing Company.[cit. 2008-07-05] Dostupné na WWW: http://www.benjamins.com/cgi-bin/t_bookview.cgi?bookid=BTL%2075

Velmi zajímavý je v tomto ohledu článek Anthonyho Pyma *On Toury's laws of how translators translate* (2007), publikovaný v tomto sborníku, který přináší nejen kritické zhodnocení překladových univerzálií a Touryho zákonů, ale pokouší se je propojit a najít společné vysvětlení – ovšem spíše ve vědomé než podvědomé oblasti rozhodovacího procesu překladatele.

Pym srovnává široký rozsah a možnosti interpretace Touryho zákonů s univerzáliemi, které stručně a nekomplikovaně vyjmenovala Bakerová (1995).¹⁶ Dochází k přesvědčení, že uvedené univerzálie se překrývají do té míry, že je lze všechny pokládat za typy simplifikace a za detailnější rozpracování Touryho zákona rostoucí standardizace.¹⁷ Dále si všímá, že u Bakerové zcela chybí zmínka o interferencích v překladu. Interference a standardizace jsou sice zdánlivě protichůdné tendence, ale důležitým aspektem Touryho zákonů je jejich podmíněnost, jejich pravděpodobnostní charakter. Mezi důležité podmiňující faktory patří postavení překladu v daném systému literatury a také relativní prestiž jazyka a kultury originálu:

If social conditions A apply, then we might expect more standardization. If conditions B are in evidence, expect interference. And there is no necessary contradiction involved (Pym 2007: 13-14; citovaný text je totožný s článkem ve sborníku *Beyond Descriptive Translation Studies*).

Pokud ovšem budeme univerzálie zkoumat jen ve srovnatelných korpusech, interferenci nemůžeme odhalit a některé vlastnosti překladu můžeme zdůvodňovat chybně. V tom spočívá úskalí srovnatelných korpusů v pojetí Bakerové (1995).

Pym hledá společné vysvětlení univerzálních tendencí v typickém chování překladatelů, kteří se chtějí vyhnout riziku a odpovědnosti za zvolené řešení. V nejistých případech se proto buď uchylují k bezpečnému, obecnějšímu nebo jinak standardnímu řešení, nebo se odvolávají na jinou autoritu, což vede k interferenci. Zvolená strategie závisí zejména na prestiži a postavení originálu a překladu, ale také na odměně, kterou překladatel očekává. Bude riskovat, pokud se mu to z nějakého důvodu vyplatí. Podle Pyma tedy nestačí hledat příčiny ve faktorech jako „postavení“ nebo „prestiž“, ale také v pragmatickém způsobu uvažování překladatelů:

---

¹⁶ Explicitace, simplifikace, normalizace a levelling out.

¹⁷ Pym uvádí typické vlastnosti překladů, kterými Toury charakterizuje zákon rostoucí standardizace: „when compared with non-translations, translations are simpler, flatter, less structured, less ambiguous, less specific to a given text, more habitual, and so on.“ (Pym 2008: 315)

We see the analysis of risk dynamics and of risk-management as a crucial link, leading to the formulation of relations that have a stronger human causation (e.g. translators will tend to take risk X in the presence of reward structure Y) (Pym 2007: 20).

Do popředí současného výzkumu se tedy dostává interdisciplinárnost a lidský faktor po stránce psychologicko-kognitivní, sociální a pragmatické. Na tomto místě však nelze nepřipomenout, že tyto „nejnovější“ trendy najdeme už v díle Jiřího Levého, a to ve velmi propracované podobě. A smutným důsledkem politických bariér minulého režimu zůstává fakt, že jeho tvorba je v anglicky psané translatologii zmiňovaná jen okrajově (Toury, Gutt) nebo vůbec.

2.1.5 Explanace v pojetí Levého

Při hledání odpovědi na různé jevy pozorované v překladech Levý (zejm. 1955, 1971a, b) nabízí vysvětlení mající různou míru specifičnosti. Mohli bychom tedy převzít od Chestermana (2000:20) termín „roviny kauzality“, třebaže jejich vzájemná hierarchie je u Levého jen implicitní a jasně nevyplývá ani z Chestermanova výkladu (ten následně staví na první místo kognitivní faktory).

Pokud odhlédneme od objektivních faktorů jako nesouměřitelnost jazykových systémů či prvky jedné kultury neznámé pro kulturu druhou¹⁸ (o objektivních činitelích v případě generalizace více v následujících kapitolách), pak na nejobecnější rovině zůstává psychologie předkladatele, tedy opět „lidský faktor“, ovšem pojatý komplexněji než ve výše citovaných studiích.

Psychologické tendence, které zde byly zjištěny jako typické pro překlad, vyplývají zčásti z psychologie **vnímání** překládaného díla, zčásti z psychologie uměleckého **tvoreni** české verse. (Levý 1955: 36; zvýraznila J.K.)

Levý (zejm. 1971a, b) totiž vidí hlavní subjektivní činitele překladatelského procesu:

- a) nejen v překladatelově vědomí a podvědomí, zkušenostech a v bohatství jeho slovní zásoby (strukturu jeho lingvistické paměti)

---

¹⁸ Gutt (2000: 167n) hovoří o sdílení kognitivního prostředí (mutually shared cognitive environment). Jedná se vlastně o pragmatické faktory v širším slova smyslu (prvky místa a času dané kultury jako znaky mající sémiotickou hodnotu pro své uživatele, ale ne pro uživatele z jiné doby, místa a kultury).

- b) a ve vnímání vlastního postavení jako zprostředkovatele (Levý pak mluví o tlumočnickém poměru k překladu, viz následující kapitola),
- c) ale také v pragmatické složce jeho psychiky, kdy překladatel má na zřeteli užitečnost svého jednání.

Třetí složku psychologie překladatelského procesu Levý zasazuje do rámce rozhodovacího procesu a označuje ji jako „maximinimovou strategii“ (1971b: 86-87).¹⁹ Aplikuje ji ovšem „oboustranně“ – nejen ve vztahu mezi překladatelem a příjemcem překladu, což je klasický výklad pojmu, ale uplatňuje ji i na vztah mezi překladatelem a procesem vzniku překladu.

V prvním případě nacházíme určité paralely s teorií relevance. Překladatel bere ohled na čtenáře a zvažuje, jak by mohl čtenář dané řešení interpretovat. Snaží se zvolit takové, aby

[...] i při nejnevýhodnější čtenářské reakci neklesla „hodnota“ jeho řešení pod minimální mez, kterou připouští jazyková nebo estetická norma (Levý 1971b: 87).

Zde se nabízí srovnání s tendencí překladatele vyhýbat se riziku, kterou navrhuje Pym (2007, viz závěr kapitoly 2.1.4) jako vysvětlení standardizace a interference v překladu.

Za zásadní z hlediska explanace ovšem považujeme druhou stránku této strategie – totiž poukázání na pragmatičnost překladatelské praxe:

[...] překladatel volí ze škály možností tu, která slibuje při *minimálním* úsilí *maximální* efekt, tj. intuitivně volí tzv. *maximinimovou strategii*.

[...] V méně výrazné podobě provádí překladatel tuto strategii na každém kroku rozhodovacího procesu: i při překladu prózy volí např. takovou větnou stavbu, která zhruba vystihuje všechny podstatné sémantické a stylistické rysy, ale nad níž dokonalejší by možná našel po hodinovém experimentování a uvažování (Levý 1971b: 87; kurzíva původní).

Levý na svou dobu velmi novátorsky a realisticky konstatuje, že zatímco (soudobá) teorie překladu žádá po překladateli optimální řešení, v praxi překladatelé (a jistě nejen oni, pozn. aut.) nejsou ochotni trávit hledáním více času, než je nutné.

---

¹⁹ Znamější je jako teorie nebo strategie minimaxu. Tento pojem Levý převzal z teorie her. Okrajově tuto strategii zmiňuje Toury (1995: 99).

Tato tendence překladatelského procesu se také vztahuje (byť implicitně) k vysvětlení na nižších rovinách. Když například Levý rozebírá možné příčiny generalizace (v následující kapitole), mluví o sklonu překladatele zvolit obecnější vyjádření, které se mu zpravidla vybaví nejdříve, protože pro svou obecnost bývá také hodně frekventované a tudíž v paměti snadno dostupné. Kdyby ovšem překladatel chtěl (nebo mohl) přemýšlet nad řešením déle, hledat ve slovnících apod., měl by větší pravděpodobnost najít méně časté, ale přílehavější a výstižnější řešení.

Je potřeba zdůraznit, že při hledání vysvětlení různých problémů v překladu (neboť sklon k zobecňování či zlogičťování chápe Levý jako problém, proti kterému je nutné bojovat) se dostává ke slovu interdisciplinární charakter teorie překladu. I v tom Levý značně předběhl svou dobu:

Proponuji tu tedy takto racionální analýzu – v protikladu k subjektivním dojmům –, jež řeší problémy nejen prostředky lingvistiky nebo literární vědy, nýbrž pomocí mnohostranné analytické metodologie včetně psycholingvistiky, strukturální antropologie, sémantiky a všech disciplín (a interdisciplín), jichž se dnes využívá při výzkumu komunikačních procesů (Levý 1971a: 148).

Kromě zmíněných oborů Levý v citovaném článku čerpá také z dějin překladu, čímž dodává i sociologické hledisko.

2.2 Pojem generalizace a specifikace

Není-li řečeno jinak, rozumíme pod pojmem generalizace a specifikace jevy na rovině lexikálně-stylistické, nikoliv primárně gramatické (i když v řadě případů není možné tyto stránky dostatečně oddělit).

Zatímco **generalizace** ve významu „zobecnování“ se nezdá být sporná, pojem „specifikace“ si zaslouží předběžnou terminologickou poznámku. Ačkoliv stať Kingy Klaudyové (1996), která se zabývá toutž problematikou, nese název *Concretization and Generalization of Meaning in Translation*,²⁰ rozhodli jsme se upřednostnit termín specifikace.

Jako první totiž tento sémantický posun pojmenovali Vinay a Darbelnet (1958) a protiklad generalizace ve francouzském originále označili *spécification* (v anglickém překladu *particularization*, viz 2.2.2). Levý, který se soustředí především na generalizaci, opačný jev nepojmenovává přímo, ale hovoří o protikladu „mezi obecným a specifickým pojmenováním“ (1983: 144) a o nutnosti „význam specifikovat“, pokud jazyk překladu nemá dosti obecný pojem (1955: 22).

Výraz „specifický“ má své místo v lexikografii – specifický rozdíl (*differentia specifica*) se v logické definici pojmu připojuje k rodovému určení, aby odlišil dvě skutečnosti téhož rodu (Filipec 1961: 225).

Pojem „konkrétní“ má sice více oblastí užití a můžeme ho chápat jako „názorný“, synonymně ke „specifický“, ale příliš často bývá v lexikologických a stylistických pojednáních užíván jako protiklad „abstraktního“ (Filipec - Čermák 1985: 98; Karlík et al. 2001: 763) nebo jako „konkretizace“ systémové jednotky jejím užitím (Filipec 1961: 179; Karlík et al. 2001: 77).²¹ Filipec (1961: 110) používá označení „specifikující příznak“, když popisuje významově odstíněná synonyma. Z hlediska významového obsahu také rozlišuje synonyma zobecňující a specifikující (ibid: 111, 205). Proto v této práci budeme opak generalizace označovat jako **specifikaci**.

2.2.1 Olše, nebo strom? Generalizace v díle Jiřího Levého

Jazyk beletrie se zpravidla vyznačuje názorností a sugestivností výrazu (Bečka 1948: 32). Ve výrazové soustavě, která podle Mika a Popoviče (Popovič 1974: 106n)

²⁰ Klaudy sama posléze přechází k termínu *specification* (1996: 6).

²¹ O vztahu generalizace a specifikace ke konkrétním a abstraktním dále viz kapitola 2.3.6.

zachycuje systémovou rovinu stylu, je umělecký styl charakterizován ikoničností a zážitkovostí. Levý tyto vlastnosti uměleckého textu výstižně ukazuje na výroku spisovatele Ivana Olbrachta:

[...] první pravidlo je, aby spisovatel nepsal na stromě seděl pták, ale na olši seděl strnad (Levý 1983: 137).

Levý dodává, že „slovo *strom* v nás totiž vyvolává představu velmi chudou a matnou.“ První z vět tedy sestává ze slov „obecnějších, tj. abstraktnějších, chudších významově i citově, a proto také zpravidla umělecky méně působivých“ (Levý 1983: 137).

Jiří Levý se obecnými tendencemi v překladu (nejen zobecňováním, ale také zlogičťováním aj.) zabývá především v monografii *Umění překladu* (1983: 136n, oddíl *Dvě kapitoly z překladatelské poetiky*) a ve studii *Bude teorie překladu užitečná překladatelům?* (1971a). Méně známý je článek publikovaný v časopise *Slovo a slovesnost* (1955/16) pod názvem *Překladatelský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie*, který je ovšem cele věnován tomuto tématu – jevům, ke kterým dochází v překladatelském procesu a které negativně poznamenávají styl přeloženého díla, jejich příčinám a možnostem nápravy. Levého dílo tedy v sobě spojuje deskriptivně-preskriptivní charakter se snahou o explanaci. Některé kritické poznámky jsou doslova namířeny proti „špatným překladům“, ovšem často popisuje sledované jevy jako všeobecnou tendenci, která má kořeny v samé podstatě překladu:

Z hlediska genetického je překlad dílo derivované“, spolupůsobí tu „objektivní podstata překladatelského umění i subjekt překladatele [...]“ (Levý 1955: 39).

Levý tedy rozlišuje objektivní a subjektivní faktory, které způsobují, že styl překladu bývá ochuzený, „konvenční“, „chladný“, „neutrální“, „bezbarvý“, „bezcitný“ (Levý 1955). Hlavním objektivním činitelem jsou oba jazykové systémy, jejich specifika a neekvivalence, nesouměřitelnost.²² Dílo je „naroubováno“ na jazyk originálu, ten dílo spoluvytváří svými zvláštními podmínkami a bohatstvím, a proto v překladu dochází nutně ke ztrátám. Nejlepší překladatelé se tedy snaží o to, „aby z

---

²² O neekvivalenci v překladu pojednává podrobně Mona Baker v díle *In Other Words* (1992). Generalizaci – překlad významově širším pojmem – tam uvádí jako jednu ze strategií pro řešení jazykové, kulturní nebo jiné neekvivalence.

jazykových možností češtiny nahradili aspoň část stylistické barvy, která jinde nutně vybledne“ (ibid, podobně také 1983: 144).

Pokud si tyto ztráty překladatel neuvědomuje a neusiluje o jejich nápravu, dochází v překladu k **nivelizaci** - „označení pro užívání stylistických forem bezpříznakových místo příznakových“ a **ochuzování** - „vyjádření významově estetických důsledků tohoto formálního posunu.“

Souhrnně je možno tento stavební rys označit jako zobecňování výrazu, tj. užití výrazů významově nebo formálně obecnějších, neutrálních, místo výrazů speciálnějších, zvláštních a esteticky zabarvených. (Levý 1955: 31)

Zobecňování neboli **generalizace** tedy nastává vlivem působení objektivních nebo subjektivních činitelů. K objektivním Levý kromě nesouměřitelnosti jazykových systémů²³ řadí také činitele z pragmatické roviny – kulturní realie a jiné speciální termíny, které v cílovém jazyce buď neexistují, nebo by pro čtenáře překladu byly cizí, málo známé.

Kromě asymetrie jazyků bychom mezi objektivními činiteli měli uvést také odlišnosti vyplývající z jazykové typologie (například oproti analytické angličtině je v češtině bohatství derivačních prostředků, které nabízejí rozmanité odstínění výrazu. Lze tedy předpokládat zobecnění v překladu do angličtiny). Levý neuvádí typologii explicitně jako jeden z objektivních faktorů, ale nezapomíná na ni, když pojednává o přednostech jednotlivých jazyků, kterých by dobrý překladatel měl umět využít (1955: 8, 1983: 67n).

Podobně Levý výslovně nezmiňuje ani stylistické konvence, které mohou vyžadovat generalizaci, či naopak specifikaci významů. Přesto na ně nezapomíná, když říká:

Většině profesionálních překladatelů je dnes již jasné, že v angličtině je stereotypní opakování slovesa „said“ v uvozovacích větách dáno tím, že anglická literatura tu prostě má jinou konvenci, a zpravidla v tomto případě sloveso uvozovací věty obměňují. (1983: 143-4)

Za mnohem nebezpečnější pro kvalitu překladu Levý považuje zobecnění způsobené subjektivními sklony překladatelů:

---

²³ Například české „ráno“ a „dopoledne“ oproti anglickému „morning“.

[...] jasné, ale zato důsledné a umělecky škodlivé zobecňování konkrétnějších a výraznějších slovních jednotek, které překladatelé provádějí v uměleckých textech téměř důsledně. Ze synonym nebo skorosynonym, které má překladatel k dispozici pro vyjádření cizího slova, se mu nejnadhěji vybaví slovo nejnadhěji; jak ukazuje J. V. Bečka, jsou to právě slova s největším významovým rozsahem, ale nejnadhěji konkrétně představovým obsahem. (Levý 1955: 32²⁴, potvrzení původní; podobně také 1983: 138)

Podle Levého je tedy příčinou ochuzení názornosti textu fakt, že se průměrný překladatel často uchýlí k prvnímu nalezenému řešení a nehledá dál ve svém „mentálním slovníku“:

Většinu naší aktivní slovní zásoby tvoří výrazy nejnadhěji, tj. právě ty nejnadhěji a významově nejnadhěji, a právě ty se nejnadhěji vybavují při hledání výrazu (1983: 137).

Dobrý překladatel pak při své volbě jde hlouběji, za první, druhou nebo třetí lexikální vrstvu, až přijde ke slovu obsahujícímu pokud možno všechny významové atributy předlohy (1971b: 76).

Použitím obecnějšího výrazu se překladatel navíc zachová pragmaticky. Usnadní si práci a „pojistí se“ proti případné chybě, protože obecný pojem zcela pokryje sémantický rozsah pojmu originálu. Obsah však zůstává mělký a výsledkem je „šedý překladatelský sloh“ (Levý 1955: 32, 34)

Sklon zobecňovat a stylisticky nivelizovat může být do jisté míry neuvědomělým procesem:

Jestliže překladatel **automaticky** sáhne k synonymu nejpohodlnějšímu, nejnadhěji, nejnadhěji, nejnadhěji, použije slova významově a citově nejnadhěji. (Levý 1955: 35, zvýraznila J.K.)

Tento sklon je tedy důsledkem psychologie překladatelského procesu a vyplývá ze samé podstaty překladu, z povahy překladu jako zprostředkované komunikace. Překladatel totiž má tendenci přistupovat k textu tlumočnický, zaměřuje se příliš na sdělnou složku a zanedbává složku estetickou, „./.../ text domýšlí a normalisuje“ (Levý 1955: 37). Tento tlumočnický poměr k textu poté vede k ochuzení, ke ztrátě stylové svěžesti a barvy, a to nejen cestou generalizace a nivelizace lexika, ale také intelektualizace. Obě tyto „druhotné psychologické tendence překladatelského procesu“ vedou „ke ztrátě živosti a životnosti, k tomu, že se styl uměleckého díla blíží

---

²⁴ K J. V. Bečkovi se v uvedeném citátu vztahuje následující odkaz: J.V. Bečka: Úvod do české stylistiky. Praha 1948, str. 29n.; tamtéž také o logické nasycenosti výrazu na str. 237n.

pojmovému a popisnému způsobu vyjadřování literatury věcné.“ Levý je souhrnně označuje jako „výrazovou i významovou amplifikaci“ (1955: 37).

Levý tudíž chápe obecné překladatelské sklony jako geneticky spřízněné a ukazuje, že jejich projevy se mohou překrývat. V experimentu se zpětným překladem například na místě, kde originál měl expresivní a zvukomalebný výrazu *supající*, jeden z překladatelů použil opis *těžce dýchající*. Tím výraz nejen zobecnil, stylisticky ochudil, ale také intelektualizoval (1955: 33).

K podobným závěrům o propojenosti obecných tendencí dochází také současný výzkum univerzálií – připomeňme alespoň rozbor Anthonyho Pyma (2007), který označil čtyři dříve oddělované univerzálie za projevy simplifikace. Lexikální zobecňování je v některých studiích chápáno jako rys simplifikace (Blum-Kulka et Levenston 1983, in Halverson 2003: 219; Klaudy 2003), specifikace bývá dáována do souvislosti s explicitací (Leuwen-Zwart 1990: 90; Klaudy 1993, in Baker et al. 1998; Øverås 1998) – viz kapitola 2.2.2.

Jak jsme uvedli výše, Levý používá termín „zobecňování výrazu“ souhrnně pro nivelizaci - „označení pro užívání stylistických forem bezpříznakových místo příznakových“ i pro ochuzování - „vyjádření významově estetických důsledků tohoto formálního posunu“ (Levý 1955: 31). Nivelizaci i ochuzování chápe tedy jako dva aspekty téhož. Přitom rozlišuje tři typy tohoto stylistického ochuzení:

- a) užití obecného pojmu místo konkrétního **přesného** označení,
- b) užití stylisticky **neutrálního** slova místo citově **zabarveného**,
- c) malé využití **synonym** k obměňování výrazu. (1983: 138; zvýraznila J.K.)

Levý samozřejmě neaplikuje toto tvrzení plošně; podotýká, že synonymickou rozmanitost češtiny je třeba uplatnit při překládání autora s bohatým slovníkem, tedy tam, kde to styl díla vyžaduje.

Na všechny tři případy přitom lze vztáhnout Levého vysvětlení, že překladatel ze skupiny skorosynonym²⁵ zvolí to, které se mu vybaví nejdříve, zpravidla tedy to nejvíce užívané, a tedy nejobecnější. Jedná se tedy o uspořádání slov v paměti, Levý v této souvislosti hovoří o struktuře lingvistické paměti. Domnívá se, že na pořadí slov v tomto subjektivním paradigmatu má vliv i obsažnost jejich významu (1971b: 76).

---

²⁵ O pojetí synonym u Levého a ve stylistice obecně viz kapitola 2.3.2.

Nejméně obsažná, nejobecnější slova se pravděpodobně nacházejí „na povrchu“ a jsou snadno dostupná. Levý dokonce používá pojem „**symptom přitažlivosti**, kterou má pro překladatele nejznámější člen ze skupiny souznačných slov“ (1983: 143; zvýraznila J.K.). Zde se přímo nabízí srovnání s hypotézou Sandry Halverson (2003: 218), která také hovoří o „přitažlivosti“ (gravitational pull; viz 2.1.4).

Posuny k obecnosti a „normálnosti“ a ztráta stylové názornosti postihují podle Levého především oblasti s bohatě rozvinutým lexikem. Můžeme tedy předpokládat, že zajímavý materiál ke zkoumání poskytnou synonymické řady.

Souhrnně tedy můžeme generalizaci v pojetí Levého charakterizovat následovně:

Příčiny:

A) objektivní

- i) jazyková asymetrie, nesouměřitelnost, odlišný způsob dělení skutečnosti;
- ii) kulturně (místně, dobově,...) specifické pojmy;
- iii) stylové konvence (využití synonym např. pro uvozovací slovesa).

B) intersubjektivní a subjektivní

- předpokládané uspořádání překladatelovy lingvistické paměti, kdy nejvíce frekventovaná a zároveň zpravidla nejobecnější slova se překladateli vybaví jako první;
- v širším měřítku sklon hledat řešení jen po nezbytně nutnou dobu.

Důsledky:

- sémantické ochuzení výrazu (méně specifických sémů, větší významový obsah a menší rozsah);
- ztráta příznakovosti, expresivity, názornosti;
- omezená lexikální pestrost (s ohledem na styl autora originálu).

2.2.2 Generalizace, specifikace a příbuzné jevy v zrcadle výzkumu

Generalizace a specifikace zahájily svou „kariéru“ v translatologii jako překladatelské postupy.

Mezi teoretiky překladu se generalizací jako první zabývají **Vinay a Darbelnet** ve svém klasickém díle *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction* (1958; angl. překlad 1995; podtržení J.K.). Jak ovšem název napovídá, je

toto dílo zaměřeno preskriptivně, nikoliv popisně. Vinay a Darbelnet se řadí k lingvistické větvi teoretiků překlada. Stěžejní součástí jejich díla je klasifikace a rozbor překladatelských postupů a technik, a tak i generalizaci pojmají jako překladatelskou techniku:

The **translation technique** in which a specific (or concrete) term is translated by a more general (or abstract) term. [...] Example: The choice of translating 'computer' by the more general 'machine'; or the necessity of having the single, and in contrastive terms more general, word 'étranger' for the English 'stranger, foreigner, alien'. (Vinay-Darbelnet 1995: 343; tučné písmo J.K.).

Opačný postup nazývají **particularisation**, ve francouzském originále **spécification**:

The translation technique in which a general (abstract) term is translated by a specific (concrete) term. Particularisation may require the translator to have knowledge beyond the text (ibid: 348).

Z označení generalizace a specifikace jako „translation techniques“ a z uvedených příkladů vyplývá, že se v pojetí Vinaye a Darbelneta jedná o vědomou volbu překladatele, a to na základě lexikálních (systémových) a stylistických rozdílů mezi jazyky nebo pragmatických rozdílů mezi kulturami originálu a překladu.²⁶

Zároveň je třeba podotknout, že už v těchto definicích se projevuje nejasná hranice mezi tím, co je obecné a co abstraktní na jedné straně a mezi pojmem specifickým a konkrétním na straně druhé. Domníváme se, že jednotlivé dvojice pojmů spolu souvisejí, ale nejsou zcela totožné a mohou se proto i křížit (např. generalizace v řadě konkrétní; viz dále kapitola 2.3.6).

---

²⁶ Jako vědomý postup či strategie bývá generalizace zmiňována také v teorii tlumočení (Gile 1995, Jones 1998). Zde k lexikálním, stylistickým a pragmatickým rozdílům přistupuje zejména specifická komunikační situace. Jones chápe generalizaci jako hyperonymický vztah, nahrazení výčtu generickým pojmem, pokud je řečník velmi rychlý a není nutné vyjmenovávat všechny členy výčtu (Jones 1998: 112). Tlumočnick musí komunikovat přesvědčivě a reagovat velmi pohotově a zpravidla nemívá stejnou odbornou specializaci jako řečník a posluchač. Může se stát, že si v rychlosti určitý termín nevybaví, nezaslechne ho přesně nebo ho nezná. Je tedy nucen sáhnout k pojmu obecnějšímu, ale specifický pojem může poté doplnit na jiném místě nebo je zřejmý ze souvislosti (Gile 1995: 197-198). Důraz na rychlost reakce ovšem vede i k úvaze, že by ke generalizaci mohlo často docházet i podvědomě, vzhledem k již uvedenému spojitosti mezi obecností slova, frekvencí jeho výskytu a jeho pozicí v lingvistické paměti tlumočnicka.

Podobné pojetí generalizace rozvíjí také mnohem později maďarská teoretička **Kinga Klaudyová** (1996, 2003).²⁷

V obou uvedených studiích se Klaudyová zabývá generalizací a specifikací na systémové rovině a tyto jevy pojednává převážně jako překladatelský postup, který je do značné míry zautomatizovaný. Připouští ale, že mohou vyplývat přímo z překladatelského procesu.

Zkoumané jevy přehledně klasifikuje, a to shodně s Levým: *language-specific; culture-specific; translation-specific* (1996: 5; kurzíva J.K.).

Následně Klaudyová seskupuje a analyzuje jednotlivá řešení excerpovaná z překladů z maďarštiny do několika indoevropských jazyků (angličtiny, němčiny, francouzštiny a ruštiny) a naopak. Ve hře jsou tedy výrazně typologicky odlišné jazykové systémy (maďarština jako jazyk převážně aglutinační oproti systémům do značné míry analytickým a flektivním) a stylové normy.

Konkrétní příklady se týkají generalizace či specifikace, která je dána:

- odlišnou sémantickou segmentací v různých jazycích (např. části těla či etapy dne; v Levého pojetí divergence a konvergence překladových řešení; 1971b: 80n),
- jevů zapříčiněných stylovou normou (tendence užívat sémanticky bohatá verba dicendi v maďarské beletrii oproti konvencím ostatních čtyř jazyků),
- odlišnými typologickými vlastnostmi (spolu se stylovými konvencemi) – maďarština hojně využívá sémanticky bohatých sloves s komplexní morfológickou stavbou,
- rozdíly kultur (Klaudy: 1996).

Ani v jednom z uvedených typů není řeč o generalizaci jako překladové univerzálii. Všechny případy se vážou na systémy jednotlivých jazyků, stylů a kultur, kde existuje kontrast mezi maďarštinou a ostatními zkoumanými jazyky.

Toto rozdělení ovšem také vede k úvaze, že hranice mezi objektivními a subjektivními příčinami generalizace či specifikace je dosti mlhavá. Pokud totiž nenutí k určitému řešení požadavek nesouměřitelnosti jazyků nebo kultur,²⁸ má nad sebou překladatel jen normu stylistickou, a tu může respektovat ve větší či menší míře, v závislosti na mnoha faktorech (nedostatek času či zkušenosti, ale také styl daného

---

²⁷ Obě práce máme k dispozici pouze díky laskavosti paní Klaudy, a to v elektronické podobě. Číslo stran v odkazech jsou tedy pouze orientační, uvádějí stranu vytištěného dokumentu.

²⁸ Máme samozřejmě na mysli překlad alespoň v minimální míře přijatelný; nebereme nyní v úvahu překlady prohrávající se i proti normám jazyka.

autora, vymezení se vůči stylovému kánonu, snaha inovovat, nebo se přizpůsobit apod.).²⁹

Klaudyová (1996: 10) podotýká, že překlady do maďarštiny musí (sic!) využívat sémanticky bohatá slovesa, pokud nemá dojít vůči originálu k ochuzení. Sémanticky chudá slovesa v maďarském překladu jsou podle ní rysem „překladatelštiny“. Toto preskriptivní stanovisko má určité opodstatnění, protože slovník nabízí i významově chudé maďarské ekvivalenty, a specifikaci tudíž nelze považovat za obligatorní. Jak jsme uvedli výše, řešení v překladu je výsledkem kombinace subjektivních a objektivních faktorů (rozdíly v morfologické typologii a stylistických konvencích dvou jazyků).

Pokud bychom od těchto jazykově a kulturně vázaných příkladů chtěli dospět k univerzálnějším tendencím (což Klaudyová nečiní, viz dále), domníváme se, že bude nutné postoupit na vyšší rovinu abstrakce,³⁰ k prvkům typickým pro jazyk (a styl) cílové kultury. V nedávných výzkumech (např. Sonja Tirkkonen-Condit 2004: 177n) se ukázalo, že překladatelé mají sklon opomíjet rysy přítomné jen v cílovém jazyce, a ne v jazyce originálu. Tato tendence, před kterou varuje i Levý (1983: 71), je kandidátem na překladovou univerzálii jakožto hypotéza jedinečných prvků - „Unique Items Hypothesis“. Klaudyová sice uvádí specifikaci jako převládající trend, ale není jasné, z jak rozsáhlého materiálu vychází a zda z hlediska sémantické specifičnosti srovnává i překlady s původními díly maďarských autorů. Jiný typ srovnání by možná vyzněl ve prospěch hypotézy opomíjení jedinečných prvků, nebo by ji zpochybnil (o vztahu této hypotézy ke generalizaci a specifikaci viz dále v této kapitole).

V pozdější práci z r. 2003 uvažuje Klaudyová o generalizaci také jako o překladové univerzálii. Zdůvodňuje ji jako sklon překladatelů usnadnit si práci:

[...] translators might be tempted to follow the line of least resistance, and if they cannot find a precise equivalent in the TL, they will select a word with a more general meaning, which is easier to fit into the total structure the TL sentence. (Klaudy 2003: 9)

Ovšem analyzovaný materiál (tytéž kategorie jako Klaudy: 1996) nemůže přispět k potvrzení nebo vyvrácení hypotézy, že generalizace patří mezi překladové univerzálie,

---

²⁹ Více např. Popovič o stylistickém postoji překladatele (1974, definice str. 282).

³⁰ Toury (2004: 17; zvýraznění J.K.): [...] universals **should not be sought on too concrete a level**, where many of the identified regularities can quite easily be given an exact numerical value and expressed as frequency.

protože se celý zakládá na předem známých pravidelnostech a rozdílech (jazykové systémy, stylové normy,...). Proto nám připadá neopodstatněné, a dokonce paradoxní tvrdit, že „pro maďarské překladatele nepředstavuje generalizace univerzálně platnou překladovou strategii“ (Klaudy 2003: 10; překlad a podtržení J.K.).

Z hlediska potenciální univerzálie patří generalizace k těm méně prozkoumaným. Samotný termín se vyskytuje zřídka (vedle Klaudy: 1996, 2003 např. Halverson 2003, Munday 1998) a univerzální povaha generalizace bývá i zpochybňována (Leuven-Zwart 1989, 1990; Munday 1998). Nejčastěji se setkáváme s rozbory jiných, příbuzných či nadřazených univerzálií, jejichž některé konkrétní projevy by bylo možné označit také jako projevy generalizace. Můžeme ji tedy chápat jako jejich podkategorii nebo dílčí projev.

Možné zdůvodnění této vzájemné propojenosti přináší Halversonová (2003: 218n). Ve své analýze psycholingvistických příčin některých univerzálií si všímá spřízněnosti, která sblíží generalizaci a simplifikaci s jevy označovanými jako normalizace, sanitizace, konvencionalizace a Touryho zákonem rostoucí standardizace. Za všemi těmito tendencemi je totiž možné pozorovat přitažlivou sílu, kterou na překladatele působí kognitivně význačné prvky sémantické struktury – prototypy kategorií a schémata nejvyšších rovin. Přitažlivost a samotné význačné postavení těchto prvků navíc těsně souvisí s vysokou frekvencí jejich výskytu. Tyto závěry, které se zakládají na poznatcích kognitivní vědy, zároveň podporují Levého argumenty zdůvodňující sklon překladatelů k zobecňování (viz 2.2.1).

Obecnější a méně pestrá slovní zásoba bývají často uváděny jako rysy simplifikace. Tato univerzálie přitom vedle explicitace patří k nejčastěji zkoumaným. Na objevené, ale metodologicky nejednotné studii z 80. let navázal výzkum pomocí elektronických korpusů, a to zejména srovnatelného korpusu, jak v článku z r. 1995 navrhla Mona Bakerová. První studii simplifikace založenou na rozsáhlém korpusovém materiálu provedla Sara Laviosa na Univerzitě v Manchesteru roku 1996. Simplifikaci zkoumala na rozsáhlých srovnatelných korpusech anglických originálů a překladů do angličtiny z různých jazyků, a to konkrétně v oblasti publicistiky a beletrie (Laviosa 1997b, 1998a). Využívala především kvantitativních srovnání na základě frekvence, type/token ratio,³¹ poměrné procentuální zastoupení výrazů s nejvyšší frekvencí nebo poměr autosémantik vůči sysémantickým výrazům apod.

---

³¹ Poměr počtu různých slovních tvarů a všech slov v textu (korpusu). Je to ukazatel vhodný pro jazyky s minimálně rozvinutou flexí, jako je angličtina. Více v kapitole 3.1, o úpravě pro češtinu viz 3.3.1.

Operacionalizace, kterou používá Laviosa, jasně ukazuje, že simplifikace je nadřazený pojem a generalizace jen jeden z jejích projevů. O simplifikaci ve zkoumaných korpusech svědčí doklady nižší variability slovní zásoby v překladech:

- A) vyšší podíl slov s vysokou frekvencí vůči slovům s nízkou frekvencí,
  - B) větší část korpusu pokrytá prvními 108 slovy z frekvenčního seznamu,
  - C) menší počet lemmat³² v daném počtu nejfrekventovanějších slov
- (Laviosa 2002: 58n, 2003: 158-9).

Tato kritéria (podle Laviosy „core patterns of lexical use“), podobně jako type/token ratio, můžeme chápat také jako nepřímý doklad generalizace za předpokladu, že slova s vysokou frekvencí jsou zároveň obecnější.

Laviosa však zkoumala simplifikaci i z hlediska tzv. lexikální hustoty (poměr autosémantik a synsémantik, který je pro angličtinu vzhledem k většímu zastoupení pomocných sloves, členů aj. významnější než pro češtinu a nevypovídá o obecnosti lexika) a průměrné délky věty. Poslední z hypotéz se potvrdila jen pro publicistické texty, nikoliv pro beletrii.

Bylo by možné dále hledat vztahy mezi generalizací a potenciálními univerzáliemi, které jsou střídavě nazývány normalizace (Baker 1995, 1996), konvencionalizace nebo sanitizace (zejm. Kenny 1998, 2000), a také s Touryho zákonem rostoucí standardizace, podle kterého dostává v překladu přednost to, co je v cílovém jazyce obvyklé (tedy časté, více frekventované; cf. Levého pojetí generalizace):

in translation, textual relations obtaining in the original are often modified, sometimes to the point of being totally ignored, in favour of [more] habitual options offered by a target repertoire (Toury 1995: 268).³³

Viděli jsme však, že tyto potenciální univerzálie lze považovat za téměř totožné nebo za aspekty téže tendence (Halverson 2003, Pym 2007). Těsně souvisejí také se simplifikací, i když se mohou lišit v dílčích příčinách (např. kratší věty v překladu jako

---

³² Lemma je základní, tzv. „slovníkový“ tvar slova. Více v kapitole 3.1.

³³ V jiném znění zákona rostoucí standardizace jsou dokonce jasně patrné paralely s Levého chápáním překladu a překladatelského procesu. Podle Touryho (1995: 268) dochází k tomu, že v překladu jsou textémy (prvky zapojené do vyšších textových vztahů) nahrazeny repertorémy (složkami, které jsou běžnou součástí repertoáru cílového jazyka a postrádají onu jedinečnou funkci v textových vztazích). Levý říká jinými slovy totéž, když konstatuje: „Jazykový výraz díla přeloženého je nepůvodní, odvozený. [...] Pozbyl výhod [...] primárnosti jazykové formulace“ (myšlenka musí být ztvárněna v jazyce, pro který nebyla vytvořena). „Jazykový výraz přeloženého díla není nutný, ale jeden z možných.“ (Levý 1995: 14; původní podtržení).

rys simplifikace mohou sice stejně jako projevy normalizace přibližovat text čtenáři, ale stěží být projevem konvence či normy). Rozsah těchto pojmů je tak velký, že se generalizace v různých možných projevech téměř ztrácí. Přehnaný důraz na konvence a „normálnost“ v překladu sice znamená mj. nahrazení neobvyklých vyjádření obvyklejšími, tedy v podstatě častějšími, což by mohlo vést ke generalizaci, ale tendence k normálnosti se může projevit na mnoha dalších rovinách (např. syntax, interpunkce, stylistické prostředky jako opakování aj., cf. např. Baker et al. 1998: 288n; Laviosa 2002: 54n), takže nepovažujeme za užitečné vymezovat generalizaci vůči těmto širokým tendencím.

Zajímavější je souvislost generalizace či specifikace s Touryho zákonem interference a potažmo i s hypotézou jedinečných prvků (Unique Items Hypothesis, Tirkkonen-Condit 2004). Domníváme se, že jak generalizace, tak specifikace mohou být projevy této potenciální univerzálie, bude se ovšem jednat o projevy podmíněné do značné míry objektivně. Jak uvádí Kinga Klauďová (1996, 2003), rozdíly jazykové typologie a stylistických konvencí mohou u dané dvojice jazyků vést ke generalizaci nebo specifikaci (v závislosti na směru překladu). Dodáváme ovšem, že se tak děje za předpokladu, že překladatel si je daných konvencí jasně vědom a respektuje je (odhlédneme od případu, kdy je respektování konvencí cílového jazyka v konfliktu s autorským stylem).³⁴

Pokud ovšem překladatel tyto konvence narušuje, může se v překladu projevit tendence opačná (tedy např. generalizace namísto očekávané specifikace). Nerespektování konvencí může být výsledkem celého komplexu subjektivních faktorů, ale důležitou roli nepochybně hraje fakt, že některé prvky typické pro jazyk a styl kultury překladu nemají ekvivalent v originálu, a tudíž nejsou nasnadě jako možné řešení:

[...] they do not readily suggest themselves as translation equivalents (Tirkkonen-Condit 2004: 177-178).

Na tomto předpokladu se zakládá zmíněná hypotéza jedinečných prvků, kterou zároveň můžeme označit jako typ negativní interference v Touryho pojetí (Toury 1995: 275).³⁵

---

³⁴ V tomto smyslu rozebírá Hemingwayovy překlady Vilikovský (2002: 208n).

³⁵ Tento typ interference se vyznačuje odchylkami od běžné praxe v cílové kultuře. Domníváme se, že takovou odchylku představuje i nižší než běžné zastoupení typických (jedinečných) prvků.

Tento model můžeme aplikovat na vztah češtiny a angličtiny (viz kapitola 2.4 o typologických rozdílech obou jazyků). Čeština, podobně jako maďarština v podání Klaudyové, má bohaté derivační možnosti pro vytváření sémantických nuancí (nejen u sloves) a v beletrii dává přednost mj. výstižným uvozovacím slovesům. Můžeme tedy předpokládat, že výrazně menší zastoupení nebo absence těchto rysů v anglických originálech povede k méně specifickým a názorným výrazům v českých překladech, než je obvyklé v českých dílech původních. Výsledek by se tedy projevil jako generalizace, ovšem ta by byla pouze konkrétním projevem tendence opomíjet jedinečné rysy cílového jazyka.

Také specifikace však bývá přiřazována k jiným univerzáliím, konkrétně k explicitaci.

Leuwen-Zwartová i Munday se ve svých studiích zaměřují na různé posuny v překladu ve srovnání s originálem, tedy metodou paralelních korpusů. Leuwen-Zwartová zjištěné posuny třídí do složitých kategorií, které vytvořila s cílem popsat posuny v překladu tak, aby tento popis byl intersubjektivně platný a reprodukovatelný. Jako materiál jí slouží analýzy překladů z několika jazyků (především ze španělštiny) do holandštiny. Vychází mj. z Levého a konstatuje, že specifikace oproti originálu je v překladech mnohem častější než generalizace (1990: 93). Specifikaci a generalizaci definuje jako hyponymický vztah textové jednotky překladu vůči jednotce originálu nebo naopak (1989: 159n).

Leuwen-Zwartová (1990) nevyklučuje, že příčinou může být jazyk překladu, zdůrazňuje však souvislost s explicitací, která ve zkoumaných překladech představuje také velmi silnou tendenci. Proto vidí nejpravděpodobnější vysvětlení ve snaze překladatele zpřístupnit a přiblížit text čtenáři. Tento rys překladatelské psychologie přebírá od Levého a aplikuje jej jak na specifikaci, tak na explicitaci:

Specification and explanation, then, seem to be the result of one and the same endeavour: the translator's attempt to make the text accessible to the reader by opening up and exposing as much of the foreign fictional world as possible (Leuwen-Zwart 1990: 90).

Podobně jako Toury rozlišuje i Levý (1955: 11) dva typy interference podle toho, zda je vliv jazyka originálu přímý (v překladu nacházíme prvky jazyka originálu a naopak chybí to, co je jedinečné pro jazyk překladu), či nepřímý (překladatel se vědomě, až úzkostlivě vyhýbá všemu, co by mohlo být chápáno jako interference z jazyka originálu. Máme za to, že tato snaha může být příčinou normalizace na různých rovinách překladu).

Vztah mezi specifikací a explicitací nacházíme i u jiných autorů (viz dále Klaudy, in Baker et al. 1998; Øverås 1998), nicméně fakt, že se Leuwen-Zwartová v obou případech odvolává na Levého a jeho tezi o tlumočnickém poměru překladatele k textu, je poněkud zarážející. Výše už jsme sice uvedli, že Levý chápal tendence v překladu ve vzájemných souvislostech, ale konkrétně šlo o zobecnění a intelektualizaci (2.2.1). Leuwen-Zwartová čerpá z německé verze Umění překladu (1969) a možná specifikaci spojuje s dokreslováním a vykládáním nedořečeného (Levý 1983: 145), ale Levý v této souvislosti o specifikaci nemluví. Ke změnám a úpravám v textu mohlo dojít vlivem překladu do němčiny.

Na Leuwen-Zwartovou a její rozbor posunů odkazuje Munday (1998). Sám ve své analýze nejčtenějších 800 slov v originálu a překladu Márquezovy povídky do angličtiny pozoruje převahu specifikace nad generalizací, ale své zjištění nedává do souvislosti s explicitací ani je dále nerozpracovává, protože se následně soustředí na jiný typ překladatelského posunu.

Specifikace jako jeden z formálních typů explicitace se objevuje u Klaudyové (2003, in Englund-Dimitrova 2005: 34; kurzíva původní):

Formally, on the text surface, explicitations can take one of two forms: *addition* of new elements, or *specification*, a translation that gives more specific information.

V encyklopedickém hesle „explicitation“, jehož autorkou je Klaudyová (in Baker et al. 1998: 83), je konkrétně řeč o sémantické explicitaci, kdy překladatel použije specifitější výraz než v originále. Klaudyová uvádí příklady založené na odlišné segmentaci skutečnosti v různých jazycích. Jedná se o tentýž jev, který v jiných studiích rozebírá jako protiklad generalizace (např. Klaudy 1996).

Podobné pojetí najdeme také u Øveråsové (1998). Rozlišuje tytéž kategorie jako Englund-Dimitrova, tedy adici a specifikaci, a obě dále dělí podle roviny gramatické a lexikální. Jako jednu z možných příčin uvádí vliv ko-textu, jehož znalost vede překladatele k volbě specifitějšího výrazu bez ohledu na to, že originál je v daném místě vágnější. Toto vysvětlení lze vztáhnout k Levého rozboru intelektualizace v překladu (1983: 145n). Sklon překladatelů vykládat nedořečené tedy může souviset se specifikací, jak naznačují i výše uvedené závěry Kitty van Leuwen-Zwartové, i když tyto dva jevy Levý explicitně nespojuje.

Je tedy patrné, že obecné tendence v překladu jsou propojeny složitými vzájemnými vztahy. Domníváme se, že může být přínosné zkoumat tyto tendence nejen izolovaně, ale právě i ve vzájemných souvislostech.

2.3 Generalizace a specifikace prizmatem stylistiky a lexikologie

Jak již bylo řečeno, v této práci pojednáváme o generalizaci a specifikaci v překladu jako o jevech roviny lexikální, a to v jejich dopadu na styl výsledného textu. Je tedy nezbytné představit je také pohledem příslušných dvou disciplin.

Primární hledisko pro hodnocení generalizace a specifikace je hledisko stylistické, protože styl umožňuje „funkční sjednocení heterogenních prvků na jedné rovině“ (Popovič 1974: 104; překlad J.K.). Podle Popoviče se překladatel nemá soustředit na slova, ale na text, tedy mít na paměti dynamický vztah slova a vyššího celku:

Překladatel musí zachovat to, co drží jednotlivé, stylově různorodé prvky pohromadě. Musí vycházet z představy určitého vnitřně organizovaného celku, který je koherentní. (ibid: 103)

[...] jedině stylistika je schopna popsat vše, co se děje při výstavbě textu. (ibid: 105).

2.3.1 Lexikální význam pod drobnohledem

V prvé řadě musíme ovšem upřesnit termín *význam slova*, jak jej chápe lexikologie a jak jej budeme užívat v této práci.

Základní rozdělení čerpáme z *České lexikologie* Filipce a Čermáka (1985). Obdobné pojetí nacházíme také v novější literatuře – přehledově v *Průruční mluvnici češtiny* (Karlík et al. 2001, autorkou kapitoly o lexikologii je Zdeňka Hladká).

Význam slov obsahuje dvě základní složky – **pojmovou** (též nociónální, věcnou, konceptuální, kognitivní – Karlík et al. 2001: 76) a **pragmatickou**, někdy šíře nazývanou jako konotace. Pragmatická stránka je mnohotvárná a méně stálá než stránka pojmová. Může obsahovat rysy jako „expresivita, postojoyé, citově hodnotící, apelové, kontaktní, estetické, intenzifikační, asociační, evokační, obrazné a ideologické příznaky“ (Filipec - Čermák 1985: 69). Považujeme za potřebné zdůraznit i „rysy v širokém slova smyslu stylistické“ (vztahující se k dobovému, místnímu, funkčněstylovému, společenskému aj. užití lexikální jednotky; Karlík et al. 2001: 76). Jak název celé skupiny napovídá, pragmatické aspekty významu vycházejí především z postojů a vztahů uživatelů jazyka k jazykovým či mimojazykovým skutečnostem (Filipec - Čermák 1985: 69). Společným jmenovatelem různých pragmatických rysů významu je tedy užití slova, a to obvyklé (zažité), ale také kontrastně aktualizované (viz

dále kontext). Bečka (1948: 69; podtržení J.K.) shrnuje, že „rozdíly ve významu synonym jsou dány usem, právě tak jako význam slov vůbec“.

Pro identifikaci některých pragmatických složek v elektronických korpusech považujeme za podstatné podotknout, že na nich mají podíl i např. jednotky roviny **zvukové** (cf. v kapitole 2.3.2 Bečka o expresivních skupinách hlásek v češtině; v písmu se tento typ expresivity projevuje jako určité seskupení **grafémů**) či **morfematické** (v češtině zejm. expresivní derivační prostředky).

Nesmíme samozřejmě opomenout fakt, že význam slova se realizuje, upřesňuje a případně pozměňuje v kontextovém užití. Vliv **kontextu** při kvantitativním zkoumání je možné kontrolovat jen obtížně, ale je přístupný analýze kvalitativní.

Totéž rozdělení jako u celkového významu se vztahuje také na významové prvky (sémy), které dohromady tvoří význam (sémém). Sémy jsou „diskrétní prvky významu s funkcí identifikační a diferenciací“ (Filipec - Čermák 1985: 66), ukazují tedy významovou spojitost slova s jinými (*sémy generické*), nebo je významově odlišují (*sémy diferencní, specifikační*, z nichž jeden dává slovu významovou individualitu). Při užití slova v daném kontextu jeho význam konkretizují a zpřesňují *sémy kontextové*. Studium sémů se zabývá komponentová analýza. Přes nejednotné názory, které v této oblasti panují (Filipec - Čermák 1985: 67), můžeme chápat analýzu sémů (a zejména rozlišení specifikačních sémů) jako cestu k identifikaci jednotlivých případů významové generalizace či specifikace.

Rozlišení významových prvků nocionálních a pragmatických má dopad také na klasifikaci synonym (viz dále 2.3.2).

Pro potřeby definice generalizace a specifikace je dále nezbytné uvést pojmy významového obsahu (intenze) a rozsahu (extenze) slova. Slova velkého rozsahu (tedy velmi obecná) jsou obsahově chudá a po stránce stylového zabarvení nevýrazná. Bečka (1948) s bohatstvím významového obsahu spojuje stylistickou hodnotu slov a toto pojetí má velký význam také pro Levého teorii.

Bečka uvádí, že stylistická hodnota slov, tedy jejich názornost a výstižnost, je v nepřímé úměře k jejich obvyklosti (obsahově bohatší slova bývají méně obvyklá a naopak):

Celkem je možno stanovit tyto zásady:

1. čím **bohatší** obsah má slovo, tím je **názornější**,
2. čím **širší rozsah** má slovo, tím je **známější**.

[...] s jejich povšechnou platností musí autor počítat. Tyto dvě zásady mají totiž své **psychologické příčiny** (Bečka 1948: 31-32; zvýraznění J.K.)

Vztah mezi významovým obsahem a frekvencí užívání slova následně Levý uplatnil při hledání příčin generalizace.

2.3.2 Synonymie aneb Jako vejce vejci?

Pro další výklad generalizace a specifikace z pohledu stylistiky bude užitečné si připomenout, jaká kritéria vymezuje Levý.

V kapitole 2.2.1 jsme viděli, že rozlišuje tři druhy ochuzení významu:

- a) užití obecného pojmu místo konkrétního **přesného** označení,
- b) užití stylisticky **neutrálního** slova místo citově **zabarveného**,
- c) malé využití **synonym** k obměňování výrazu. (Levý 1983: 138; zvýraznila J.K.)

Příčinou všech těchto aspektů generalizace je podle Levého přitažlivost, kterou působí na překladatele nejčastější, a tedy často nejobecnější člen ze skupiny různě specifických skorosynonym. Pojem **synonymie** ve stylistice je tudíž pro pochopení generalizace klíčový.

Levý ve svém pojetí synonym a „skorosynonym“ vychází z výkladu J. V. Bečky, který v Úvodu do české stylistiky (1948) definuje synonyma následovně:

Synonyma neboli slova souznačná jsou slova přibližně stejného významu./.../ Zásadně se synonyma mohou od sebe lišit **významem, citovým podbarvením** všech druhů a **zněním** (Bečka 1948: 61; podtržení a tučné písmo J.K.).

Význam, citové zabarvení a znění zároveň Bečka považuje za tři hlavní prvky slova ve stylistice (ibid: 29).³⁶

Rozdíly v citovém podbarvení mohou být velmi různorodé a mít řadu příčin. Pro nás je podstatné, že je v češtině slovu dodávají i expresivní přípony, jako např. –oun, -isko,

---

³⁶ Domníváme se ovšem, že termínem *význam* zde autor rozumí význam slova v užším, nociónálním smyslu a odděluje citové zabarvení a zvukovou stránku, aby podtrhl jejich význam pro stylistiku. Citové zabarvení, ať už je slovu vlastní, dané běžným užitím nebo aktuálním kontextem, je součástí významu slova v širším chápání (jeho pragmatické složky). Také zvuková stránka může být v daném kontextu nebo vlivem své expresivity důležitou složkou významu. Viz výše Filipec - Čermák 1895: 69-70, Karlík et al 2001: 76.

zdrobněliny apod. (Bečka 1948: 43). Významné je také funkční podbarvení, které udílí slovu kontext (případně aktuální kontext, do nějž je slovo přeneseno v kontrastu s kontextem uzuálním).³⁷

Také zvukovou stránku slova spojuje Bečka s expresivitou, samozřejmě jazykově specifickou. Pro češtinu je např. příznačná „expresivnost skupin souhlásek měkkých, palatálních se zadními samohláskami“ (Bečka 1948: 56). Domníváme se tedy, že by bylo možné oba dva typy rozdílů (citové podbarvení a znění) mezi synonymy spojit do jednoho – totiž jako synonyma lišící se od sebe navzájem pragmatickými rysy. Takovéto rozdělení ostatně přináší i Příruční mluvnice češtiny (viz dále).

Nejdůležitější, nejrozmanitější, ale také nejsložitější skupinu představují synonyma lišící se prvky svého významu. Zřejmě se opět jedná o význam pojmový (nociónální), což ostatně vyplývá i z příkladů (některé uvádíme pro ilustraci v závorce za citátem). Významové odchylky následně Bečka dělí do tří skupin:

- A) „obsah jednoho slova je chudší než obsah jeho synonyma“ (*červený - rudý, malý - nepatrný*)
  - B) „obsah synonym se z větší nebo menší části kryje“ (*hbitý - čilý - bystrý [...] - z takových synonym lze vytvářet řady, kde některé od sebe více vzdálené členy vůbec nemusejí být synonymy*)
  - C) „synonyma se svým významem nekryjí, nýbrž jen dotýkají“ (často jde o nepřesné užití slov, např. *úzký - těsný*)
- (Bečka 1948: 63n; citované úseky v uvozovkách).

Toto rozdělení bude potřeba dále upřesnit, důležité je však Bečkovu stanovisko o pojetí synonym ve stylistice:

Přísně vzato, třetí druh a leckteré případy prvního do pravé synonymiky nepatří. Ve stylistice je však pojem synonyma **nezbytně širší** než v sémantice. **Ve stylistice nejde o slovo samo, nýbrž o jeho výběr** [a stává se, že se] **musíme rozhodovat mezi slovy, která svým významem jsou si jen blízka, ale nijak se nekryjí, tedy mezi slovy, která skutečnými a pravými synonymy nejsou.** Ve stylistice však i takové případy musíme řadit do synonymik. (Bečka 1948: 63; zvýraznění J.K.).

Tato definice úzce souvisí s Levého chápáním pojmu *skorosynonyma*. Bečka rovněž shodně s Levým klade důraz na výběr a rozhodování. Levý tuto tezi rozvinul ve své charakteristice překladu jako rozhodovacího procesu (Levý 1971b).

---

³⁷ Popovič zdůrazňuje roli kontextu při utváření dynamiky slovního významu. Od slovenského stylisty Jozefa Mistríka přejímá rozlišení významového jádra a na něj vázaných polí, tedy akcesorických významů slova. Díky tomu se může slovo uplatňovat ve vyšších významových celcích (Popovič 1974: 103).

Rozdíl mezi chápáním synonym ve stylistice a v lexikologii zdůrazňuje později také Filipec (1961). Jak říká už v názvu, ve své monografii *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie* se postupně věnuje pohledu obou disciplin, přičemž uvádí shody a odlišnosti těchto těsně sousedících oblastí. Z pohledu stylistiky definuje synonyma následovně:

Synonyma jsou paralelní pojmenovací jednotky, které se na základě společného významového jádra v jistém kontextu **buď zaměňují, nebo sbližují**, které jsou buď stylisticky bezpříznakové, nebo se liší různými příznaky funkčními, expresivitou, v aspektu časovém, místním nebo frekvencí.

Stylistické pojetí synonym je **volnější** než pojetí lexikologické. [...] (Filipec 1961: 145; zvýraznění J.K.).

Tato monografie poskytuje také detailnější rozdělení stylistických synonym. Autor rozlišuje synonyma **stylisticky bezpříznaková**, která dále dělí na synonyma bez významových rozdílů, nebo odlišená různými specifikačními rysy, a následně se věnuje synonymům **s různými stylovými příznaky**. Tyto dvě základní skupiny odrážejí dvě hlavní složky významu slova, nociónální a pragmatickou, jak jsme je popsali výše. Totéž rozdělení v podstatě přejímá i Příruční mluvnice češtiny, která člení synonyma na úplná, částečná (z hlediska nociónálního významu) a pragmatická.

Filipec podotýká, že v případě synonym „bez významového rozdílu“ (1961: 109) je tento rozdíl nepostihnutelný „aspoň z hlediska daného kontextu“. Jedná se zpravidla o stylově bezpříznaková, neutrální slova s významem pouze pojmovým (*běžet – utíkat* apod.). Toto upřesnění je nutné, protože jinak v lexikální sémantice převládá názor, že tzv. úplná synonyma v podstatě neexistují, neboť nikdy nejsou plně zaměnitelná ve všech kontextech. Pojem synonymie je tedy spíše tradiční, zatímco realitou je spíše významová podobnost. (Karlík et al. 2001: 80). To je ovšem pohled lexikologie, která se zajímá o lexikální jednotky v systémové abstrakci. Volnější pojetí stylistiky klade důraz na konkrétní případy užití a podtrhuje dynamickou povahu synonymie, kdy v daném projevu se významy slov mohou sbližovat, nebo naopak.

Synonyma odlišená nějakým významovým rozdílem dělí Filipec na ideografická, intenzifikační, a částečná. Podotýká, že ve všech těchto třech podskupinách můžeme vysledovat vztah rodu a druhu, tedy „synonyma významově základní a synonyma buď specifikující, nebo zobecňující“ (Filipec 1961: 111). Všechny lze tudíž ztotožnit s

Bečkovou skupinou A, tedy se synonymy lišícími se různě bohatým významovým obsahem.

1. **Ideografická** synonyma se liší specifikačním příznakem, díky kterému je jedno ze synonym „obecné“ a druhé „zvláštní“, a to buď v kontextu, nebo v celém jazykovém systému (např. *les* – *hvozd*, *slabost* – *mdloba*, *červený* – *rudý*). Významový rozdíl je kontextem zeslaben, takže podobné dvojice lze považovat za synonyma.³⁸ Nejedná se tedy o hyponymii či hyperonymii v pravém slova smyslu, i když někteří autoři mluví o hyponymickém vztahu (viz např. Leuven-Zwartová v kapitole 2.2.2 nebo Knittlová v kapitole 2.4.2). Bečka podotýká:

[...] jestliže mezi takovými slovy cítíme poměr nadřaděnosti a podřaděnosti, taková slova za synonyma nepovažujeme (Bečka 1948: 64).³⁹

2. **Intenzifikační** synonyma lze považovat za podmnožinu synonym ideografických, protože se od sebe odlišují specifikačním příznakem *veliký*, *velice*, *krajní* apod., či jejich protiklady (*malý*, *málo*, atd.) - např. *odvážný* – *bohаты́rský*, *strach* – *hrůza* – *zděšení* – *děs*.
3. **Částečná** synonyma nesdílejí všechny významové prvky a jejich významy se překrývají jen z části. V konkrétních případech užití se mohou významově sbližovat (např. *lest* – *klam* – *léčka* – *intrika*). Tuto podskupinu Filipec také charakterizuje jako synonyma zobecňující či specifikuující, ale domníváme se, že nelze vždy jasně určit, které ze synonym je specifitější, zvláště pokud se liší více významovými příznaky. Některé případy částečných synonym lze tedy chápat jako typ B) u Bečky (1948: 63).

Jako druhou skupinu synonym Filipec rozebírá protiklad synonym „expresivně zabarvených nebo jinak příznakových“ (Filipec 1961: 111) vůči neutrálním. Mohli bychom tedy slovy Příruční mluvnice češtiny mluvit o synonymech pragmatických (Karlík et al. 2001: 81).

---

³⁸ Příruční mluvnice češtiny o těchto synonymech říká, že „v tomto případě jde vlastně o poněkud otupený vztah nadřazenosti – podřazenosti“ (Karlík et al. 2001: 80). V jiném, zejm. odborném kontextu, však tato slova synonymy být nemusí. Pokud např. výtvarník zdůrazňuje rozdíly mezi odstíny jedné barvy, nejedná se o synonyma, ale o slova souřadná (kohyponyma) se společným hyperonymem (dochází k desynonymizaci a nastupuje vztah hyponymie/hyperonymie, viz např. Filipec 1961: 139; 224).

³⁹ V tomto ohledu je tedy poněkud matoucí, když v Příruční mluvnici češtiny v pojednání o stylistice hovoří Jelínek o konkurenci generalizačně-specifikační, přičemž má na mysli lexikální hyponymii a hyperonymii (Karlík et al. 2001: 760n). Ve stylistice tedy můžeme rozlišovat více stupňů generalizace a specifikace.

Základní složkou stylové příznakovosti je expresivita, kterou Filipec definuje velmi široce:

[...] nikoli jako pouhou výrazovost, nýbrž jako souhrn všech neintelektuálních, nenocionálních sdělitelných jazykových prostředků.

[...] zahrnuje jednak prostředky citové, emociální a afektivní, jednak prostředky volní, výzvolové, apelové (Filipec 1961: 112; zvýraznění původní).

Souhlasí s pojetím expresivity jako složky celkového významu slova, ale zdůrazňuje její specifický charakter, díky němuž je expresivita „na jiné rovině než významová složka pojmová“ (Filipec 1961: 113).

Expresivní složky významu jsou především méně stálé, více závislé na kontextu a užití. Mezi pojmenovacími jednotkami s expresivním příznakem lze rozeznat řadu kategorií:

- pojmenovací jednotky s kladnou expresivitou (s neutrálními synonymy)

- a) expresivní v užším slova smyslu (*pelášit - utíkat*)⁴⁰

- b) expresivní zdrodněliny (*líčko - tvář*)

- c) eufemismy (*naivní - hloupý*)

- pojmenovací jednotky se zápornou expresivitou

- a) ironické (*adonis - krasavec*)

- b) hanlivé (*felčar - lékař*)

- c) nadávky (*blboun - hlupák*)

- d) zhrubělé (*bečet - plakat*)

- e) vulgární (*tlama - ústa*)

Podle Příruční mluvnice češtiny se jedná o synonyma emocionální (jako podtyp synonym pragmatických (Karlík et al. 2001: 81).

S tímto rozbohem podle typu expresivity se kříží rozdělení podle stylových vrstev, protože expresivita souvisí také se zařazením pojmenovací jednotky k dané vrstvě (v kontextu určitého funkčního stylu). Stylovou vrstvu tvoří pojmenovací jednotky se stejným (i nulovým) stylovým příznakem, přičemž určitá jednotka může k dané vrstvě patřit ve všech užitích, nebo se její zařazení vlivem kontextu může měnit. „Funkční styly jsou nadřazeny stylovým vrstvám“ (Filipec 1961: 114).⁴¹

⁴⁰ Filipec uvádí příklady vyexcerpované z konkrétních případů užití. Jejich expresivita v kontextu tedy nemusí být zcela totožná se slovníkovým zařazením (Filipec 1961: 115).

⁴¹ Například termíny v odborném stylu jsou neutrální, zatímco v neoborných stylech působí příznakově.

Filipec tedy následně dělí pojmenovací jednotky podle příslušnosti k obecné češtině na jedné straně a příznaku knižnosti na straně druhé (Filipec 1961: 116n). Příruční mluvnice češtiny (Karlík et al. 2001: 81) je označuje jako synonyma stylistická.

Obecněčeská pojmenování se dále člení na spisovná (*ždibec – drobet, habaděj – mnoho*), nespisovná (*akorát – přesně, zrovna*) a expresivní (*makovice – hlava*) a souvisí s vrstvou hovorové češtiny (*echo – znamení, gratis – zadarmo*).

Mezi jednotkami s příznakem knižnosti rozlišuje Filipec knižnost v užším slova smyslu (*zraky – oči, sličný – krásný*) a ve smyslu širším. Ty zahrnují pojmenování básnická (poetismy a básnické neologismy, slovtvorné licence), pojmenování obrazná, cizí, řídká a exkluzivní. Poslední čtveřice přitom může zároveň patřit také k pojmenováním básnickým.

Dále je třeba odlišovat pojmenování obecná od jednotek určených geograficky, tedy krajových, oblastních a nářečních, a dále od jednotek rozlišených sociálně (slang, žargon, argot) a věkově (např. dětské výrazy).⁴²

Kritériem pro rozdělení je také aspekt času. Od jednotek bezpříznakových se pak vydělují na jedné straně neologismy a hapax legomena (ojedinělé výrazy u daného autora), na straně druhé archaismy, historismy a výrazy zastaralé (které na rozdíl od předchozích dvou nemají funkčně stylové uplatnění ani ve stylu uměleckém, ani odborném).

Všechny tyto typy synonym také mohou posloužit jako stylistická synonyma. V případě výrazů z různých nářečí nebo jazykových systémů oproti neutrálním slovům daného jazyka se hovoří také o tautonymech (Karlík et al. 2001: 81).

V podstatě se tedy jedná o pojmenovací jednotky neutrální v opozici k různým typům pragmatických synonym - jednotek příznakových. Rozmanité příznaky se přitom ve slově často kombinují – např. archaický výraz může být zároveň obecný (*kloc – hadr*), básnický (*firmament – obloha*), či odborný (*lučba – chemie*) aj. (Filipec 1961: 125).

Synonymii jako takovou dále komplikuje fakt, že řada jednotek je zároveň polysémních, v různých kontextech nabývají různých významů, k nimž se mohou v lexikálním paradigmatu nabízet různá synonyma. Uvedli jsme také, že není jasná hranice mezi synonymií a koheponymií a že v konkrétním užití se mohou významové rozdíly mezi slovy posilovat, nebo naopak stírat. Kontext může sblížovat i slova, která

---

⁴² Podrobněji viz Čechová – Chloupek – Krčmová – Minářová 1997: 121n.

původně fungovala jako souřadná pojmenování se společným hyperonymem (Filipec 1961: 143). Jak říká Bečka (1948: 68),

je většinou nemožno mezi synonymy vytvořit naprosto přesné hranice významu. Synonym totiž užíváme podle svého odhadu, [...] tento jemný odhad významového zabarvení bývá často dosti subjektivní.

Především je tedy třeba zdůraznit, že synonymie ve stylistice ve srovnání se strohým pojetím lexikologie představuje kategorii velmi košatá, ovšem také proměnlivou a citlivou na ko-text a kontext, funkční styl apod. Pro stylisty (a tím i překladatele) je pokladnicí, avšak cesta k ní bývá pracná a ne vždy přímočará. Bečka jako zkušený teoretik stylu v češtině dodává:

Patří ke slohovému **umění voliti** z takových rozličných pohledů na představu vždy pohled nejvýraznější a neúčinnější, a je-li toho potřebí k bohatosti, pestrosti a plasticity výrazu, vědět také, jak tyto pohledy vhodně střídat a doplňovat. Není dobrého slohu bez dobré znalosti synonym (Bečka 1948: 70).

2.3.3 Synonymické řady a lexikální onomaziologie: *E pluribus unum, ex uno plura*

Na základě porovnání významových rysů a kontextového užití slov lexikologie dělí synonyma na významově blízká, částečná a okrajová (Filipec 1961: 189). Srovnání významových shod a rozdílů také pomáhá charakterizovat členy synonymických řad. Synonymické řady Filipec definuje jako „komplex synonym a synonymických vztahů (ibid: 201). Patří především do sféry zájmu onomaziologie, protože se postupuje od určitého základního významu k jeho různým formám vyjádření. Tento přístup je ovšem nutné doplnit analýzou sémaziologickou, protože synonyma sdružená v jedné synonymické řadě kolem základního synonyma bývají rozmanitě významově odstíněna, ať už ve významových rysech nocionálních (v hlavních významových prvcích), či pragmatických (vedlejších).

Základní neboli také jádrové synonymum bývá označováno též jako dominanta. Příruční mluvnice češtiny (Karlík et al. 2001: 81-2) ji charakterizuje jako takovou lexikální jednotku, která

označuje skutečnost, k níž se vztahují i ostatní členy, svým základním významem a neobsahuje pokud možno další významové ani pragmatické příznaky. Bývá nejméně kontextově omezená a vyskytuje se v největší **frekvenci**. (tučné písmo J.K., kurzíva původní).

Pokud je synonymická řada početná, její členy mohou zaujímat postavení centrální, nebo více či méně periferní (synonyma částečná nebo okrajová). Členy řady z různých částí periferie nemusejí být ani navzájem synonymní. Základním stavebním prvkem řady je vztah k významové dominantě (Karlík – Nekula – Pleskalová 2002: 473, Filipec 1961: 203; 205).

Někdy je však obtížné určit jádrové synonymum, protože se nabízí více rovnocenných kandidátů, např. *odvážný*, *statečný* (Karlík et al. 2001: 82), ale podobná situace nastává u členů řady se stejným příznakem, jako např. práce: *fušování*, *hudlařina* apod. (Filipec 1961: 205). V rámci bohaté synonymické řady se mohou vytvářet také synonymické „podřady“ s určitým významovým odstínem.

Vidíme tedy, že definice synonymických řad souvisí s Levého pojetím struktury lingvistické paměti překladatele. Dominanta bývá nejfrekventovanější a také nejobecnější, ostatní členy řady ji „obohacují o různé příznaky“ (Filipec 1961: 205), jsou tedy specifitější. Dominanta je jakýmsi centrem gravitace:

Tímto přirozeným směrem převádíme příznaková synonyma, a proto se nám lépe vybavují synonyma bezpříznaková než příznaková (Filipec 1961: 206; tučné písmo J.K.).

Je třeba dodat, že synonymické řady jsou tvořené vždy jedním (základním) slovním druhem, jsou rozvinuté především u slov plnovýznamových (autosémantik). Počet členů řady není omezený (Filipec 1961: 207n).

Po formální stránce lexikologie rozlišuje kromě synonym morfologicky nepříbuzných také synonyma slovtvorná. Není vždy snadné odlišit slovtvorná synonyma (nejčastěji složeniny různého typu, popř. v alternaci se slovy nesloženými jako *blahovůle* – *blahosklonnost*, *kontrabas* – *basa*, *teleskop* – *dalekohled*, *dvojnásobný* – *dvojitý*, *dvoustranný* – *oboustranný* atp.) a slovtvorné varianty (*hrozný* – *hrůzný*, *děda* – *dědeček* – *dědula* aj.). Varianty se ovšem řadí k synonymům v širším smyslu (Filipec 1961: 242n).

U slovtvorných synonym se vedle skládání uplatňuje tedy také derivace (např. vytváření deminutiv). V obou případech mohou získat nový významový odstín, „čímž

vzniká obdoba synonym ideografických (Filipec 1961: 243). Např. rozmanité předpony u sloves mohou jejich význam specifikovat (*hradit – ohrazovat – zahrazovat – přehrazovat*; podle Filipec 1961: 245). Synonymy se mohou stávat také sousloví, a to dokonce i jako dominanty synonymické řady, např. *vysoký člověk – čahoun, dlouhán*, atd. (Filipec 1961: 206).

2.3.4 Spříznění volbou

Každý projev je výsledkem výběru synonym ze systémových možností a jejich kombinace v kontextové souvislosti. (Filipec 1961: 169; zvýraznění původní).

Z předchozích kapitol i uvedeného citátu vyplývá, že stylist a potažmo překladatel stojí vždy před otázkou volby. Už jsme zmínili Levého teorii překladu jakožto rozhodovacího procesu nebo hry, jejíž každý tah vytváří podmínky pro tahy následující (Levý 1971b). Existence synonym pro takovou volbu představuje objektivní předpoklad – paradigma výběru, které je vymezeno tzv. definiční instrukcí (Levý 1971b: 75).

Stejně chápe volbu také Filipec (1961: 134n). Podobně jako Levý konstatuje i on, že při výběru působí vedle činitelů objektivních (paradigma možností, požadavky pro výběr z hlediska vyjadřovaného významu, omezení daná předchozím kontextem, vliv norem jazykových a stylistických) také činitelé subjektivní.

Mezi nimi Filipec shodně s Levým uvádí slovní zásobu autora (popř. překladatele) – jeho „repertoár vyjadřovacích prostředků, jeho fond a rejstřík“.⁴³ Neopomíjí však ani „individuální záliby a záměry různých stylistů“ (Filipec 1961: 135). Dále zdůrazňuje, že výběr „[...] probíhá v mnoha stupních“ a „[...] může probíhat do značné míry spontánně, vedle toho však bývá také uvědomělý“. Míra uvědomění přitom závisí na řadě faktorů komunikační situace (na autorovi, jeho postoji k jazyku, na funkčním stylu, prostředí, atd.). Pro naši práci jsou významné zejm. závěry, které Filipec vztahuje k uměleckému stylu:

---

⁴³ Jak bylo řečeno v prvním odstavci, Levý paradigma možností vyděluje zvláště jako množinu „prvků vyhovujících jisté instrukci“ (1971b: 75), tj. definiční instrukci. Výběr z těchto prvků se následně řídí souborem instrukcí pro výběr, které se zhruba shodují s pojetím u Filipece. Jedná se o instrukce objektivní (kontext), intersubjektivní (estetická norma) a subjektivní (struktura lingvistické paměti). Dodejme, že Levý strukturu lingvistické paměti překladatele považuje za nejdůležitější subjektivní složku souboru instrukcí pro výběr (1971b: 76). Zdůrazňuje tedy, že důležitým faktorem je i její uspořádání.

Je samozřejmé, že v uměleckém díle je otázka výběru jazykových prostředků ještě značně složitější. Jde tu o funkci synonym vzhledem k tematice a ideji díla, vzhledem k jeho kompozici a formě [...]. **Mezi spontánním a vědomým projevem je nenáhlý přechod.** Každý, i zbláhlostylista se v každém projevu zarazí, opravuje se a nemusí být známkou vyspělosti, nedělá-li to. Proto nelze vylučovat ze stylistického rozboru ani **nahodilé a návykové zvláštnosti stylistické** (Filipec 1961: 135-6; zvýraznění J.K.).

Výběr mezi synonymy v uměleckém textu směřuje „od mnohosti k jedinečnosti“, aby vybrané slovo (dodejme, že v ideálním případě) „po všech stránkách organicky zapadlo mezi ostatní prostředky a vytvořilo s nimi vhodný celek“ (Filipec 1961: 142).

Filipec se také blíží Levého pojetí generalizace, když píše o tzv. redukci synonym, která „odpovídá přirozenému tíhnutí lidské psychiky, která si převádí vzdálenější na bližší, speciální na obecné“ (Filipec 1961: 142).

2.3.5 Kolokabilita a volba

V souvislosti s výše zmíněnou jemnou hranicí mezi spontánní a vědomou volbou je třeba se na chvíli zastavit u syntagmatické osy slovní zásoby, u kolokací a kolokability. Kolokabilita je podle České lexikologie definována jako

formální a sémantická spojitelnost prvku s jinými, jež je vytvářena jinými, častěji však více jeho kolokačními paradigmaty (Filipec - Čermák 1985: 173).

Prvky kolokačního paradigmatu jsou takové, „s nimiž se všemi je prvek jiného paradigmatu schopen se obvykle a smysluplně kombinovat“ (ibid: 171; zvýraznění původní). Jedná se tedy o repertoár možností v jazykovém systému; slůvko „obvykle“ ovšem napovídá, že v konkrétních realizacích hraje roli úzus, zvyklost, a tedy i paměť mluvčího. O syntagmatickém uspořádání v modelu mentálního slovníku pojednává také psycholinguistika (Nebeská 1992: 78). V umělecké tvorbě se můžeme setkat s případy, kdy jsou záměrně použity novátorské, méně časté kolokace. Běžnější, více „zažitá“ kolokace tedy může vést překladatele k volbě obvyklejšího členu kolokace, a v konečném důsledku i k posunu na ose generalizace – specifikace.⁴⁴

---

⁴⁴ Vliv zažitých kolokací při hledání překladových řešení se ovšem může projevit nejen v kontrastu k neobvyklé původní kolokaci, ale také v případech, kdy např. není možné použít doslovný ekvivalent, ale je nutné transponovat slovní druh, změnit gramatickou stavbu aj. Pod vlivem jednoho slova si překladatel může vybavit celou kolokaci, která ale v daném případě může znamenat posun vůči originálu.

Tento sklon obecně popisuje také Toury (1995) ve svém zákonu rostoucí standardizace (viz též pozn. v kapitole 2.2.2).

2.3.6 Labyrint pojmů: generalizace, abstraktizace, abstrakce, specifikace, konkretizace

V kapitole 2.2 a 2.2.2 jsme se zmínili o spojitosti mezi pojmy obecný – abstraktní (a analogicky také specifický – konkrétní), které někdy bývají zaměňovány či ztotožňovány (např. Vinay – Darbelnet 1995, Filipec - Čermák 1985, Filipec 1961). Domníváme se, že podstata uvnitř obou dvojic je stejná, rozdíl spočívá v míře, v jaké odhlížíme od specifických rysů k obecným, a také v typu sémů, jaké jednotka ztrácí či nabývá.

Vyjdeme z definice konkrét a abstrakt v České lexikologii (Filipec - Čermák 1985: 97-98). Konkréta pojmenovávají „substance“ jakožto „nositele vlastností a dějů, smysly vnímatelné a spojené s názornými představami“, abstrakta zase „vlastnosti, děje a stavy pojaté jako samostatné substance“. Přejechy mezi oběma kategoriemi jsou označeny jako **konkretizace**, resp. v opačném směru **abstraktizace** (např. slovo *kořen* může mít význam konkrétní i abstraktní). Od abstraktizace je ovšem potřeba odlišit **abstrakci**, což je „výsledek abstrahující činnosti, která přihlíží k tomu, co je společné při všech užitích slova“ (Filipec 1985: 179; zvýraznění původní). Jedná se tedy o přechod od pojmenování užitého v kontextu k systémové lexikální jednotce. V tomto smyslu Filipec ztotožňuje abstrakci s **generalizací**:

Lexikální jednotka stojí proti pojmenovací jednotce také na vyšším stupni generalisace. Proti skutečnosti jednotlivé [...] označuje lexikální jednotka skutečnost vůbec, třídu skutečností (ibid: 179; zvýraznění původní).

Užitím se lexikální jednotka konkretizuje, „zživotňuje“ (ibid: 179). Konkretizace je tedy protipólem jak k abstraktizaci (zjednodušeně přechod od hmotného k nehmotnému), tak k abstrakci (přechod od referentu – jednotliviny k denotátu – třídě). Abstrakce jako oprostění od významových rysů dodaných skutečným kontextem se tedy také nazývá generalizace.

Pojem **generalizace** se také uplatňuje při různé míře zobecnění na škále hyponymie a hyperonymie, a to uvnitř kategorií konkrét a abstrakt. Autoři České lexikologie

uvádějí např. následující řadu odstupňované generalizace: *živočich – obratlovec – savec – šelma – pes – jezevčík – náš Azor* (Filipec - Čermák 1985: 98).

Ovšem v překladech se zajímáme o zobecnění či naopak specifikaci na detailněji strukturované škále synonym a jejich specifických sémů. Generalizaci a specifikaci neztotožňujeme s hyperonymií či hyponymií, i když je můžeme vnímat jako založené na *hyponymickém vztahu*. Při kvantitativním srovnání musíme abstrahovat od kontextových sémů, takže se zaměřujeme na sémantické ochuzení či obohacení v rámci systému, při kvalitativní analýze před sebou máme pojmenovací jednotky v jedinečném užití a můžeme srovnávat jak rysy systémové, tak kontextové, případně ovlivněné změnou širšího komunikačního kontextu při přenesení z jazyka a kultury originálu do jazyka a kultury překladu.

Jedná se tedy o pohled na generalizaci z různých úhlů. V této práci se soustředíme na poslední uvedený význam pojmu generalizace. I zde však může konkrétní či abstraktní povaha lexikální jednotky hrát určitou roli. Filipec (1961: 184) konstatuje:

Význam abstrakt se vyznačuje větší obecností a synonyma specifikují v tomto obecném významu dílčí významové oblasti.

Příklady abstraktních a konkrétních synonym, které uvádí Česká lexikologie, ukazují větší specifičnost a názornost konkrét: *veliký – obří, sloní, mamutí* (Filipec - Čermák 1985: 98). Ve dvojazyčném materiálu podobnou kombinaci konkretizace a specifikace, resp. konkretizaci jako zvláštní případ specifikace pozoruje Knittlová, např. u dvojice *property : pozemek* (2003: 52). Bečka (1948: 33-34) ovšem podotýká, že konkréta se sice vyznačují názorností, ale některá abstrakta zachycující duševní stavy „jsou dokonce sugestivnější než mnohá konkréta“.

2.4 Dědictví Babelu: Základní typologické rozdíly v lexikální sémantice angličtiny a češtiny a metodologické problémy z nich plynoucí

Uplatnění srovnatelných jednojazyčných korpusů při výzkumu univerzálií znamenalo sice pokus vymanit se z vlivu výchozích jazykových systémů, nicméně předchozí diskuse ukázala, že k pochopení příčiny tendencí v překladu není možné dospět bez paralelních korpusů (viz zejm. o článku Anthonyho Pyma v kap. 2.1.4). Dalším omezením srovnatelných korpusů je dostupnost vhodného materiálu – metodologické problémy tohoto typu jsme zmínili v kapitole 2.1.2, Laviosa v popisu své studie simplifikace s politováním konstatuje, že v překladové složce srovnatelného korpusu převládají překlady pořízené z románských jazyků (Laviosa 2002: 63). A konečně Chesterman (2000, 2008) uvádí jazykové systémy a jejich vzájemný vztah jako jednu z rovin kauzality při hledání vysvětlení obecných tendencí v překladu.

Je zřejmé, že jednotlivé translatologické studie usilují o kontrolu nad různými proměnnými, které do situace překladu vstupují, případně se podle možností snaží tyto proměnné eliminovat. Za přínosnou z hlediska kontroly nad vlivem jazykových systémů považujeme zejm. Jantunenovu metodu (2004), podle níž se výsledky získané ze srovnatelného korpusu původních děl a překladů z jednoho jazyka poměřují se srovnatelným korpusem překladů z různých jazyků (o tom dále v kap. 3.3 o metodologii).

Vedle toho vidíme ještě jednu základní cestu, jak odlišit od obecných tendencí vliv dvou jazykových systémů: je potřeba tento vliv znát a umět ho v paralelním korpusu identifikovat. K tomu je základním předpokladem obou jazykových systémů, jejich základních typologických rysů a dobových (v našem případě soudobých) žánrově stylistických preferencí.

V této kapitole se budeme věnovat hlavním typologickým rozdílům angličtiny a češtiny a okrajově také jejich stylovým konvencím v beletrii s ohledem na zaměření naší práce. Není tedy naším cílem podrobně a komplexně popsat typologii obou jazyků; soustředíme se na ty aspekty, které jsou relevantní pro následnou empirickou studii.

2.4.1 What's in a word? Typologie a slovo

Hned zkraje je třeba zdůraznit, že mezi angličtinou a češtinou, ačkoliv obě patří mezi indoevropské jazyky, existují značné typologické rozdíly, které mají závažné důsledky pro metodologii empirického výzkumu. Angličtina se ve strukturní typologii podle

Skaličky (Čermák 2004: 203n) řadí mezi jazyky izolační, také nazývané analytické, zatímco čeština je jazykem flektivním (syntetickým). Oba jazyky jsou pro svůj typ výraznými zástupci s řadou charakteristických rysů. Typologická příslušnost má dopad také na obecně převažující sklonky ve slovní zásobě.

Anglista Mathesius se ve výkladu o jazykovém pojmenování odvolává právě na jazykovou typologii, když konstatuje, že

v jazykovém systému [na rozdíl od konkrétního užití] je slovo jako prostředek jazykového pojmenování v zásadě výrazem pro představu obecnou. Rozsah této představy může ovšem být různý. Zhruba lze říci, že slova jazyka, jehož mluvnická stavba je **syntetická** (jako např. čeština), mívají **určitější význam** než slova v jazycích s mluvnickou stavbou analytickou (jako např. angličtina a francouzština) (Mathesius 1961: 16; tučné písmo J.K.).

Jako příklad uvádí Mathesius slovesa *take* a *vzít*. Význam druhého z nich mnohem méně závisí na kontextu. Autor uzavírá, že anglické slovo má význam zpravidla širší, a tedy méně určitý než jeho český protějšek.

Mathesius srovnává anglickou a českou slovní zásobu, mj. z hlediska překládání, a mezi oběma systémy vidí „především jeden veliký rozdíl“:

anglická slova jako jazyková pojmenování mívají větší rozsah, a proto obecnější a neurčitější obsah než slova česká a hodí se proto lépe k označování přenesených významů. [Při překládání] **české slovo mívá často význam příliš úzký, konkrétní** a nehodí se proto do kontextu tak, jako jemu odpovídající slovo anglické (Mathesius 1961: 17; tučné písmo J.K.)

Toto tvrzení ilustruje na příkladu slov *space* a *prostor*. Zatímco *prostor* je zpravidla trojrozměrný, anglické *space* se vztahuje k místu i času. Zároveň ovšem Mathesius podotýká, že angličtina má v oblibě logický a přesný styl, a proto popisuje danou skutečnost často více slovy než čeština.⁴⁵

Čermák ve své přehledové publikaci *Jazyk a jazykověda* (2004: 205) uvádí, že flektivní jazyky, tedy i čeština, na rozdíl od izolačních více tvoří slova nebo jejich tvary pomocí afixů a koncovek, zatímco u izolačního typu je mnohem více rozšířena polysémie. To znamená, že význam slova v angličtině jako typickém izolačním jazyku

---

⁴⁵ např. *bledý – pale of colour* (Mathesius 1961: 17); to samozřejmě není jediné řešení, ale pokud je takováto mnohoslovnost skutečnou tendencí, pak může vést opět k zobecnění, protože můžeme předpokládat, že dodaná slova jako *colour* vyjadřují obecné kategorie.

více závisí na kontextu, slovo samo o sobě působí jako obecnější a musí být kontextem více upřesněno.

Tyto vlastnosti se odráží i ve slovtvorbě. Zatímco čeština hojněji využívá derivace a má k dispozici bohatý repertoár afixů,⁴⁶ angličtina na rozdíl od češtiny⁴⁷ běžně tvoří slova konverzí, tj. přechodem z jednoho slovního druhu do jiného bez přidání afixů. Tento postup je pro angličtinu příznačný, a to zvláště ve srovnání s češtinou. Uplatňuje se zde totiž další typologický rys – totiž neostrá hranice mezi slovními druhy (Vachek 1974: 82n, Čermák 2004: 205). Splývání slovních druhů (např. *love* pro české *láska*, *milovat*, ale také *milostný* apod.) přispívá k již tak rozšířené polysémii.

Kromě toho se anglická slovní zásoba vyznačuje sklonem k monosylabismu, s čímž souvisí existence četných homonym (Vachek 1974: 66).

Tato koexistence výrazné polysémie a homonymie v angličtině na jedné straně a hojná derivace a ohýbání slov v češtině na straně druhé mají nezanedbatelné důsledky pro práci s elektronickými korpusy. Nemůžeme například přímo srovnávat frekvenci a počet slovních typů v paralelním česko-anglickém korpusu, protože za jedním anglickým typem (opakujícím se tvarem slova) se může skrývat celá řada kontextových realizací v různých významech i různých slovních druzích. Ani type/token ratio jako ukazatel lexikální pestrosti není možné srovnávat mezi oběma jazyky, protože český text má vlivem flexe mnohem větší počet typů vzhledem k počtu grafických slov v textu, a tedy výrazně menší výsledný poměr než text anglický (o tom dále v kapitole 3.3.1).

Musíme ale zdůraznit, že typologické rysy mohou být zároveň zdrojem obsahově velmi bohatých lexikálních jednotek, které často v češtině nemají stejně obsažné ekvivalenty. Máme na mysli především konverzi a takto vytvořená slovesa (např. *to tether* – *uvázat na řetěz/provaz*, *to spoon* – *nabírat lžící* apod.). A hovoříme-li o lexikálním bohatství jazyka, je třeba vedle typologie jako základního „rámce“ uvést vliv vývoje jazyka v historii. Díky střetu různých vlivů angličtina disponuje velmi rozsáhlým slovním repertoárem, který se odráží také u synonym. Řada synonym v angličtině existuje díky tomu, že během vývoje bylo možné čerpat ze dvou zdrojů: „ze slovníka germánského (Saxon words, též short words) a z latinského (Latin words, též long

---

⁴⁶ Čeština navíc využívá kumulaci afixů k zesílení určitého významového rysu (např. *malinkatý*), zatímco „[...] v angličtině se polymorfematičnost vyskytuje jen v tom typu, kde každý neslovný morfém má svůj zvláštní věcný význam“ (Mathesius 1961: 28; jedná se o vázané morfémy, pozn. J.K.)

⁴⁷ „In ModE [Modern English], too, the derivation proce ss is well-known, even if it is **distinctly less common** there than in Slk or Cz [Slovak or Czech]“ (Vachek 1974: 75; tučné písmo J.K.).

words, sem řadíme i slova z řečtiny a francouzštiny)“ (Mathesius 1961: 19; zvýraznění původní). V češtině je mezi slovy vnímanými jako domácí a slovy cizího původu větší kontrast. Slova původem cizí jsou buď význačná svou odborností či náleží vůbec k „učenímu“, vysokému rejstříku, nebo se vyznačují vulgárností (tyjátr), takže jejich zaměnitelnost je více omezená.

Pokud jde o pragmatickou stránku významového obsahu pojmenovacích jednotek, Mathesius (1961: 17-18) dále uvádí, že představy pojmenované skutečnosti si v obou jazycích často ve všem neodpovídají, některé pojmenovávané reálie nemají přímý ekvivalent. To je ovšem důsledek kulturních odlišností existující mezi nejrůznějšími dvojicemi jazyků; nejedná se o fakt jazykové typologie. Podobně do jazykové typologie neřadíme ani fakt, že jazyky pojmenovávanou skutečnost segmentují různě.⁴⁸ Jak ovšem ukázal Levý a také Klaudy (viz kap. 2.2.1, 2.2.2), právě kulturní rozdíly mohou být jednou z příčin zobecnění v překladu, stejně jako méně či více detailní jazyková segmentace dané skutečnosti.

Zabýváme-li se ovšem jazykovým pojmenováním v obou jazycích, nesmíme opomenout velmi problematickou otázku slova a jeho definování. Typologické odlišnosti (zejména pokud jde o méně či více preferované postupy tvoření slov) způsobují, že problematika hranice slova má projevy částečně specifické pro daný jazyk a nepřítomné či omezené v jazyce druhém:

Definice slova se liší podle typu jazyka. Např. v češtině a ve slovanských jazycích převážně syntetického typu jsou hranice slov proti souslovím, větám a morfémům vyznačeny ostřeji než v angličtině jako jazyku převážně analytickém [...]. Také postavení druhů slov je v jazycích různého typu různé (Filipec - Čermák 1985: 34).⁴⁹

Z toho vyplývají další závažné důsledky pro kvantitativní zkoumání, pokud bychom chtěli srovnávat oba jazyky pomocí elektronických korpusů. Poslední větou se citát vrací k již zmíněné konverzi a splývání slovních druhů v angličtině, avšak otevírá také novou problematiku – otázku sousloví, kompozit, tzv. kompozičních sdruženin

---

⁴⁸ Mathesius (1961: 18) uvádí příklady *leg – foot* oproti českému *noha*, *arm – hand* oproti *ruka*. Editor vydání Vachek v poznámce doplňuje, že české slovníkové ekvivalenty samozřejmě existují, ale mají specializovanější užití. Zmiňuje také v této práci již citovaný příklad anglického *morning* oproti podrobněji rozlišenému *ráno – dopoledne*.

⁴⁹ Autoři České lexikologie na tomto místě odkazují ke stati Josefa Vachka – Some Less Familiar Aspects of the Analytical Trend of English. *Brno Studies in English* 3, 9-78.

(Mathesius 1961: 32n) a znaků, které v různých případech mohou, ale nemusejí dělit slova.

Definice slova v pojetí lexikologů bývají obsáhlé a komplexní (viz např. Filipec - Čermák 1985: 33). Mathesius podává zjednodušenou definici:

Slovo je nejmenší významová, samostatně použitelná část promluvy, ke které docházíme asociativní analýzou. [...] nejnápadnější stránkou samostatné použitelnosti je volná představitelnost, popř. oddělitelnost (Mathesius 1961: 23).⁵⁰

Vzápětí ovšem upozorňuje na existenci výjimek a obtížně zařaditelných jevů: „Důležitá je skutečnost, že tu **existují jevy přechodné**; jsou slova zcela samostatná a jsou slova, která již přecházejí v afixy“ (Mathesius 1961: 24; tučné písmo J.K.).⁵¹

Otázka existence přechodných jevů je pro elektronické zpracování (zvláště angličtinu) klíčová. Korpusové manažery zpravidla považují za slovo grafickou jednotku, tedy skupinu písmen či jedno písmeno (číslici, znak) z obou stran oddělené mezerami. Problém ovšem nastává zejména v případě apostrofů a spojovníků. Například WordSmith Tools umožňuje volbu nastavení, ve které uživatel určí, zda spojovníky dělí slova a které znaky (např. apostrof) se mohou vyskytnout uvnitř slov, tedy slova nedělí. V manuálu k tomuto programu jsme definici slova nenašli, ale Munday (1998), který WordSmith použil pro svou studii, potvrzuje výše řečené:

Wordsmith can analyse **orthographic word-forms** (a group of typographical characters with a space on either side), count them, provide basic statistics (word length, sentence length, etc.), and order the words either alphabetically or in descending order of frequency. Care must be taken **to instruct the program to discount extra characters such as hyphens** (otherwise, for example, good-bye would be calculated as two separate word-forms, good and bye), and then to manually check the frequency lists to remove any remaining errors (1998: 3-4; tučné písmo J.K.).⁵²

Michael Barlow v manuálu ke korpusovému manažeru ParaConc věnuje otázce slova samostatný oddíl:

---

⁵⁰ Řadu dalších rysů slova (pro češtinu) vypočítává např. Česká lexikologie (Čermák – Filipec 1985: 301-33).

⁵¹ Jak v poznámce k Mathesiovu citátu podotýká Vachek, takové přechodné typy existují i v češtině, např. mezi příslovečnými spřežkami.

⁵² Zde používané číslování stran v článku, který je dostupný ve formátu pdf na adrese <http://www.erudit.org/revue/meta/1998/v43/n4/index.html>, neodpovídá číslům stran v tištěném dokumentu.

[...] the first definition of a word that comes to mind is a string of letters (and perhaps numbers) surrounded by spaces. And with a little further thought, we would realise that we need to include punctuation symbols, in addition to spaces, as possible delimiters of words. Hence, we can define a word as a string of characters bounded by either spaces or punctuation (plus special computer characters such as the carriage return) (Barlow 2003: 75).

Mezi příklady možných komplikací uvádí apostrof, za kterým může následovat zkrácené sloveso, zájmeno nebo jen morfém přivlastňovacího pádu (*let's, committee's*, atd.). ParaConc automaticky považuje apostrof za součást slova, protože následně se může apostrof sám stát předmětem hledání. Nicméně v případě potřeby je možné změnit nastavení (search options) a zařadit apostrof mezi znaky rozdělující slova (word delimiters).

Další problém, který Barlow uvádí, se týká kompozit psaných se spojovníkem (např. *mid-day*). Zde také není možné jednoznačně říct, zda se jedná o kompozitum, nebo relativně samostatná slova v kompoziční sdruženině. Kromě toho korpusový manažer všechny případy sdruženin tohoto typu zachytit ani nemůže, protože, jak přesvědčivě říká autor mnoha korpusových studií Michael Stubbs (2002: 31),

it is largely a matter of personal choice whether we write match box, match-box or matchbox.

Také Vachek (1974: 54) hned na úvod pojednání o kompozitech podotýká, že zvláště v analytických jazycích je často nesnadné rozlišit mezi kompozitem a souslovím či kolokací. Důvod je podle něj ten, že v analytických jazycích, na rozdíl od jazyků syntetických, se stírá opozice mezi slovem a skupinou slov (Vachek 1974: 59). Upozorňuje také na zvláštní typy kompozit specifických pro angličtinu – tzv. citátové složeniny typu *the did-not-goes* nebo *a happy-go-lucky sort of fellow*, a kompozita s minulým participiem (*state-owned, home-made* apod.; Vachek 1974: 59-60).

Obtížně zařaditelná jsou ovšem tzv. frázová slovesa (*give up, care for* atp.), zejména jejich adverbialně-předložková část, kterou někteří označují jako odloučený prefix (Vachek 1974: 64). Dušková je klasifikuje jako víceslovná lexikální slovesa (Dušková 1994: 203), v češtině jim zpravidla odpovídají jednoslovné protějšky. Ovšem zatímco část anglických kompozit může frekvenční seznam odhalit, pokud spojovník nebude figurovat mezi znaky dělicími slova, frázová slovesa se svými různými významy nebudou rozpoznána jako celky a v kvantitativním srovnání se zcela ztratí.

Konečně je třeba dodat, že angličtina jako analytický jazyk vyžaduje mnoho gramatických slov (členů, pomocných sloves aj.), která pak samozřejmě v každém korpusu patří k nejfrekventovanějším. Sklon k vytváření analytických (a zároveň explicitnějších) pojmenování se projevuje rozkladem na dva členy, z nichž jeden je sémanticky ochuzený, ale gramaticky řídící, a druhý je významovým jádrem. V češtině nacházíme opět většinou jednoslovná pojmenování (např. *the poor man* – *chudák*; Knittlová 2003: 36). Dochází také k oslabení lexikálního významu některých sloves, která následně mohou např. sloužit jako sponová (cf. Dušková 1994: 417). I tyto lexikální jednotky se pak vyznačují vysokou frekvencí, ale plný obsah je možné zjistit až z celého slovního spojení (celek je přitom víc než součet částí, protože *have* ve spojení *to have a swim* se liší od posesivního nebo pomocného *have*). To je další důvod, proč považujeme frekvenční seznamy originálů a překladů do značné míry za nesouměřitelné.

2.4.2 Generalizace a specifikace v překladovém materiálu

Dagmar Knittlová (2003) svůj výklad v práci K teorii i praxi překladu staví na anglicko-českém překladovém materiálu a bohatě jej ilustruje příklady. Práce je cenná tím, že vychází z překladatelské praxe 60.-80. let 20. století (z paralelních vzorků anglických originálů a českých překladů), ale autorka podotýká, že ne vždy se v příkladech jedná o jediné možné řešení (Knittlová 2003: 46).

Citovaná řešení Knittlová nehodnotí, ale ukazuje na nich systémové a stylové rozdíly mezi angličtinou a češtinou. Toto zaměření na systémové rozdíly, lingvistický přístup a příklady často vytržené z kontextu nás vedou k závěru, že prezentovaný vzorek řešení je často poněkud idealistický. Důraz na to, co je charakteristické, má za následek opomíjení jevů jako interference. Jak jsme ale již poznamenali výše, poznání systému je základem pro následné odhalení odchylek.

Základem teoretického konceptu práce je pojem překladových protějšků, ekvivalentů. Podobně jako Baker v naučné publikaci *In Other Words* (1992) Knittlová uvádí různé případy neekvivalence a do rozsáhlé kapitoly věnované částečným protějškům na rovině lexika zahrnuje i generalizaci a specifikaci. Převahu částečných protějšků nad přímými ekvivalenty zdůvodňuje Knittlová v rozdílnosti systémů obou jazyků a kultur:

[...] angličtina a čeština jsou jazyky nejen typologicky, ale i kulturně, historicky, společensky a geograficky odlišné a vzdálené, rozdílné v místě, jaké zaujímají na ose racionálnost-emocionálnost, v tradicích, úzu, kolokacích a frazeologii [...] (Knittlová 2003: 35)

Zvláště je potřeba pozastavit se u sloves, protože v jejich významové obecnosti, či naopak obsažnosti se výrazně odrážejí typologické rysy obou jazyků. Knittlová zdůrazňuje, že

slovanské sloveso obsahuje vesměs více informací než sloveso anglické, je bohatší sémanticky, je tak zvaně mnohofazetové. Souvisí to opět s typologickým rozdílem mezi jazyky, s nominálním charakterem angličtiny a spíše verbálním typem češtiny (Knittlová 2003: 34).

Dospívá tedy k závěru, že mezi českými a anglickými slovesy najdeme jen málo úplných protějšků. Mezi částečnými protějšky rozlišuje rozdíly formální (jednoslovnost a víceslovnost; o jejich vztahu k obecnosti a korpusové analýze jsme se zmínili v předchozí kapitole), denotační, konotační a pragmatické, přičemž poznamenává, že typy rozdílů se často kombinují (Knittlová 2003: 35).

Generalizaci a specifikaci řadí autorka mezi protějšky s významovým rozdílem denotačním. Tím ovšem zužuje jejich rozsah, neboť jak jsme viděli v kapitole věnované významu slova a synonymii, specifikační sémy mohou být nocionální stejně tak jako pragmatické, konotační. Konotace se chápe jako součást významu slova, jeho pragmatické složky, a proto i na této rovině může docházet ke generalizaci či specifikaci.⁵³

Knittlová staví na první místo specifikaci. Vnímá ji jako „nejčastější sémantický rozdíl mezi [lexikálními jednotkami] v anglickém textu a jeho českým protějškem“, který „obsahuje nějakou významovou složku navíc, takže hovoříme o *specifikaci*, o substituci *hyponymem*“ (Knittlová 2003: 41; kurzíva a tučné písmo původní).⁵⁴ Tím vlastně potvrzuje teze o obecnější povaze anglického lexika oproti češtině.

V následném rozboru se opět zaměřuje na česká a anglická slovesa a na jejich typologické rozdíly. Zatímco anglická slovesa slouží spíše jako gramatické propojení nominálních prvků nesoucích význam, česká slovesa představují významový základ.

⁵³ Autorka sama toto rozdělení nedodrhuje důsledně, protože v příkladech uvádí i pragmatické složky významu jako expresivitu či emocionálnost.

⁵⁴ Dospívá tedy ke stejnému názoru jako Leuwen-Zwart (v kapitole 2.2.2) a stejně jako ona hovoří o hyponymickém vztahu. Obě autorky spojuje i fakt, že srovnávaly originály a překlady (a tedy i různé jazykové systémy) a nepracovaly se srovnatelným korpusem, nicméně jejich práce se také v mnoha aspektech liší, což nedovoluje vyvozovat jakékoliv závěry.

Kromě toho cituje teorii Ivana Poldaufa,⁵⁵ podle níž anglické sloveso má z hlediska časové sféry povahu vektorovou,

směřuje od jedné časové sféry k jiné. Na rozdíl od toho slovanské sloveso je skalární, má svůj obsah v podobě souboru sémantických rysů prostě zasazen do časové sféry [...] Slovanský mluvčí má tedy značně větší šanci pozorovat detailněji četné a různé fazety tohoto souboru, především objektivní, jako fáze, množství děje, opakování, ale pokoušíme se dokázat, že i složky hodnotící, emocionální a stylistické (Knittlová 2003: 42).

Detailní rozbor sémantických rysů anglických a českých sloves poněkud komplikuje fakt, že se občas vedle sebe vyskytují kategorie ryze náležící lexikální sémantice (např. expresivita u příkladu *vykračovat si* nebo sém náhodnosti u slovesa *objevit se*) a významové prvky gramatické nebo na pomezí gramatiky a lexikální sémantiky (jako teličnost nebo povaha slovesného děje, tzv. Aktionsart).⁵⁶ Je zjevné, že zejména u sloves se tyto různé aspekty prolínají a ve výkladu zdůrazňujícím systémy obou jazyků jsou jistě namístě. V empirické části této práce ovšem nebudeme uvažovat o specifikaci v případě povinně vyjadřovaných kategorií, jako je v češtině slovesný vid nebo v angličtině složitější systém slovesných časů.

Také rovina kolokací (kombinovatelnosti) a syntaxe (která právě přes kolokace hraničí s lexikální sémantikou) mohou ovlivnit sémantickou strukturu slovesa. Češtin má tendenci volit slovesa podle typu doplnění, např. subjektu či objektu (*break a vase: rozbít; break one's leg: zlomit si nohu*; příklady in Knittlová 2003: 51).

Knittlová tedy shrnuje, že „české protějšky anglických nejfrekventovanějších slovesných skupin jsou sémanticky bohatší, specifičtější“ (Knittlová 2003: 51). Dále uvádí jednotlivé skupiny těchto sloves a nejčastější typy sémů, které obsahují oproti slovesům anglickým. Jedná se o slovesa pohybu, slovesa komunikativní (verba dicendi),⁵⁷ percepční, slovesa mentálního stavu, existenční *to be*, slovesa zhotovení a zničení. Přitom autorka upozorňuje na souvislost mezi specifickým vyjádřením a explicitností (cf. také Knittlová 2003: 90, výše též Leuwen.Zwart v kapitole 2.2.2):

---

⁵⁵ Citovaným dílem je stat' *The Third Syntactical Plan*. Vyšla roku 1964 ve sborníku *Travaux linguistique de Prague 1*, Praha: Academia, 241-255.

⁵⁶ Cf. Čermák 2004: 141.

⁵⁷ Zde čeština zpravidla doplňuje informaci o způsobu (fórmě) i obsahu uvozeného sdělení. Knittlová o tomto jevu nepojednává jako o stylistické normě či tendenci, pouze konstatuje svá pozorování v překladech. Na jiném místě ovšem vliv stylu zmiňuje, když říká: „Někdy volí překladatel synonymní varianty jen proto, aby se vyhnul opakování téhož výrazu, kterým se v angličtině běžně zvyšuje intenzita a které česká stylistická norma považuje spíše za negativní rys, pokud je nelze považovat za zřetelný autorův záměr“ (Knittlová 2003: 46). K verbům dicendi se vrátíme v empirické části práce.

Česká verze obsahuje buď více informací, nebo, a to převážně, vyjadřuje explicitně informace, které jsou v angličtině pouze implikovány. Přitom má angličtina také možnost užití specifických nebo alespoň specifitějších variant, jejich frekvence je však mnohem nižší (Knittlová 2003: 51-52).

Specifikace u jiných slovních druhů je podle Knittlové zastoupena podstatně méně. Může se jednat o obohacení o sémy expresivity či emocionálnosti „v důsledku stylisticky příznakového kontextu“ (ibid: 52), např. *light* : *světýlko*. Uveďme ještě alespoň detailnější odstínění barev (*brown* : *ořechový*, *yellow* : *zažloutlý*; podle Knittlové volbu určuje kolokace, ale mnohdy je rozhodnutí čistě subjektivní) a případy, kdy české adjektivum vyjadřuje stav jako výsledek děje; např. *limp* : *zemdlený* (ibid: 52). Všimněme si, že se zde často uplatňuje derivace (zdrobnělina *světýlko*, adjektivum *zemdlený* odvozené od slovesa).

Při vyjadřování pragmatických složek významu jako např. citovosti angličtina často volí analytické prostředky, kombinuje neutrální jednotky s citovými výrazy jako *little* nebo *old*, zatímco v českých překladech autorka nachází syntetická řešení v podobě zdrobnělin či expresivních jednoslovných výrazů (Knittlová 2003: 59). V této pasáži není výslovně řeč o specifikaci; mohli bychom nicméně mluvit o specifikaci v rámci lexikální jednotky, ale kontext anglického originálu potřebnou specifičnost doplňuje.

Intenzifikaci můžeme chápat jako okrajový typ specifikace.⁵⁸ Knittlová (2003: 67n) na příkladech ukazuje, že intenzita se může prolínat s emocionalitou či expresivitou (*very slowly* : *pomalinku*, *a very conceited guy* : *hroznej fouňa*, *a big, big house* : *velikánskej dům*). Zejména ve druhém citovaném příkladě záleží na celkové nespisovné stylizaci textu, jak podotýká i autorka. Domníváme se, že stejně jako v předchozí úvaze o pragmatických složkách významu se může jednat o specifikaci na rovině lexikálních jednotek, ale skutečnou změna v míře specifičnosti bychom museli určit s ohledem na širší kontext a jeho ladění.

Je třeba dodat, že v příkladech českých řešení, které Knittlová uvádí, se často vyskytují obecněčeské tvary slov (*hroznej*, *milej*, apod.). Těmto aspektům se autorka podrobněji věnuje v oddíle o stylistických konotacích (Knittlová 2003: 77n), nicméně prvky obecné češtiny spolu s hovorovými prostředky přispívají ke zvyšování expresivity v překladu (ibid: 72n, zejm. 74 – *a very rich man* : *strašnej pracháč*). Zároveň může, ale

---

⁵⁸ Už dříve jsme mezi typy synonym zmínili synonyma intenzifikační (Filipec 1961: 111n).

nemusí docházet ke zvyšování intenzity. V tom případě by se mohlo jednat o specifikaci nejen jednotlivých lexémů, ale i v rámci kontextu.

Neutrální anglické pojmenovací jednotky bývají v překladech poměrně často nahrazeny expresivnějšími, obecněčeskými, či jinak sytlisticky příznakovými (Knittlová 2003: 77), dodejme tedy, že také specifitějšími. Knittlová ovšem zdůrazňuje, že v oblasti konotací „nelze stavět jednotlivinu proti jednotlivině, ale je nutno přihlížet k funkčním celkům“ a brát v úvahu záměr autora, který může usilovat o stereotypnost, ne rozmanitost (Knittlová 2003: 80, 91).

Knittlová shrnuje, že jazykové prostředky, které mají oba jazyky k dispozici, se mohou lišit mírou využití či expresivity, ale i samotný inventář může být různě rozsáhlý. Na preference ve způsobu vyjadřování pragmatických složek významu má tedy vliv i typologie.

Při *srovnání angličtiny a češtiny* se zdá, že angličtina má chudší inventář inherentně expresivních prostředků než čeština, což však neznamená, že by byl nutně méně účinný. Expresivita v angličtině je ve větším množství případů koncentrována do lexikálních výrazů, které jsou nositeli výhradně expresivních konotačních složek a mají radiační schopnost, kdežto v českém textu je expresivita rozprostřena rovnoměrněji na větší počet nositelů složek denotačních i konotačních (Knittlová 2003: 106; zvýraznění původní).⁵⁹

Generalizaci Knittlová charakterizuje jako redukci sémantických složek, vyšší stupeň abstrakce a substituci hyperonymem (Knittlová 2003: 53). Považuje ji ve směru z angličtiny do češtiny za méně častou, vyskytující se zejména u substantiv, vzácně u sloves. U citovaných příkladů substantiv se přitom často jedná o neekvivalenci na rovině pragmatické, „není-li specifická příslušného druhu v češtině známa“ (např. *horse chestnut* : *kaštan*) nebo je místo neznámého vlastního jména použito pojmenování obecné, např. *Dr Pepper* : *limonáda* (Knittlová 2003: 53). V případě sloves jde například o vynechání sémů způsobu realizace děje (např. *yell* [křičet vysokým hlasem]: *křičet*).

---

⁵⁹ Např. obecněčeské koncovky, expresivní přípony apod.

2.4.3 Systém versus kompenzace

Nesouměřitelnost jazykových dvojic je tedy překážkou, se kterou se překladatel musí umět vypořádat – a prvním krokem je znalost problému. Levý vidí odpověď ve srovnávací stylistice pro dvojice jazyků:

Ze srovnání dvou jazykových systémů by pak vysvítalo: A) které informační prostředky obou jazyků můžeme považovat za rovnocenné, B) které prostředky výchozího jazyka v cílovém chybějí a C) které naopak jazyk překladu má navíc (Levý 1983: 69).

Prvky skupiny B a C spolu přitom souvisejí. Chybějící prostředky je podle Levého třeba kompenzovat, a proto musí překladatel vědět, jak může využít předností cílového jazyka, včetně prvků v jazyce originálu nezastoupených. V opačném případě by totiž překlad ochudil jak ve vztahu k originálu, tak ve vztahu k systému původní literatury a nemohl by odhalit latentní stylistické hodnoty, které mohou být v originálu přítomny.⁶⁰

Kompenzací tedy rozumíme náhradu stylistických hodnot na jiném místě nebo jiným způsobem, pokud překladatel z důvodu jazykové či kulturní nesouměřitelnosti nemůže daný stylistický prvek reprodukovat přímo.

Pokud jde o lexikum a stylistiku angličtiny, Levý vyzdvihuje přítomnost dvou stylisticky rozrůzněných vrstev slovní zásoby, románské a germánské. Naopak

[...] nedoceňovaným bohatstvím češtiny, kterého řemeslní překladatelé nedostatečně využívají, jsou zdrobněliny a vůbec slova citově zbarvená, zvláště mazlivá [...] A téměř neomezenou příležitostí ke stylistickému rozrůznění dává češtině možnost vytvářet předponami a příponami ze základního slova stále nové a stylisticky účinné odvozeniny (Levý 1983: 70).

Ve prospěch kompenzace se vyslovuje také Knittlová, přičemž opět upozorňuje na typologické zvláštnosti obou jazyků. Při kompenzaci totiž lze využít převedení daného stylistického prvku např. z roviny lexikální do roviny morfologické apod., ale je třeba dávat pozor na změny intenzity či stylové hodnoty, které se mohou na danou rovinu vázat.

Čeština a angličtina se liší v distribuci rysů hovorovosti a knižnosti:

---

⁶⁰ Viz hypotéza jedinečných prvků Sonji Tirkkonen-Condit v kapitole 2.2.2.

v češtině je vysoká koncentrace hovorových signálů v oblasti morfologické a hláskoslovné, rovina syntaktická se naproti tomu vyznačuje méně pestrým repertoárem modelů (Knittlová 2003: 107).

Může se tedy zdát, že neutrální slovní zásobě v anglickém originálu odpovídá expresivní čeština, ale podle Knittlové může jít do značné míry o kompenzaci

fonetických, případně – i když ne často – morfologických odchylek zachycených v angličtině, které v češtině nelze analogicky vyjádřit, ale zejména příznakových syntaktických konstrukcí a odlišného způsobu analytického vyjadřování expresivity v angličtině (Knittlová 2003: 107).

K expresivnímu lexiku se následně přidávají obecněčeské či nespisovné koncovky či fonologické signály, aby stylové prostředky různých rovin byly kompatibilní.

Kompenzace je samozřejmě oblast, kde musí překladatel vážit na velmi jemných vahách, ale ukazuje také, že by při tom měl mít na paměti vzájemné souvislosti jednotlivých rovin jazyka. Je to jedna z problematik, v níž – řečeno terminologií Levého (1983) – zdánlivě převáží norma umělecká nad normou reprodukční. Zdánlivě proto, že „tvůrčí svoboda“ překladatele je i v případě kompenzace (snad jen trochu volněji) vymezené paradigma možností, z nichž překladatel vybírá na základě textových i mimotextových kritérií. Ať ale mluvíme o ose paradigmatické, syntagmatické a pragmatické, nebo – opět slovy Levého (1971b: 75n) o definiční instrukci (paradigma) a instrukci pro výběr, jisté je, že umělecký diskurz a jeho reprodukci v překladu lze jen těžko redukovat na vztah dvou slovních ekvivalentů a jejich významu. V komplexu uměleckého překladu je generalizace a specifikace významu jen jednou z řady otázek.

3. Od teorie k praxi: studie generalizace a specifikace ve světle uvedených poznatků

3.1. Vymezení základních pojmů korpusové translologie

Korpusová translologie (Corpus-Based Translation Studies, CTS⁶¹) přebírá z korpusové lingvistiky některé základní pojmy, se kterými zde budeme pracovat. Bude tedy užitečné je nyní vymežit.

Základní definice poskytují Čermák a Kocek na stránkách Českého národního korpusu (dostupné z WWW: http://ucnk.ff.cuni.cz/co_je_korpus.html):

Korpus je soubor počítačově uložených textů (v případě mluveného jazyka - přepisů záznamu mluvy), který slouží k jazykovému výzkumu. K práci s tímto korpusem slouží **speciální vyhledávací program**. S jeho pomocí je možné vyhledávat slova a slovní spojení v kontextu a zjistit jejich **frekvenci** v korpusu i původní textový **zdroj**. Umožňuje i **další zpracování nalezeného** (např. abecední třídění apod.). U některých korpusů lze vyhledávat i podle slovních druhů. (tučné písmo J.K.)

Program, který vyhledává a zpracovává korpusová data, se nazývá **korpusový manažer**. Poskytuje „mnoho užitečných nástrojů pro vyhledávání a třídění textového materiálu (nabízí se tu bohatý dotazovací jazyk)“ (Čermák – Kocek, cit. 30. 8. 2008).

K základním pojmům při práci s korpusovým manažerem patří také **pozice** a **atributy** (především **word**, **lemma** a **tag**). Jejich definici najdeme v manuálu ke korpusovému manažeru Bonito na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/index.html> pod nadpisem Dotazovací jazyk:

Pozicí rozumíme libovolné jedno slovo nebo interpunkční znaménko, zjednodušeně řečeno cokoli, co lze najít korpusovým manažerem. [Jejich] celkový počet pak vlastně určuje **velikost korpusu**. (Křen 2005; tučné písmo J.K.)

V každém korpusu je dále definován minimálně jeden atribut – „tímto základním atributem je **word** a jeho hodnotou je vlastní slovní tvar, který je zobrazován v nalezených **konkordancích**“ (v tzv. konkordančních řádcích, kde je hledané slovo zvýrazněno a uvedeno s nejbližším textovým okolím; tučné písmo J.K.). Hledané „slovo“ v konkordančních řádcích se také označuje zkratkou KWIC – key word in context. Termín „slovo“ jsme zde uvedli v uvozovkách, protože atribut word zahrnuje také čísla, zkratky, speciální znaky a interpunkční znaménka. Korpusy SYN2000 a SYN2005 kromě atributu word rozlišují:

---

⁶¹ Např. Laviosa 2002, 2004.

- **lemma** (základní, reprezentativní, tzv. slovníkový tvar, např. infinitiv slovesa. Přiřazení lemmatu se nazývá **lemmatizace**. O širším pojetí lemmat v Českém národním korpusu viz kapitola 3.3.1);
- **tag** (morfologická značka, skládá se z pozic vymezených pro různé morfologické kategorie jako slovní druh, číslo, pád, osoba apod., některé pozice mohou zůstat neobsazené nebo neurčené);
- **lc** (slovní tvar psaný malými písmeny – lower case);
- **pos** (slovní druh) - první pozice atributu tag.

K často užívaným termínům náleží i **token**, **type** a **type/token ratio**. **Token** je každé jednotlivé slovo v řadě, každá korpusová pozice. Jejich součet udává velikost korpusu. **Type** je každý opakující se tvar slova, je tedy definován stejně jako word. Výstupem frekvenčního seznamu je vlastně seznam těchto types.⁶² Frekvence udává, kolikrát se jednotlivé tvary opakují.⁶³ **Type/token ratio** je procentuální zastoupení různých tvarů slov (types) vůči celkovému počtu slov (tokens). Vypovídá o relativní pestrosti slovní zásoby v daném korpusu. Některé korpusové manažery jako WordSmith mohou spočítat průměrnou hodnotu type/token ratio na každých 1000 slov (standardised type/token ratio). To je výhodné, protože jinak by se silně projevila závislost na délce textu (Scott 1998).

V rámci korpusové translologie po počátečních impulsech vzešlých ze statí Mony Bakerové (1993, 1995) se zejm. Laviosa (1997a, 2002) zaměřila na typologii korpusů. Pro naši práci je důležité rozlišení korpusů jedno-, dvou- a vícejazyčných, srovnatelných a paralelních.

Jednojazyčný srovnatelný korpus (monolingual comparable corpus) se skládá z překladů (z jednoho či více výchozích jazyků) a původních textů v témže jazyce. Je vystavěn podle srovnatelných kritérií (velikost, žánr, téma, stáří textu atp.).

Paralelní dvojjazyčný korpus sestává z originálů a jejich překladů do daného jazyka. Paralelní korpusy mohou být i vícejazyčné. Pro práci s paralelními korpusy slouží např. korpusový manažer ParaConc (Barlow 2003). Hledání překladových ekvivalentů je usnadněno **zarovnáním (alignment, párování odstavců, popř. slov)**.⁶⁴

⁶² Používáme anglický plurál, aby nedošlo k záměně se slovem *typ* v neterminologickém významu.

⁶³ Podle WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/index.html>, oddíly Dotazovací jazyk (Křen 2005) a Popis morfologických značek (Hajič 2005); dále WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/korpus/korpus.html>, oddíl Značkování korpusu (ÚČNK 2004).

⁶⁴ O zarovnávání se zmiňuje oddíl Druhy korpusů na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/korpus/korpus.html>.

3.2 Generalizace a specifikace: shrnutí, definice, hypotézy a operacionalizace

V následující empirické studii se budeme zabývat případy generalizace a specifikace ve vztahu překladu k originálu a překladové literatury vůči stejnojjazyčné literatuře původní a na základě zjištěného se pokusíme vyslovit hypotézy o možných příčinách.

Základem pro definici obou jevů jsou práce Jiřího Levého (kap. 2.1.5, 2.2.1), přičemž přihlížíme k souvisejícím studiím (kap. 2.2.2). Po lingvistické stránce se opíráme o poznatky stylistiky, lexikální sémantiky a jazykové typologie (kap. 2.3 a 2.4). Soustředíme se na rovinu lexikální, pokud není výslovně uvedeno jinak (v určitých složkách kvalitativního výzkumu bereme např. v potaz kolokabilitu a syntagma). V kvalitativních částech práce uvažujeme také o možnosti kompenzace různých významových ztrát.

Definice. Generalizace neboli zobecňování v překladu je vědomé či podvědomé sémantické ochuzení lexikální jednotky (či v konkrétním užití pojmenovací jednotky) o jeden nebo více specifických sémů, a to nociónálních či pragmatických. Výsledná překladová řešení mají větší rozsah, ale chudší obsah, a to vůči odpovídajícím jednotkám originálu nebo kvantitativně vůči srovnatelným původním textům v témže jazyce.

Specifikace v překladu je vědomé či podvědomé sémantické obohacení lexikální jednotky (či v konkrétním užití pojmenovací jednotky) o jeden nebo více specifických sémů, a to nociónálních či pragmatických. Výsledná překladová řešení mají menší rozsah, ale bohatší obsah, a to vůči odpovídajícím jednotkám originálu nebo kvantitativně vůči srovnatelným původním textům v témže jazyce.

Příčiny obou jevů mohou být:

- jazykové (způsobené nesouměřitelností jazykových systémů, odlišnou pojmovou segmentací skutečnosti apod.);
- stylistické (dané stylovými vlastnostmi originálu, rozdílem stylistických norem a preferencí. Překladatel tedy má teoreticky na výběr mezi dvěma či více gramaticky správnými, avšak různě specifickými řešeními. Preference souvisí i s rozdílnými typologickými rysy.);

- pragmatické (vyplývající z rozdílů presupozic, z odlišných předpokládaných znalostí čtenáře originálu a překladu, vlivem jejich příslušnosti k různým kulturám, popř. i jiné době);
- inherentně překladové (způsobené přitažlivostí běžnějších, častějších, ale obsahově chudších a obecnějších překladových řešení. Samotná volba těchto řešení může být podmíněna řadou faktorů, jako je časová tíseň, neochota hledat řešení, nezkušenost, neznalost stylových konvencí či špatný odhad autorského stylu, interference systémových rysů originálu, které lze přímo přenést do překladu bez porušení pravidel gramatiky, apod.).

Hranice mezi objektivními a subjektivními, resp. intersubjektivními příčinami je neostrá (viz kap. 2.2.2 – výzkum Kingy Klaudy), těsně spolu souvisejí i jednotlivé roviny (např. jazyková typologie má dopad na stylové konvence), překladatel se k danému řešení může přiklonit vědomě, ale i podvědomě.

Na všech rovinách může generalizace či specifikace nastat druhotně, v důsledku interference, která v těchto případech představuje jev na vyšším stupni obecnosti, blíže ke kategorii překladové univerzálie.

Důsledky (cf. kap. 2.2.1):

- ztráta příznakovosti, expresivity, názornosti
- omezená lexikální pestrost (s ohledem na styl autora originálu)
- při významném sémantickém zploštění oproti původní literatuře vzniká dojem „překladatelského stylu“

Pracovní hypotéza. Generalizaci jsme představili v kontextu teoretických prací Levého (1955; 1971a, b; 1983) a také jako jednoho z potenciálních kandidátů na status překladové univerzálie. Proto v souladu s tímto pojetím a s Levého tezí, že „při volbě českého výrazu použije překladatel [velmi často] slova obecnějšího a tím méně názorného a svěžího“ (Levý 1983: 137), přijímáme následující soubor hypotéz:

I. Slovní zásoba korpusu českých překladů z angličtiny je obecnější, chudší a méně názorná než slovní zásoba původních českých děl.

II. Slovní zásoba korpusu českých překladů z několika různých jazyků je obecnější, chudší a méně názorná než slovní zásoba původních českých děl.

III. Generalizace v překladu oproti originálu je častější než specifikace, pokud z obou jevů vyloučíme případy povinné specifikace, neexistující kategorie dané rozdíly jazykové typologie a případy zdůvodnitelné stylovými konvencemi.

IV. Sklon zobecňovat se projeví i u různých překladů téhož díla.

Poslední hypotéza se vztahuje k chápání generalizace jako možné překladové univerzálie, nikoliv k Levého teorii, v níž je sklon zobecňovat na více místech připisován špatným či průměrným překladatelům (viz kap. 2.1.1 a 2.2.1).

Abychom ale mohli tyto hypotézy potvrdit, nebo naopak zpochybnit, je potřeba je operacionalizovat, tedy převést na empiricky sledovatelné jevy.

Operacionalizace. Za signály zvyšující pravděpodobnost výskytu generalizace v překladu pokládáme následující jevy:

- menší počet apelativních autosémantických lemmat a nižší lemma/token ratio v korpusu překladů než ve srovnatelném korpusu původních děl;
- prvních 200; 500; resp. 1000 lemmat (opět apelativních autosémantik) ve frekvenčním seznamu překladového korpusu představuje větší část tohoto korpusu než v případě srovnatelných původních děl;
- prvních 200 slovních tvarů, tedy typů (apelativních autosémantik) ve frekvenčním seznamu překladového korpusu pokrývá větší část tohoto korpusu než v případě srovnatelných původních děl a obsahuje menší počet lemmat;
- počet lemmat s nízkou frekvencí (1-10) představuje menší část z celkového počtu lemmat v překladech než ve srovnatelném korpusu původních děl;
- menší počet expresivních lemmat vzniklých derivací (také ve vztahu k celkovému počtu lemmat) než ve srovnatelném korpusu původních děl;
- méně pestré zastoupení synonym a skorosynonym (než ve srovnatelném korpusu původních děl).

Jako přímé projevy generalizace v překladu chápeme následující jevy:

- při srovnání daného úseku originálu a překladu se vyskytuje více případů sémantického ochuzení (jednoslovně nebo analytickým rozložením do popisného sousloví) než případů sémantického obohacení (specifikace). Tyto jevy přitom nelze přímo vztáhnout k rozdílným typologickým vlastnostem dvojice jazyků nebo ke tlaku domácí žánrově-stylistické konvence.

V případě druhého až čtvrtého bodu operacionalizace se jedná vlastně o variantu pokusu, který při testování hypotéz simplifikace prováděla Laviosa (shrnutí viz kapitola 2.2.2; dále Laviosa 2002). Již jsme uvedli, že tyto vlastnosti textů lze aplikovat jak na simplifikaci, tak na generalizaci. O variantě hovoříme proto, že používáme nejen jiný materiál a softwarové nástroje, ale především se soustředíme na plnovýznamová slova (autosémantika), zatímco Laviosa pracuje pouze s frekvenčním seznamem všech tokenů a jeho lemmatizací.

3.3 Materiál a metody

Pro podepření, či naopak vyvrácení výše uvedených hypotéz v rozsahu, který je vymezen dostupným materiálem, jsme zvolili tři roviny analýzy. Generalizaci a specifikaci budeme sledovat na trojím korpusovém materiálu, odstupňovaném podle velikosti. Na jednotlivých rovinách bude význam kvantitativní analýzy postupně klesat a důležitost kvalitativního přístupu bude narůstat. Postupujeme tedy metodou triangulace, kdy hypotézy ověřujeme postupně na různých materiálech a pomocí různých metodologických přístupů – nejprve kvantitativně a poté převážně kvalitativně.

Levý při stanovení své hypotézy vycházel z experimentů se zpětným překladem (1971a: 148-9). Určitou inovací tedy bude její ověření na reálně existujících překladech v korpusu. Tento postup zároveň odpovídá požadavkům deskriptivní translatologie a jejímu zájmu o překlad takový, jaký funguje v cílové kultuře. Zaměřili jsme se na beletrii, protože to je oblast, ke které se vztahují pozorování Levého. Vzhledem k typickým vlastnostem uměleckého funkčního stylu⁶⁵ lze předpokládat, že právě zde může být sémantické ochuzení nejvíce patrné a může se projevit jako „šedivý“ překladatelský styl.

Jedním z našich cílů je tvůrčím způsobem a na českém materiálu uplatnit metody dříve použité pro zkoumání univerzálií v překladu. Proto jako metodologický základ prvních dvou rovin zkoumání uplatníme korpusovou typologii podle Laviosy (1997a, 2002), a zejména třífázovou komparativní analýzu podle Jantunena (Three-Phase Comparative Analysis, Jantunen 2004: 106).

Účelem této metody je odhalit vliv jazyka originálu na překlad.⁶⁶ Tím současně umožňuje oddělit vlastnosti na výchozím jazyku nezávislé. Spočívá ve vytvoření tří subkorpusů v cílovém jazyce: v našem případě se jedná o subkorpus českých původních děl, subkorpus českých překladů z angličtiny a českých překladů z různých jazyků, které reprezentují překlad jako takový.⁶⁷

---

⁶⁵ Bečka 1948: 32, 1992: 31-32, 106-107.

⁶⁶ Jantunen (2004: 107), který pracuje s texty ve finštině, o své metodě dvou překladových a jednoho nepřekladového korpusu říká: „The aim [...] is not only to examine the possible impact of the source language on translated Finnish but also to study possible characteristics which translations from one particular source language could exhibit in comparison with translations in general.“

⁶⁷ Jantunen charakterizuje tento poslední subkorpus následovně: „The MuCTF [Multi-source language corpus of Translated Finnish] is meant to represent so-called general translated Finnish [...] which, presumably, does not reflect characteristics of any particular source language included in the corpus“ (Jantunen 2004: 107).

V terminologii, kterou uspořádala Laviosa (1997a: 292), se jedná o jednojazyčný srovnatelný korpus (monolingual comparable corpus).

Ve všech etapách využijeme srovnání s anglickými a českými referenčními korpusy: British National Corpus (BNC), American National Corpus (ANC), konkrétně jeho frekvenční seznam⁶⁸ a korpus veškeré původní české beletrie⁶⁹ v Českém národním korpusu o rozsahu 10 581 410 pozic, který nazveme O-referenční. Je větší než subkorpus ORIG, jehož velikost je omezena srovnatelností s ostatními subkorpusy (viz dále).

Kvalitativní analýza se kromě poznatků lexikologie a stylistiky opírá po translatologické stránce o Popovičovo rozdělení výrazových změn v překladu a výrazovou soustavu (1974: 102n) a také o Levého výklad o procesu překladu (1983: 42n).

3.3.1 Srovnatelné korpusy pro třífázovou analýzu. Materiál Českého národního korpusu.

Pro první rovinu analýzy jsme usilovali o vytvoření jednojazyčného (českého) srovnatelného korpusu o třech subkorpusech o maximální velikosti (počtu tokenů), aby výpovědní hodnota kvantitativního výzkumu byla co největší. Základním materiálem pro tuto dílčí studii se stala beletrie zastoupená ve volně dostupném psaném korpusu SYN2005, který je součástí Českého národního korpusu (ČNK).⁷⁰ Pro potřeby naší práce je tento korpus vhodný především proto, že na základě nových výzkumů čtenářské recepce obsahuje výrazně větší podíl beletrie (40 %) než jeho předchůdce SYN2000 (15 %).

Korpusový manažer Bonito, který je po bezplatné registraci rovněž volně dostupný,⁷¹ umožňuje ve vybraném korpusu vytvářet subkorpusy mj. z konkrétních textů. Výběr ovšem výrazně omezuje nerovnoměrné zastoupení původní a překladové literatury, a zejména překladů z angličtiny v beletristické složce SYN2005. Překlady z angličtiny zde totiž výrazně převažují, překladů z jiných jazyků i původní české

---

⁶⁸ Dostupnost těchto elektronických databází je upřesněna v bibliografii.

⁶⁹ O pojetí beletrie v této práci viz kap. 3.3.1.

⁷⁰ Český národní korpus - SYN2005. 2005. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Korpus SYN2005. Popis struktury. Dostupný z WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>.

⁷¹ Hledat v ČNK. Dostupný z WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>. Na stránkách ČNK je k dispozici rovněž manuál.

beletrie je mnohem méně. Na celkové skladbě oněch 40 % beletrie z hlediska původních a přeložených textů se tedy zřejmě „podepsala“ nakladatelská politika a situace na knižním trhu podobným způsobem, jak ve svých studiích popisují Bernardini a Zanettin (2004).⁷²

Výběr a reprezentativnost. Hledání překladů beletrie z různých jazyků usnadňuje systém značek v seznamu děl v korpusu, zejm. zkratky pro jazyk originálu (ENG pro angličtinu) a značky pro typ textu (NOV pro román, COL pro sbírku povídek). Při určování typu textu jsme se tedy řídili těmito značkami. Do beletrie v tomto případě řadíme i sbírky esejů a fejetonů, neboť po lexikální stránce mají rysy krásné literatury, považují se za útvary na pomezí beletrie⁷³ a v neposlední řadě rozšiřují vzorek, a tím i jeho reprezentativnost. V seznamu zdrojů korpusu SYN2005 není rozlišeno, zda COL značí sbírku povídek, nebo esejů či fejetonů. Ve sporných případech jsme proto totožnost textů ověřovali a eseje výrazně tíhnoucí k odbornému stylu jsme do výběru nezařadili.

Celý korpus SYN2005 se zaměřuje na synchronní literaturu; v případě beletrie je ovšem synchronie pojata volněji, i když se důraz klade na současné texty (viz Příloha I). V subkorpusech se nacházejí texty vydané v letech 1960-2004, výraznou převahu ovšem mají texty z 90. let 20. století a počátku 21. století, a to jak u originálů, tak u překladů.

Ze seznamu děl jsme tedy pomocí kódů jednotlivých děl sestavili subkorpus P-různé, který zahrnuje všechny překlady beletrie z různých jazyků včetně pěti překladů z angličtiny (tak, aby se nestala dominantním výchozím jazykem). V součtu tedy P-různé obsahuje 37 překladů z germánských jazyků, 37 textů přeložených z románských jazyků, 26 z jazyků slovanských a 12 neindoevropských (finština, japonština, hebrejštiny a jidiš), což je poměrně vyvážené rozložení.⁷⁴

---

⁷² Mohli bychom vyslovit domněnku, že původní česká literatura je ve srovnání s anglickou spíše minoritní, a to i na domácím trhu, který je nasycen překlady; nicméně by bylo třeba tyto dohady více fakticky podložit. Je třeba také mít na paměti, že získávání zdrojů pro korpus je omezeno např. smlouvami s nakladateli apod. O silném postavení překladů z angličtiny na knižním trhu nicméně svědčí již zmíněný fakt, že zdroje byly do ČNK vybírány na základě výzkumů čtenářské recepce.

⁷³ Bečka 1992: 354, 375-6; Čechová – Chloupek – Krčmová – Minářová 1997: 212.

⁷⁴ To ovšem není zásluhou výběru, ale spíše bohaté české překladatelské tradice. Cf. např. Laviosa 2002: 63 o vysokém podílu románských jazyků.

Srovnatelnost. Subkorpus P-různé dosáhl velikosti 7 209 242 pozic. Aby bylo možné výsledky srovnávat, museli jsme této hodnotě přizpůsobit i ostatní subkorpusy – ORIG, který obsahuje české originály, a P-angl, složený z překladů z angličtiny.⁷⁵

ORIG: 7 201 905

P-angl: 7 207 238

P-různé: 7 209 242

Subkorpusy jsou tedy navzájem srovnatelné na základě své velikosti, typu textu, synchronie a samozřejmě jazyka, přičemž vliv angličtiny jako výchozího jazyka pomůže odhalit metoda třífázové analýzy. Omezená dostupnost materiálu je ale příčinou, proč nebylo možné subkorpusy sestavovat podle jemnějších kritérií. Pro subkorpus P-různé jsme použili v podstatě všechny neanglické překlady, takže nebylo možné ani zařadit určitého autora či překladatele jen jednou nebo vybírat podle předpokládaných adresátů (knihy pro mládež apod.). Pro subkorpus ORIG byla použita většina českých originálů a subkorpus P-angl byl vystavěn z děl podobně rozmanitých, aby se od obou ostatních nelišil příliš vysokým, nebo naopak nízkým stylem. Výčet děl v jednotlivých subkorpusech (u překladů podle skupin výchozích jazyků) je uveden v Příloze I.

Pracovní postup, jeho výhody a nevýhody. Kvantitativní a následně i kvalitativní analýza vycházejí z nástrojů programu Bonito – především se jedná o frekvenční distribuci a N-filtr (negativní filtr), který umožní zpřesnit výzkumný vzorek tím, že odstraníme autosémantika apod. Vyšší přesnosti výběru můžeme dosáhnout jen díky tomu, že korpus SYN2005, a tedy i všechny jeho subkorpusy jsou lemmatizované a morfologicky značkové – tagované.

Vymezení lemmat v ČNK je širší než základní definice, např. kladné i záporné tvary sloves mají lemma kladného tvaru.

Práce s tagy a lemmaty s sebou ale zároveň přináší jisté riziko, protože korpus jako SYN2005 o cca 100 milionech pozic nelze celý lemmatizovat a tagovat „ručně“ a je nutné využít softwarové nástroje. Proto není možné zaručit úplnou bezchybnost. Potíže působí především volný slovosled češtiny a vysoká míra tvarové homonymie – např. tvar *spíš*, který je 2. osobou singuláru slovesa *spát*, nebo příslovcem, homonymní jsou také třetí osoby obou čísel některých sloves. V takových případech přichází na řadu

---

⁷⁵ Přitom subkorpus anglické beletrie mohl jen sám o sobě přesáhnout 18 milionů slov.

disambiguace – určení jednoznačných tvarů, ovšem ne vždy zcela přesně.⁷⁶ Pro disambiguaci SYN2000 byly využity statistické postupy a přesnost dosáhla cca 94 %, přičemž podobné programy na anglickém materiálu mají přesnost až 97 %. Autoři výkladu o značkování korpusu na stránkách ČNK (dostupný na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/korpus/korpus.html>) uvádí, že hlavním důvodem rozdílu jsou odlišné typologické vlastnosti obou jazyků:

[...] jazyk s poměrně velmi pevným slovosledem jako angličtina se pravděpodobnostními metodami (a žádné jiné dosud nejsou pro češtinu plně k dispozici) založenými na statistické distribuci četnosti posloupností slov a jejich značek značkuje samozřejmě mnohem úspěšněji.

Od té doby byly však disambiguační metody stále zpřesňovány a pro korpus SYN2005 byla využita i pravidly řízená disambiguace. V disertační práci Spoustové (2007) se uvádí, že se úspěšnost zvýšila o 1,54 %, konkrétní číselný údaj pro přesnost korpusu SYN2005 ovšem nemáme k dispozici. Udává se pouze, že „byla použita „výrazně vylepšená verze lemmatizace a morfologického značkování“ (Struktura ČNK, Korpus SYN2005, dostupné na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>). Riziko chyb je tedy menší, ale přetrvává.

Navzdory riziku chyb je lemmatizace velmi užitečným nástrojem, protože nám umožní získat frekvenční seznam lemmat, který po očištění N-filtrem (viz vlastní postup v empirické části) použijeme pro výpočet lemma/token ratio. Výše jsme již naznačili, že pro flektivní češtinu není type/token ratio vhodný, protože vlivem skloňování a časování má každé lemma velký počet tvarů (typů), zatímco anglická lemmata mají počet typů značně omezený (plurálové *-s*, koncovka minulého času *-ed* apod.), mezi počtem typů a lemmat je tedy těsnější korespondence a type/token ratio mnohem více vypovídá o lexikální pestrosti, než by tomu bylo v češtině. Proto tedy pro český materiál preferujeme lemma/token ratio.

Pro jednoduché výpočty, tabulky a grafy nám poslouží nástroje MS Excel (i v následujících dvou etapách studie).

---

⁷⁶ Koprivová 2002; příklady podle Značkování korpusu (ÚČNK 2004) - výklad dostupný na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/korpus/korpus.html>

3.3.2 Paralelní korpus doplněný o referenční korpusy

Pro další etapu zkoumání jsme zvolili menší korpus, v němž ale máme pod kontrolou více proměnných. Vycházíme z originálů a překladů, které nám laskavě poskytla řešitelka projektu Intercorp Pavlína Šaldová (o projektu více na WWW: <http://www.korpus.cz/intercorp/>).⁷⁷

Jedná se o paralelní korpus o pěti anglických originálech a českých překladech. Jsou to následující texty:

- Asimov, Isaac (US).⁷⁸ 1952. *Foundation and Empire* / Nadace a říše. Praha: AG kult 1991. Překlad Jarmila Pravcová.
- Atwood, Margaret (CA). 1982. *Life before man* / Muzeum zkamenělin. Praha: Odeon 2002. Překlad: Viktor Janiš
- Ondaatje, Michael (CA). 1992. *The English Patient* / Anglický pacient. Praha: Argo 1997. Překlad: Eva Masnerová.
- Peters, Ellis (GB). 1992. *The Holy Thief* / Svatý zloděj. Praha: Mladá fronta 2004. Překlad Stanislava Pošustová.
- Rowling, Joanne (GB). 1997. *Harry Potter and the Philosopher's Stone* / Harry Potter a kámen mudrců. Praha: Albatros 2002. Překlad: Vladimír Medek.

Originály a překlady splňují následující kritéria:

- 1) originál vydán po roce 1950, rok vydání překladu 1990 a později (v českém kontextu považujeme rok 1989 za významný mezník, který znamenal pro překladatele nový společenský kontext i podmínky práce);
- 2) žánr: prozaická beletrie (díla známých autorů, u kterých je pravděpodobná čtenářská popularita; vyloučili jsme díla experimentální nebo určená úzké skupině čtenářů);
- 3) mezi autory jsou zastoupeni muži i ženy, autoři z Británie, USA i Kanady;
- 4) mezi překladateli jsou zastoupeni muži i ženy, vždy jednotlivci;
- 5) jedná se o překlad do mateřského jazyka;

---

⁷⁷ Kromě překladů Asimova máme ostatní texty z paralelního korpusu k dispozici pouze v elektronické podobě. Bibliografické údaje zde byly v několika případech uvedeny, ostatní jsme doplnili podle katalogu knihovny FF UK a Národní knihovny, u originálu knihy E. Petersové jsme pro nedostatek dostupných údajů uvedli místo a rok prvního vydání. Riziko, že by překlad byl pořízen z jiného, a to změněného vydání, považujeme za minimální. Analýza v empirické části neukázala žádné výrazné odlišnosti, které by tomu nasvědčovaly.

⁷⁸ Zkratky značí původ autorů: GB = Velká Británie, US = Spojené státy americké, CA = Kanada.

6) jednotliví autoři a překladatelé jsou v korpusu zastoupeni pouze jednou, abychom eliminovali příliš silný vliv individuálního stylu;

Všechny tyto originály a překlady jsou zarovnané pro korpusový manažer ParaConc, což usnadní hledání různých překladových řešení, a to v jednotlivých dvojicích nebo v korpusu jako celku. Podle údajů v ParaConcu má subkorpus originálů velikost 418 814 slov a překladový subkorpus 391 600 slov. Připomeňme, že se nejedná o všechny tokeny (včetně rozdělovacích znamének apod.), ale slova definovaná v tomto manažeru jako:

a string of characters bounded by either spaces or punctuation (plus special computer characters such as the carriage return) (Barlow 2003: 75).

Mezi tzv. word delimiters jsou uvedeny následující znaky: .,:!#\$%^&()[]{}<>+ = / \ | ` ~ ". Výrazy s apostrofy i složeniny se spojovníkem jsou pokládány za jedno slovo.

Je ovšem třeba upozornit, že údaje o celkové velikosti korpusů poskytnuté ParaConcem jsou mírně zkreslené – jednak v důsledku rizika přehlédnutí chyb při korektuře elektronických podob textů, ale zejména proto, že ParaConc některé znaky spojuje se slovy a počítá je jako nová slova. Jde především o uvozovky dole, jednoduché uvozovky a tři tečky těsně za slovy. Při práci s menšími korpusy je možné tyto znaky předem odstranit nebo zaměnit, zde – pro poměrně velký korpus - nám pro celkovou velikost postačí orientační údaj. Zmíněnou úpravu využijeme ve třetí etapě empirické části (viz kapitola 4.3).

Z funkcí ParaConcu budeme využívat především frekvenční seznam a vyhledávání konkordancí (slov s nejbližším kontextem). Ke slově hledaným v jednom jazyce ParaConc zobrazí i odpovídající řádky v překladech. Takto lze analyzovat odpovídající překladová řešení i s textovým okolím, nejen jako izolovaná slova. Jak jsme uvedli v kapitole 2.4.1, analytická angličtina častěji než čeština volí víceslovná pojmenování (frázová slovesa, kompoziční sdruženiny aj.), ovšem frekvenční seznam je rozdělí do jednotlivých slov. Při výběru zkoumaného vzorku z frekvenčního seznamu se sice musíme omezit na izolované slovní tvary, ať už jsou součástí víceslovných pojmenování, či nikoliv, ale konkordanční řádky nám umožní zkoumat je v kontextu, případně právě jako součást víceslovného pojmenování.

Tento paralelní dvojjazyčný korpus doplníme o anglické a české referenční korpusy (viz výše).

3.3.3 Zaostřeno na překladatele: Originál a dva překlady

V poslední etapě výzkumu se zaměříme na dva překlady téhož textu – *Foundation and Empire* od amerického autora Isaaca Asimova. Autorkou prvního překladu z r. 1991 je Jarmila Pravcová, překlad byl vydán v nakladatelství AG kult v Praze. Druhý překlad pořídil Viktor Janiš r. 2003 pro nakladatelství Mladá fronta v Praze. Jedná se tedy o překlady z relativně nedávného období.

Analýza dvou překladů téhož díla je z metodologického hlediska zajímavá, protože umožňuje vyloučit proměnné, které připadají v úvahu v korpusu složeném z překladů různých textů (odlišný autorský styl, téma a s ním související lexikum, uplatňují se tytéž regionální a sociální varianty výchozího jazyka, lze předpokládat, že prestiž a postavení díla v původní a cílové literatuře se nijak dramaticky nezmění). Je tedy možné se zaměřit na úlohu, jakou hrají osobní sklony překladatele (dané jeho idiolektem, tedy strukturou jeho paměti, vzděláním, zkušenostmi,⁷⁹ ochotou strávit hledáním řešení více času), a lze uvažovat také o přístupu daného nakladatelství (redakce, korektury) a o podmínkách, v jakých překlad probíhal (časová tíseň, ohled na starší překlad).

Analýzu více překladů téhož originálu z hlediska korpusové translatologie zmiňuje např. Malmkjær (1998, také přehledově in Laviosa 2002: 28). Malý korpus složený z více překladů a jednoho originálu je podle ní vhodným doplňkem k velkým paralelním korpusům, protože umožňuje kompenzovat jejich metodologické nedostatky.

Jako nástroj pro analýzu jsme použili hledání klíčových slov (keywords) pomocí manažeru WordSmith. Klíčová slova jsou taková, jejichž frekvence v daném korpusu je výrazně vyšší, nebo naopak nižší než v referenčním korpusu (Scott 1998). Dále pracujeme s manažerem ParaConc (frekvenční seznamy; pro ParaConc jsou také zarovnané originál a překlad J. Pravcové), k jednoduchému vyhledávání ve všech třech textech postačí textový soubor v MS Word.

---

⁷⁹ Znalosti a zkušenosti mají také dopad na to, zda se překladatel drží určité koncepce (případně zda si nějakou vůbec zvolí), zda a do jaké míry respektuje domácí žánrově stylistické normy a bere ohled na čtenáře.

4. Empirická studie uměleckých překladů do češtiny

4.1 Subkorpusy založené na beletrii v Českém národním korpusu. Kvantitativní srovnání – třífázová analýza

V přehledu výzkumu generalizace a souvisejících jevů (kap. 2.2.2; Laviosa 2002: 58n) jsme zmínili, že srovnání údajů o frekvenci slov, type/token ratio, resp. pro češtinu lemma/token ratio a o počtu lemmat lze pokládat za nepřímý doklad, jakýsi signál generalizace, či specifikace. V souladu s tezemi Levého (1955, 1983), Bečky (1948) a Filipce (1961), ale také argumenty, které Halverson (2003) podložila psycholingvistickými teoriemi, předpokládáme, že slova s nejvyšší frekvencí, tedy nejužívanější, patří také k nejobecnějším.⁸⁰

Na základě tohoto předpokladu v následující kvantitativní studii porovnáme subkorpusy ORIG, P-angl (překlady z angličtiny) a P-jiné (překlady z různých jazyků; podrobně viz 3.3.1). Budeme zjišťovat počet lemmat, lemma/token ratio, procento textu pokryté daným počtem lemmat a slovních tvarů a srovnáme také počty lemmat s nejnižší frekvencí. Následně budeme kvantitativně zkoumat výskyt vybraných derivačních prostředků a členů synonymických řad.

4.1.1 Subkorpusy v číslech

Úprava materiálu. Nejprve jsme použili tzv. regulární znaky – tečku pro libovolný znak a hvězdičku pro libovolný počet či opakování znaků a pomocí dotazu `.*` jsme vyhledali všechny tokeny v daném korpusu.

Aby frekvenční seznamy nesly co nejméně stop konkrétních textů v subkorpusech, posloužila nám funkce negativního filtru. Před vytvořením každého frekvenčního seznamu jsme odstranili všechna lemmata s velkým počátečním písmenem (tj. vlastní jména, nikoliv slova na začátku vět, protože mají lemma psané s malým písmenem).

Následně jsme z výběru vyloučili interpunkční znaménka - `[tag="Z.*"]`, číslice (zahrnutý pod `[tag="C.*"]` spolu s číslovkami a synsémantické slovní druhy včetně

---

⁸⁰ Psycholingvistice jako takové se ovšem v této práci nevěnujeme. Zmiňujeme ji pouze v souvislosti se stanovisky teoretiků, kteří zde hledají vysvětlení pro jevy pozorované v překladu či tvorbě původních textů. O různých pojetích struktury paměti, o tzv. mentálním slovníku pojednává např. Nebeská (1992: 72n). Podotýká, že se jedná o problematiku značně rozsáhlou a málo přehlednou.

číslovek a zájmen.⁸¹ Ve výběru zůstala tedy apelativní autosémantika (substantiva, adjektiva, verba, adverbia).⁸² Velikosti subkorpusů se tím snížily, ale zůstaly velmi podobné (viz tabulka 1). Pro každý subkorpus jsme zjišťovali počty tokenů a lemmat:⁸³

TAB. 1

	ORIG	P-angl	P-různé	rozdíl ORIG - P-angl	rozdíl ORIG - P-různé
Počet tokenů (velikost subkorpusu)	7201905	7207238	7209242		
Počet tokenů (apelativa, autosémantika)	3483594	3431286	3473394		
Počet lemmat (apelativa, autosémantika)	95145	72256	68873	22889	26272
lemma/token ratio (%)	2,7312	2,1058	1,9829	0,6254	0,7483

(ORIG ... subkorpus původní české beletrie; P-angl ... subkorpus překladů z angličtiny; P-různé ... subkorpus překladů z různých jazyků. Rozdíl lemma/token ratio je udán v procentních bodech)

Nebude-li uvedeno jinak, budeme napříště pro údaj o velikosti subkorpusů používat počet jejich apelativních autosémantických tokenů.

Z této tabulky vyplývá zajímavý fakt:

Subkorpus ORIG byl původně menší než oba ostatní subkorpusy, ale po odstranění proprií, interpunkce a synsémantik se dostal na první místo. Počtem autosémantických lemmat výrazně převyšuje ostatní subkorpusy, což ukazuje na větší pestrost slovní zásoby v originálních textech. Tomu nasvědčuje také poměr lemma/token, zde vyjádřený v procentech.⁸⁴

Grafické znázornění:

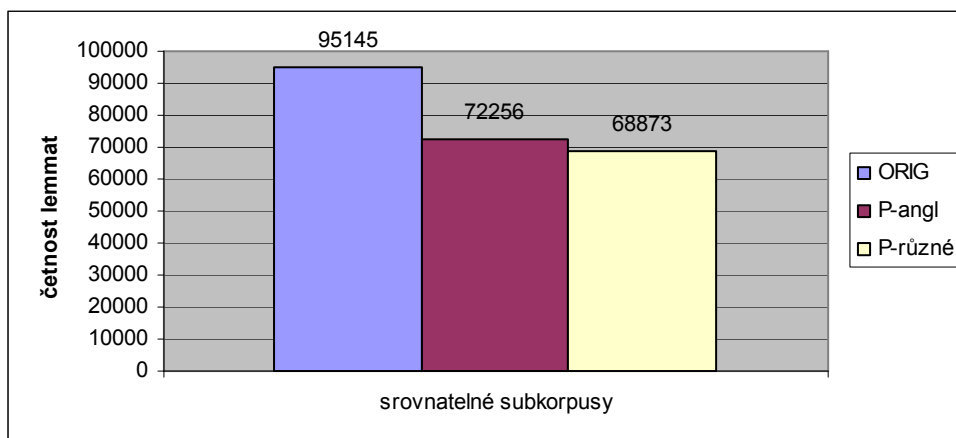
Obr. A) Počet apelativních autosémantických lemmat v subkorpusech

⁸¹ Např. v případě částic jsme do dotazového řádku N-filtru zadali [tag="T.*"]. Podrobněji viz Koček-Kopřivová 2005 a Křen (2005).

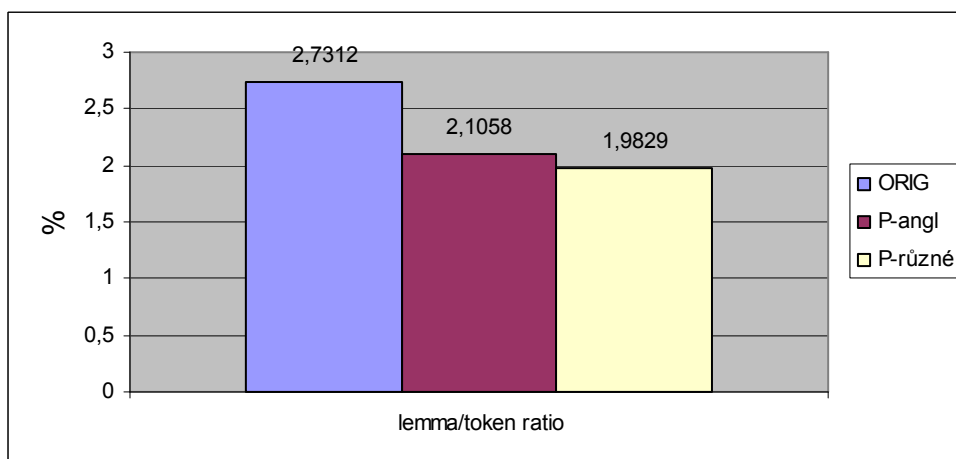
⁸² Jsme si vědomi toho, že toto třídění slovních druhů je přizpůsobeno potřebám elektronické analýzy. Ve skutečnosti je rozdělení na auto- a synsémantika mnohem méně přímočaré.

⁸³ V této kapitole (4.1) nadále pojmem „**lemma**“ označujeme apelativní autosémantická lemmata, která jako taková poskytlo výše popsané vytřídění dat pomocí korpusového manažeru Bonito. Případné chyby v lemmatizaci ovlivňují všechny tři subkorpusy. Totéž platí pro případy, kdy jsou slova zařazena ke slovnímu druhu tradičně chápanému jako autosémantický, ale sama o sobě nesou jen velmi vágní význam (např. některá příslovce jako *kam* apod.). Do frekvenčního seznamu lemmat jsme tedy dále nezasahovali, také z důvodu snadné reprodukovatelnosti pokusu.

⁸⁴ Nutno dodat, že podobné číselné poměry (zpočátku menší subkorpus ORIG, který ale následně vykázal nejvyšší počet lemmat a lemma/token ratio) byly výsledkem naší seminární práce (Kubáčková 2007). Nyní však bylo nezbytné subkorpusy přepracovat, protože jsme našli chybné údaje v databázi zdrojů. Proto zde nebudeme výsledky této studie podrobněji citovat.

Obr. B) Lemma/token ratio v subkorpusech

Grafy názorně ukazují, že mezi překlady a originály je větší rozdíl než mezi subkorpusech překladů navzájem.

Rozdíl mezi jednotlivými poměry lemma/token je ovšem poměrně malý. Vypočítali jsme pomocí chi-kvadrátu⁸⁵ statistickou významnost rozdílu mezi subkorpusech ORIG – P-angl a ORIG – P-různé. Jako nulovou hypotézu jsme zvolili předpoklad, že hodnoty lemma/token jsou v podstatě stejné (pracovali jsme s jejich průměry jako očekávanými hodnotami). Výsledek $X^2=0,081$ pro ORIG - P-angl a $X^2=0,119$ pro ORIG - P-různé ukázal, že pravděpodobnost potvrzení nulové hypotézy se v obou případech pohybuje v okolí 70-75 %. Z hlediska statistické významnosti jsou tedy rozdíly mezi poměry lemma/token příliš malé.

⁸⁵ $X^2 = \sum (O-E)^2 / E$.

O...observed, tj. naměřené hodnoty; E...expected, tj. očekávané hodnoty z hlediska nulové hypotézy.

Velikost subkorpusu pokrytá nejčastějšími lemmaty. O míře obecnosti textů v subkorpusech nepřímo vypovídá také to, jaký výsek z celého subkorpusu (v procentech) pokryjí nejčastější lemmata z frekvenčního seznamu (tzv. list head). Tento údaj jsme zjišťovali pro prvních 200; 500 a 1000 lemmat v každém subkorpuse:

TAB. 2

	velikost subkorpusu (počet tokenů)	Počet lemmat s nejvyšší frekvencí (list head)					
		prvních 200		prvních 500		prvních 1000	
Subkorpus	(apelativa, autosémantika)	součet	%	součet	%	součet	%
ORIG	3483594	1261775	36,221	1656373	47,548	1981174	56,872
P-angl	3431286	1326524	38,660	1732302	50,486	2066143	60,215
P-různé	3473394	1291135	37,172	1708494	49,188	2055030	59,165

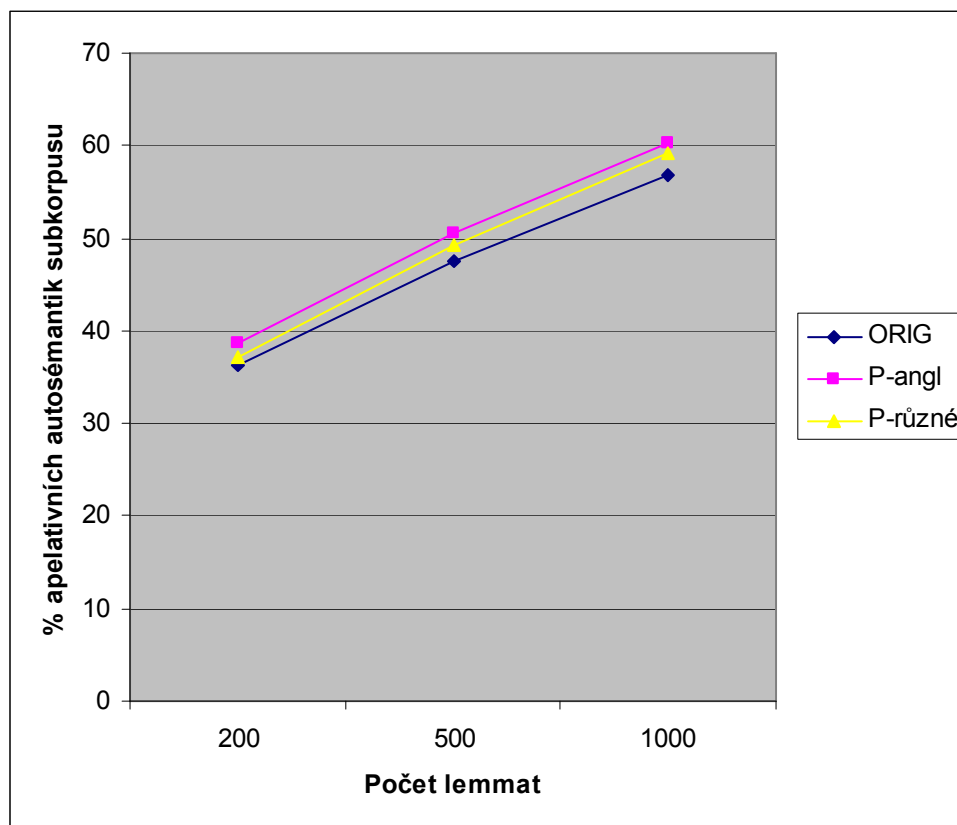
(Údaje v procentech jsou zaokrouhleny na tři desetinná místa)

TAB. 3

Rozdíl ve výsecích pokrytých nejčastějšími lemmaty (v procentních bodech)	Počet lemmat s nejvyšší frekvencí (list head)		
Subkorpus	prvních 200	prvních 500	prvních 1000
ORIG - P-angl	2,439	2,938	3,343
ORIG - P-různé	0,951	1,64	2,293

Z tabulek č. 2 a 3 vyplývá, že lemmata v čele frekvenčního seznamu pokrývají větší část překladových subkorpusů než subkorpusu původních textů. Pozorujeme také, že s narůstajícím počtem nejčastějších lemmat se rozdíly mezi nepřekladovým a překladovými subkorpusemi zvětšují. Tento vývoj jsme znázornili v grafu na Obr. C:

Obr. C) Část, kterou v jednotlivých subkorpusech (v rámci apelativních autosémantik) představuje prvních 200, 500 a 1000 lemmat ve frekvenčním seznamu

Údaje v tabulkách 2 a 3 a v grafu také ukazují, že nejčastější lemmata nemají ve všech subkorpusech stejně významnou úlohu, nepodílejí se na výstavbě textů stejnou měrou. V subkorpusu ORIG hrají poněkud méně důležitou roli než v ostatních dvou subkorpusech.⁸⁶

Rozevírající se „nůžky“ mezi subkorpusey, které jsou patrné při srovnání různých počtů lemmat (v našem případě 200, 500 a 1000), zároveň naznačují, že nestačí vyvodit závěry z jediného srovnání a že zastoupení frekventovaných lemmat se v subkorpusech určitým způsobem vyvíjí, má určitou progresi a rozložení. Toto stanovisko podporuje také následující dílčí studie.

⁸⁶ Křivka rozložení slovní zásoby textu podle četnosti (frekvence) a ranku (pořadí ve frekvenčním seznamu) bývá pro různé texty velmi podobná. V našem výzkumu jsme se ovšem omezili na apelativní autosémantika, zatímco typicky nejfrekventovanější synsémantika nesledujeme. Abychom ověřili, nakolik je plocha subkorpusu pokrytá daným počtem nejčastějších apelativních autosémantických lemmat ovlivněna obecnými statistickými zákonitostmi, a nakolik výsledek závisí na zdrojích korpusu, vytvořili jsme v SYN2005 náhodný subkorpus podle zadání rokvyd="2000", tedy soubor všech textů ze SYN2005, který byly vydány v roce 2000. Stejným způsobem jako pro ORIG a další subkorpusey jsme zjistili počet tokenů – apelativních autosémantik (8158002) a počet lemmat (123524). Výsledek ukázal, že složení korpusu při sledování plnovýznamových slov opravdu hraje roli:

lemmata (list head)	součet četností lemmat	% z celk. počtu tokenů (apelativ. autosém.)
200	2279155	27,9
500	3230619	39,6
1000	4132607	50,7

Za myšlenku uskutečnit toto srovnání děkujeme Dr. Cvrčkovi z Ústavu Českého národního korpusu.

Nejčastější autosémantické types a počet lemmat. Na lemmatizovaném materiálu jsme provedli variantu postupu, který použila Laviosa (1998), když v překladovém a nepřekladovém korpusu beletrie (a autobiografie) srovnávala nejčastější slova (tedy types, slovní tvary s určitou frekvencí) a v rámci nich počty lemmat. Laviosa zde vyjadřuje přesvědčení, že menší počet lemmat mezi prvními 108 types překladového korpusu svědčí o tom, že se lemmata častěji opakují (a jsou tedy stereotypnější).

Stanovili jsme hranici 200 types. Opět se (na rozdíl od Laviosy) zaměřujeme na apelativní autosémantika jako primární nositele lexikálního významu. Zjišťovali jsme jejich zastoupení v jednotlivých subkorpusích a po ruční lemmatizaci také počty lemmat mezi těmito types:

TAB. 4

Subkorpus	Velikost	Počet types (list head)	Počet lemmat (n)	Část subkorpusu pokrytá prvními 200 types (č)
ORIG	3483594	200	137	780734 (22,412 %)
P-angl	3431286	200	139	816267 (23,789 %)
P-různé	3473394	200	141	789657 (22,734 %)

Tabulka č. 4 ukazuje, že prvních 200 slov sice zaujímá větší část překladových subkorpusů než subkorpusu ORIG, ale zároveň má ORIG mezi prvními dvěma sty types nejméně lemmat, byť se od ostatních subkorpusů liší jen málo. Tento výsledek odporuje výše zmíněné hypotéze Laviosy (1998) o větší tendenci k opakování nejčastějších lemmat v překladech.

Domníváme se však, jak už jsme naznačili v diskusi k tabulkám 2 a 3, že počet lemmat v jedné vymezené skupině types (v tomto případě prvních 200 types) není dostatečným měřítkem. Výše jsme pozorovali, že nezanedbatelným faktorem je také poměrné rozložení lemmat (resp. types) s vysokou a nízkou frekvencí. Za podstatné považujeme údaje o tom, jaké procentní části subkorpusů jsou nejčastějšími types pokryty. Podobně jako v tabulce 2 se i zde ukazuje, že slova s vysokou frekvencí hrají méně významnou úlohu v subkorpusu původních textů a jsou více zastoupena v překladech, i když rozdíl zejm. oproti P-různý je dosti malý.

Tabulka č. 5 zachycuje průměrné frekvence nejčastějších 200 types a jim odpovídajících lemmat. Ve shodě s předpokladem, že v překladech je slovní zásoba s vysokou frekvencí zastoupena poměrně více než v původních dílech, bychom

očekávali, že průměrné frekvence pro ORIG budou nižší a pro překladové subkorpusy vyšší. Ovšem prvních **n** lemmat v subkorpusu ORIG má vyšší průměrnou frekvenci než v P-různé.

TAB. 5

Subkorpus	Průměrná frekvence prvních 200 types ($f = \check{c}/200$)	Průměrná frekvence prvních n lemmat ($f = \check{c}/n$)
ORIG	3903,670	5698,788
P-angl	4081,335	5872,424
P-různé	3948,285	5600,404

Zároveň má však subkorpus P-různé nižší lemma/token ratio, a tedy je lexikálně chudší než ORIG. Domníváme se, že odpověď na tuto nesrovnalost je třeba hledat ve slovech s vysokou frekvencí, která ovšem sahají dál než jen po prvních 200 types, jinak řečeno, opět jde o rozložení slov ve frekvenčním seznamu. Proto jsme provedli lemmatizaci celkově 500 nejčastějších types ve všech subkorpusech a dopočítali údaje analogicky k předchozím dvěma tabulkám.

TAB. 6

Subkorpus	Velikost	Počet types	Počet lemmat (n)	Část subkorpusu pokrytá prvními 500 types (č)
ORIG	3483594	500	302	1057035 (30,343 %)
P-angl	3431286	500	308	1115954 (32,523 %)
P-různé	3473394	500	308	1088284 (31,332 %)

TAB. 7

Subkorpus	Průměrná frekvence prvních 500 types ($f = \check{c}/500$)	Průměrná frekvence prvních n lemmat ($f = \check{c}/n$)
ORIG	2114,070	3500,116
P-angl	2231,908	3623,227
P-různé	2176,568	3533,390

Z tabulky 6 vyplývá, že nyní je rozdíl v počtech lemmat mezi nepřekladovým a překladovými subkorpusemi výraznější, opět v rozporu s hypotézou Laviosy (1998). Přesto mají types i lemmata v ORIG tentokrát nejnižší průměrnou frekvenci i vůči

subkorpusu P-různé, třebaže rozdíl je dosti malý (tabulka 7). Slova s vysokou frekvencí opět zaujímají menší procento subkorpusu ORIG než ostatních dvou.

Je tedy možné se domnívat, že naše překladové subkorporusy obsahují větší podíl slovní zásoby o vysoké frekvenci než subkorpus původní literatury, avšak tato slovní zásoba může být rozložena na větší či menší škále. Závěry na základě jediné hranice pro srovnání mohou být zavádějící.

Lemmata o nejnižší frekvenci. Ve studii nazvané *On the So-called Vocabulary Richness* uvádí Marie Těšitelová počet slov s nízkou frekvencí jako jeden z ukazatelů pestré slovní zásoby v textu:

[...] the greater the relative percentage of words with frequencies 1-10, the “richer” the vocabulary; the lower is that percentage, the “poorer” the vocabulary (Těšitelová 1972: 112).

Srovnali jsme tedy subkorporusy podle toho, jakou část vyjádřenou v procentech zaujímají lemmata o frekvenci 1-10 v celkovém počtu lemmat:

TAB. 8

	ORIG	P-angl	P-různé
počet lemmat celkem	95145	72256	68873
počet lemmat s frekvencí ≤ 10	72298	51801	48511
%	75,99	71,69	70,44

Údaje v procentech ukazují, že lemmata s nízkou frekvencí mají větší podíl na slovní zásobě subkorpusu původních textů než v překladech, kde se hodnoty liší jen velmi málo. Rozdíly mezi subkorporusy se ovšem neliší od průměrné hodnoty natolik, aby byly statisticky významné. Nulová hypotéza opět předpokládala, že se neliší významně od průměrné hodnoty, a výpočet chi-kvadrátu ji potvrdil. V prvním případě (ORIG - P-angl) rozdíl není statisticky významný s pravděpodobností cca 72 % ($X^2=0,125$), ve druhém případě (ORIG - P-různé) je tato pravděpodobnost cca 65 % ($X^2=0,210$). Dodejme však, že i statistika má své pochybnosti. Domníváme se, že zjištěné výsledky přinejmenším naznačují rozdíl mezi původní a překladovou literaturou a kromě toho se zdaleka nejedná o jediný případ, kdy se subkorpus původních textů jeví jako lexikálně nejbohatší.

4.1.2 Vybrané expresivní derivační prostředky a synonymické řady v subkorpusech

V následujícím kvantitativním srovnání testujeme čtvrtý a pátý bod operacionalizace. Zaměřujeme se na nejprve na některé expresivní derivační prostředky a poté na výskyt vybraných synonymních řad a jejich zastoupení ve třech sledovaných subkorpusech. Opíráme se zejm. o Český slovník věcný a synonymický (Haller 1969, 1974, 1977) a o příklady, které uvádí Levý (1955, 1983), Bečka (1948) a Filipec (1961) a dále je rozšiřujeme.

Expresivní přípony. V kapitole 2.3.2 jsme zmínili roli českých derivačních prostředků v obohacování významu slova o expresivní rysy. Podle Bečky (1948: 43) k takovým afixům patří přípony –isko, -oun a –nda. Poslední zmiňovanou hodnotí Bečka také jako zvukově expresivní (ibid: 57).

Sledovali jsme tedy výskyt lemmat s těmito příponami v subkorpusech ORIG, P-angl a P-různé. Pomocí grafického vytváření dotazu jsme postupně zadávali následující:

Query : [lemma=".*isko"]

Query : [lemma=".*oun"]

Query : [(lemma=".*nda") | (lemma=".*ndat") | (lemma=".*ndavý") | (lemma=".*nd'ák")]

Jak je z posledního dotazu patrné, zde jsme hledání rozšířili na slovesa a některá přídavná jména s expresivní skupinou –nd- a substantiva mužského rodu na zakončená na –nd'ák.

Ve všech případech jsme z výběru pomocí N-filtru odstraňovali lemmata se shodnou, avšak neutrální koncovou skupinou (daná přípona mohla být neutrální – např. *středisko, valoun*; ne vždy se jednalo o příponu; např. *disko, meloun, sonda*). Nalezená expresivní lemmata jsou uvedena v tabulkách v Příloze II (A-C). Uvedli jsme mezi nimi také vlastní jména, protože ta získávají danou příponou rovněž expresivní rysy (cf Bečka 1948: 57). Při zjišťování počtu procent bylo však nutné tato propria (resp. slova lemmatizovaná s velkým počátečním písmenem) odečíst, protože celkový počet lemmat propria neobsahuje.

V tabulkách 9-11 je uveden počet těchto lemmat, jejich počet po odečtení proprií a počet procent z celkového souboru lemmat.

TAB. 9 -isko

subkorpus	ORIG	P-angl	P-různé
počet expresivních lemmat na -isko	28	7	9
po odečtení proprií	25	7	9
lemmata celkem	95145	72256	68873
z toho expresiva na -isko (%)	0,0263	0,00969	0,0131

TAB. 10 –oun

subkorpus	ORIG	P-angl	P-různé
počet expresivních lemmat na -oun	47	31	27
po odečtení proprií	47	29	26
lemmata celkem	95145	72256	68873
z toho expresiva na -oun (%)	0,0494	0,0401	0,0378

TAB. 11 -nda, -ndat, -ndavý, -ndák⁸⁷

subkorpus	ORIG	P-angl	P-různé
počet expresivních lemmat	87	48	37
po odečtení proprií	68	43	35
lemmata celkem	95145	72256	68873
z toho expresiva (%)	0,0715	0,0595	0,0508

Ze všech tří tabulek je patrné, že rozdíly mezi subkorpusem původních textů a překlady jsou poměrně výrazné, a to zejména u přípony –isko a skupiny –nd-/–nd'. Původní texty tento typ expresivity využívají častěji než překlady.

Synonyma a sémantická pole zvuku. V pojednání o generalizaci v překladu (např. 1983: 138, 141-2) Levý často uvádí příklady ze sémantického pole různých zvuků, zejména nepříjemných. Srovnává „zvukově expresivní a lidově zbarvené“ slovo *drnčící* s méně obsažnými překladovými řešeními *zvonící*, *řinčící* a *rachotící* (1983: 141). Proto jsme v subkorpusech ORIG, P-angl a P-různé sledovali výskyt lemmat *zvonit*, *řinčet* a *drnčet* a lemmat příbuzných.⁸⁸ Použili jsme následující dotazy:

Query : [(lemma=".*zvoni.*") | (lemma=".*zvoně.*") | (lemma=".*zvoní.*")]

Query : [(lemma=".*řinč.*") | (lemma=".*řink.*")]

Query : [lemma=".*drnč.*"]

⁸⁷ Ze seznamu jsme vyloučili lemmata *sundat* a *vyndat*, protože je Slovník spisovné češtiny (Filipec et al., 2001) označuje jako hovorová, nikoliv nespisovná.

⁸⁸ Lemma *rachotit* jsme sem nezahrnuli, protože je od ostatních více sémanticky vzdálené a méně často zaměnitelné jako synonymum.

Z nalezených lemmat jsme opět pomocí N-filtru odstranili ta, která nesouvisí přímo se zvukem nebo se základovými lemmaty vůbec příbuzná nejsou (např. *zvonice*, *vyzvonit*, *rozvonený*; *mařinka*). V následující tabulce infinitiv slovesa zastupuje všechna příbuzná lemmata, která ve výběru zůstala. Číselné údaje pak zachycují celkový výskyt těchto lemmat, tedy počty tokenů. Přehled všech lemmat je uveden v Příloze II D).

TAB. 12

	počet tokenů	Počty tokenů a procentní část z celku					
		zvonit	%	řinčet	%	drnčet	%
ORIG	3483594	819	0,0235	124	0,00356	102	0,00293
P-angl	3431286	548	0,0160	120	0,00350	76	0,00221
P-různé	3473394	656	0,0189	127	0,00366	73	0,00210

V tomto případě nejsou mezi subkorpusemi velké rozdíly. Subkorpus ORIG má sice větší četnost významově nejjobsažnějšího lemmatu *drnčet* a příbuzných lemmat, ale zároveň obsahuje relativně nejvíce lemmat odvozených od základového *zvonit*, které Levý označuje jako neutrální. Zanedbatelné jsou i rozdíly v počtu odvozených lemmat, tedy ve využití derivace (viz Příloha II D).⁸⁹

Dále jsme sledovali, jak je sémantické pole zvuku v jednotlivých subkorpusech rozrůzněné (zvolili jsme tedy onomaziologický přístup – od významu k různým lexikálním jednotkám). Nejprve jsme vytvořili subkorpus veškeré (i překladové) beletrie v SYN2005 (pomocí zkratk pro romány a povídky)⁹⁰ a vyhledali jsme substantiva ve 2. pádě, která následují po výrazu pro hlasitý nebo nepříjemný zvuk.⁹¹ Z těchto substantiv jsme vybrali 15 nejčastějších, která zároveň nebyla příliš omezená ve svých kolokacích, a zjišťovali, jaké slovo jim bude předcházet, pokud budou ve 2. pádě jednotného, popř. i množného čísla.⁹²

Takto postavený dotaz samozřejmě poskytl širší sémantické pole než jen rušivé zvuky, ale zároveň cesta od významu ke slovním formám ukázala velkou rozmanitost, a

⁸⁹ Rozdíly se pohybují v řádu 1-3 lemmat. Subkorpus ORIG má více různých lemmat odvozených od *zvonit* a *řinčet*.

⁹⁰ (txtype="NOV" | txtype="COL")

⁹¹ Query : ((lemma="hluk") | (lemma="hlomoz") | (lemma="rachot") | (lemma="hřmot") | (lemma="rámus") | (lemma="hukot") | (lemma="bušení")) [tag="N...2.*"])

⁹² Ne ve všech případech bylo množné číslo relevantní. Dotaz vypadal následovně: Query : ((pos="N") ([word="motoru"] | [word="motorů"] | [word="vody"] | [word="auta"] | [word="aut"] | [word="města"] | [word="deště"] | [word="moře"] | [word="větru"] | [word="hromu"] | [word="stroje"] | [word="strojů"] | [word="vln"] | [word="vlaku"] | [word="vlaků"] | [word="letadla"] | [word="letadel"] | [word="kola"] | [word="kol"] | [word="vodopádu"] | [word="dopravy"])))

to v původní literatuře i překladech, i když počet lemmat vyznívá mírně ve prospěch původní literatury (ORIG – 70 lemmat, P-angl – 67 lemmat, P-různé – 58). Úplný přehled je uveden v tabulce E v Příloze II.

Výraznější rozdíl nacházíme u lemmat s nejvyšší četností, zejména u nejobecnějšího lemmatu *zvuk*, které je základním prvkem onoho širšího sémantického pole, než na jaké byl zaměřen dotaz. Proto jsme se zaměřili na jejich absolutní (a u prvních dvou i relativní) četnost v celých subkorpusech ORIG, P-angl a P-různé, nejen v rámci zadaného dotazu, a porovnali tyto údaje s referenčním korpusem původní české beletrie O-referenční:

TAB. 13

subkorpus	ORIG		P-angl		P-různé		O-referenční	
tokeny								
celkem	3483594	%	3431286	%	3473394	%	5132069	%
lemma	Počet tokenů		Počet tokenů		Počet tokenů		Počet tokenů	
zvuk	763	0,0219	1187	0,0346	991	0,0285	1081	0,0211
hluk	216	0,0062	264	0,0077	366	0,0105	317	0,00618
rachot	93		83		141		151	
hučení	64		39		50		86	
hukot	62		85		112		107	
Součet / % z velikosti subkorpusu	1198	0,0344	1658	0,0483	1660	0,0478	1742	0,0339

Tabulka ukazuje, že relativní četnost (%) nejobecnějšího lemmatu *zvuk* je v obou subkorpusech původní literatury (ORIG a O-referenční) velmi podobná a nižší než v subkorpusech překladových. Toto lemma má výrazně vyšší frekvenci zejména v překladech z angličtiny (P-angl). Můžeme se tedy domnívat, že se jedná o interferenci. Ostatně BNC dokládá spojitelnost anglického *sound* s různými druhy zvuků – např. *They found Moran by the sound of malleting; They move towards the sound of gunfire; The sound of the helicopter's rotors starting up.*⁹³

Dále vidíme, že součet četností všech těchto dosti obecných lemmat představuje větší procento u překladových subkorpusů. Hodnoty subkorpusu ORIG a O-referenční

⁹³ Dostupné na WWW: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> Zadání dotazu: sound_of.

jsou velmi blízké. Tento fakt zapadá do kontextu výše uvedených výpočtů (zejm. tabulka 2), které ukazují, že v překladových subkorpusech hrají častější lemmata významnější úlohu.

Synonymické řady. Pokusili jsme se také zjistit, zda je mezi subkorpusy výrazný rozdíl v zastoupení členů některých synonymických řad. S pomocí Českého slovníku věcného a synonymického a příkladů, které uvádí Filipec (1961: 224), jsme vybrali pět řad synonym a sledovali výskyt příslušných lemmat v subkorpusech:⁹⁴

TAB. 14 - Expresivní výrazy: člověk vysoké postavy (počet lemmat)

	velikán	dlouhán	čahoun	habán	kolohnát	slonbidlo
ORIG	12	21	25	7	5	0
P-angl	7	10	4	3	4	0
P-různé	6	39	10	2	4	0

TAB. 15 - Malé množství (počet lemmat)

	kousek	kousíček	špetka	troška	drobet	krapet	žďibec	drobátko	žďibíček
ORIG	995	56	86	62	48	19	17	14	1
P-angl	1368	86	88	98	28	33	6	13	5
P-různé	1122	75	80	61	31	11	11	10	1

TAB. 16- Rychlý pohyb (počet lemmat)

	utíkat	uhánět	upalovat	řítit (se)	chvátat	pelášit
ORIG	628	77	10	129	31	20
P-angl	471	111	20	167	19	15
P-různé	466	94	18	135	16	13
	kvapit	kvačit	kvaltovat	drandit	metelit	
ORIG	26	2	1	4	2	
P-angl	2	0	0	2	3	

⁹⁴ Všechna lemmata jsme zadali vždy do jednoho dotazu pomocí grafického vytváření a následně zjistili frekvenci lemmat. Opět jsme z výběru odstranili homonyma nebo víceznačná slova v jiném užití (např. *upalovat* ve smyslu *pálit* nebo *velikán* jako *osobnost*).

P-různé	5	1	5	2	0	
---------	---	---	---	---	---	--

TAB. 17 – Modrá barva (počet lemmat)

	modrý	modravý	blankytný	azurový	safírový	šmolkový
ORIG	1141	48	24	14	4	5
P-angl	1228	35	12	5	3	0
P-různé	1200	77	35	35	0	0
	modroučkový	kobaltový	indigový	pomněnkový	čekankový	hořcový
ORIG	2	1	1	14	0	0
P-angl	1	6	4	0	0	0
P-různé	0	1	0	2	0	0

TAB. 18 – Červená barva (počet lemmat)

	červený	rudý	purpurový	šarlatový	karmínový
ORIG	1312	524	28	13	13
P-angl	1115	581	99	54	23
P-různé	1295	657	52	24	12
	nachový	brunátný	ruměný	rubínový	rumělkový
ORIG	14	25	13	7	3
P-angl	48	29	10	2	3
P-různé	25	30	11	6	3

Jak vyplývá z tabulek, výskyty synonym v jednotlivých subkorpusech neobsahují výkyvy, které by umožnily uvažovat o nějaké tendenci. Jediným náznakem, který by mohl znamenat větší lexikální pestrost původní literatury, je širší synonymická řada modré barvy a sloves rychlého pohybu u subkorpusu ORIG. I zde je však nutné nepřikládat zjištěným číslům nepřiměřenou váhu, protože u celých lexikálních jednotek (pravděpodobně výrazněji než u přípon) se může projevit vliv zdrojových textů (např. 19 z 26 výskytů lemmatu *kvapit* v subkorpusu ORIG pochází od jednoho autora).

4.1.3 Diskuse k výsledkům analýzy subkorpusů ORIG, P-angl a P-různé

V předchozích kvantitativních analýzách jsme postupně ověřovali první a druhou hypotézu prostřednictvím vlastností, které jsme v prvních pěti bodech operacionalizace uvedli jako nepřímé doklady generalizace v překladu. Základním pozorovatelným

nástrojem byla frekvence různých jevů, od lemmat po afíxy. Toury k úloze frekvence poznamenává:

./.../ in a field like translation, the best, if not the only way to go about estimating “probabilities for terms in [...] systems” is to proceed from “observed frequencies in [a] corpus” (Toury 2004: 20).

Výsledky v tabulce 1 potvrzují předpoklad, že subkorporusy překladů obsahují méně lemmat než subkorpus původních textů. Mají nižší lemma/token ratio, ovšem rozdíl mezi nimi a korpusem originálů se ukázal jako statisticky nevýznamný. Tabulky 2 a 3 naznačují, že nejčastější lemmata u nich představují větší část než v subkorpusu ORIG, třebaže rozdíl není velký. U posledního údaje jsme zaznamenali zvětšující se rozdíl mezi původními díly a překlady, pokud jde o plochu, kterou daný počet nejčastějších lemmat zaujímá v subkorpusech.

Výpovědní hodnotu tohoto kritéria (plocha subkorpusu pokrytá nejčastějšími apelativními autosémantickými lemmaty) jsme ověřili na náhodně vytvořeném korpusu textů vydaných r. 2000. Výrazně odlišné údaje v procentech ukázaly, že rozdíly mezi subkorpusey pravděpodobně nejsou zcela náhodné.

V komentáři k tabulkám 4-7 jsme upozornili na problém spojený s rozložením četností slovních tvarů ve frekvenčním seznamu. Získané výsledky potvrdily třetí bod operacionalizace jen částečně. Shodně s předpokladem se ukázalo, že prvních 200 slovních tvarů (types) pokrývá větší část překladových subkorpusů než subkorpusu ORIG. Tyto types v překladech však zároveň obsahovaly (byť o málo) větší počet lemmat, nikoliv menší, jak jsme očekávali. Dospěli jsme k závěru, že nelze jednoznačně hodnotit pestrost lexika podle počtu lemmat v prvních x slovních tvarech, protože „vysoká frekvence“ je nepřesně daný pojem, škála, na které mohou být slovní tvary různých korpusů rozloženy různě (např. frekvence klesá postupně, nebo více či méně náhle). Podstatné jsou pro nás údaje o části subkorpusu pokryté těmito types a jejich průměrná frekvence. Ukazují, že v překladech mají nejčastější types větší zastoupení než v původních dílech. Posuny mezi průměrnou frekvencí lemmat v prvních 200 a 500 typech jednotlivých subkorpusů naznačují změny v rozložení slovních tvarů a jejich frekvencí ve frekvenčním seznamu. Podobný posun, směřující k většímu podílu nejčastějších lemmat v překladech než v původní beletrii, jsme ostatně popsali i v tabulkách 2 a 3.

Větší podíl slovní zásoby s vysokou frekvencí (a tedy menším významovým obsahem) v překladech oproti subkorpusu ORIG se projevuje výrazněji u překladů z angličtiny než u smíšeného P-různé, který se často od subkorpusu ORIG liší jen minimálně.

Pokud jde o lemmata s nízkou frekvencí (1 – 10), rozdíl mezi subkorpusy původních textů a překladů se ukázal opět jako statisticky nevýznamný, nicméně výsledek opět naznačuje větší lexikální rozmanitost a větší zastoupení málo frekventovaných lemmat v původní literatuře.

Výzkum zaměřený na konkrétní jednotky slovní zásoby – výrazy s určitým typem expresivity a synonyma (4.1.1, tabulky 8-17) – poskytl jednoznačnější výsledky v oblasti expresivních přípon a hláskových skupin než v případě synonym. Zdá se tedy, že překladatelé mnohem méně využívají expresivních možností tvarosloví, ale v zastoupení synonymických řad jsou rozdíly mezi překlady a původní literaturou jen malé a nejednoznačné. Domníváme se, že po metodologické stránce je méně zkrslující zaměřit se na části slov (přípony apod.) nesoucí obecnější sémantickou informaci (pejorativnost, augmentativnost, atp.) než na celá slova (synonyma), jejichž výskyt může být více ovlivněn skladbou korpusů.

Metoda třífázové analýzy ukázala, že slovní zásoba korpusu P-různé z hlediska lemma/token ratio méně variabilní než u P-angl, ale nejčastější lemmata v P-různé zaujímají menší plochu a mají nižší průměrnou frekvenci. V případě konkrétních lexikálních jednotek je postavení obou překladových subkorpusů poměrně vyrovnané.

Jako možné vysvětlení nabízíme opět odlišné „proporce“ slovní zásoby ve frekvenčním seznamu. V případě P-angl by to mohlo znamenat výraznější vliv typů, resp. lemmat o nejvyšší četnosti a v P-různé naopak rovnoměrnější rozložení lexika o relativně vysoké četnosti.⁹⁵ Může se jednat o určitý typ interference z angličtiny. Ve výkladu o typologických rozdílech jsme hovořili o větší obecnosti běžné anglické slovní zásoby. To by se mohlo v překladu odrazit ve výraznějším zastoupení (vyšší četnosti) nejobecnějších lemmat,⁹⁶ přičemž na celkový počet lemmat by tato skutečnost neměla dopad. Počet lemmat všech frekvencí je zřejmě u P-angl dostatečně vysoký na to, aby výsledné lemma/token ratio bylo vyšší než u P-různé. Vyšší lemma/token ratio může být dáno vlastnostmi anglických originálů (nezapomínejme, že přes obecnou základní

---

⁹⁵ Graf v MS Excel, kterým jsme se tendenci pokusili znázornit, nezobrazuje pro tak velká čísla dost podrobné rozlišení.

⁹⁶ Připomeňme výrazně vyšší frekvenci lemmatu *zvuk* a možnou souvislost s anglickým *sound* (tab. 12).

slovní zásobu má anglické lexikum velmi pestrou skladbu díky různým historickým zdrojům obohacování) a také tvůrčí prací překladatelů, která nicméně, jak jsme viděli, nedosahuje vždy lexikální pestrosti původní literatury.

Celkově mohl být výzkum v kapitole 4.1 ovlivněn výstavbou a velikostí subkorpusů, která závisela na dostupném materiálu, jehož složení je zase odrazem limitů působících při tvorbě Českého národního korpusu (situace na trhu a čtenost určitých typů literatury, autorská práva a smlouvy s nakladateli apod.). Další nedostatky mohly být důsledkem chyb v lemmatizaci, které nelze vyloučit.

Dosažené výsledky nám ale umožňují konstatovat, že se na zkoumaném materiálu částečně potvrdila první a druhá hypotéza, totiž že slovní zásoba korpusu českých překladů z angličtiny je obecnější, chudší a méně názorná než slovní zásoba původních českých děl a slovní zásoba korpusu českých překladů z několika různých jazyků je obecnější, chudší a méně názorná než slovní zásoba původních českých děl.

Hypotézy se nepotvrdily ve všech kritériích stanovených operacionalizací, rozdíl mezi poměry lemma/token se ukázal jako statisticky nevýznamný, stejně jako rozdíly v procentovém zastoupení lemmat s nejnižší frekvencí v celkovém počtu lemmat. Rozdíly mezi dalšími zjištěnými hodnotami byly často dosti malé.

Lze se tedy domnívat, že struktura slovní zásoby velkého vzorku beletrie je velmi podobná a původní díla se od překladů liší jen nevýrazně (výjimkou je údaj o počtu lemmat). Za podstatné ale považujeme zjištění, že se tyto odlišnosti – lexikálně bohatší subkorpus ORIG oproti překladům – vyskytovaly opakovaně, u většiny sledovaných kritérií (počet lemmat, lemma/token ratio, plocha subkorpusu pokrytá nejčastějšími lemmaty, procentové zastoupení lemmat s nejnižší frekvencí).

O určitém ochuzení v překladech vypovídají dílčí výzkumy zaměřené na využití některých možností derivace.

Projevila se jistá míra interference z angličtiny, avšak ne natolik, abychom nemohli sklón k ochuzování slovní zásoby vztáhnout na oba překladové subkorpusy.

4.2 Paralelní anglicko-český korpus doplněný o referenční korpusy – analýza excerpt

Charakteristika subkorpusu originálů. Jak jsme podrobněji popsali v kapitole 3.3.2, subkorpus originálů paralelního korpusu se skládá z pěti románů vydaných v letech 1952 – 1997. Jsou to *Foundation and Empire* (Isaac Asimov), *Life before man* (Margaret Atwood), *The English Patient* (Michael Ondaatje), *The Holy Thief* (Ellis Peters) a *Harry Potter and the Philosopher's Stone* (Joanne Rowling).

Ke stručné charakteristice jejich lexikální pestrosti použijeme standardizované type/token ratio na 1000 slov, zjištěné pomocí funkce WordList korpusového manažeru WordSmith. Jako měřítko pro srovnání poslouží standardizované type/token ratio korpusu anglické nepřekladové beletrie vybrané z Britského národního korpusu (BNC 1995),⁹⁷ který jako referenční korpus použil Zanettin (2000: 111). Uvádí, že se jedná o 20 beletristických textů, z toho šest románů a čtrnáct úryvků vždy o délce 40000 slov (celkem 843629 tokenů). Jejich standardizované type/token ratio na 1000 slov dosahuje hodnoty **44,44** (rovněž s využitím manažeru WordSmith). Hodnoty pro texty v našem subkorpusu anglických originálů jsou následující:

TAB. 19 Type/token ratio na 1000 slov

Celý subkorpus	Asimov	Atwood	Ondaatje	Peters	Rowling
45,01	45,60	46,83	44,57	43,85	43,84

V porovnání s referenčním korpusem je tedy subkorpus originálů jako celek co do lexikální variability jen mírně nadprůměrný. Jednotlivé texty se od referenční hodnoty také neodchylují natolik, že bychom museli brát v úvahu autorský styl vyznačující se extrémně chudou, nebo naopak bohatou slovní zásobou. Můžeme tedy předpokládat, že uvedené prózy nesou typické rysy uměleckého stylu, jako je sugestivnost a názornost.

Jedná se o prozaické texty - romány známých autorů. Lze se domnívat, že mají i širokou čtenářskou základnu.

Zopakujme, že podle manažeru ParaConc má subkorpus originálů velikost 418 814 slov a překladový subkorpus 391 600 slov (bez rozdělovacích znamének).

⁹⁷ Jak jsme psali v kapitolách věnovaných jazykové typologii a metodologickým postupům, anglické a české texty nejsou pomocí type/token ratio srovnatelné.

Záměr a postup. V této etapě empirického výzkumu jsme se zaměřili na ověření třetí hypotézy, totiž zda se v překladech vyskytuje generalizace častěji než specifikace při vyloučení případů daných jazykovým systémem nebo stylovými konvencemi.

Abychom zachovali maximální možnou míru objektivitu a replikovatelnosti, nechali jsme si v programu ParaConc zobrazit frekvenční seznam originálů. Předpokládáme, že u slov v čele seznamu se může v překladu nejvíce projevit systémová nebo stylová specifikace, a proto jsme si k ověřování hypotézy zvolili naopak slova významově bohatá a nepříliš častá.⁹⁸ Ze seznamu slov o frekvenci 1 jsme vybrali 100 takových, která jsme s pomocí dvoj- i jednojazyčných slovníků vyhodnotili jako významově obsažná. Zároveň jsou to slovní tvary obecně málo užívané, v celém Britském národním korpusu mají méně než 100 výskytů (počet výskytů je uveden v tabulce excerpt v Příloze III – tab. A). Výskyt slov s pravopisem podle americké angličtiny jsme ověřovali také ve frekvenčním seznamu Amerického národního korpusu.

Výběr slov probíhal před vyhledáváním překladových řešení, abychom neměli tendenci vybírat účelově a nezkreslili tím výsledek.

Následně jsme s pomocí ParaConcu vyhledali věty, které v originálech a překladech obsahují dané slovo a jeho ekvivalent.

Klasifikace posunů. Všimli jsme si především posunů na škále sémantické specifičnosti a obecnosti ve vybraných jednotkách, ale zaznamenali jsme i zobecnění či specifikaci na jiných místech excerpt. Podle očekávání jsme v řadě případů nenašli korespondenci jedna ku jedné, ale často byla sémantická informace rozložena do více slov nebo spolu s prvky významu jiného slova „přetavena“ do odlišně sémanticky strukturovaného řešení. Výhodou kvalitativního šetření je ovšem právě možnost sledovat posuny v řešeních, která zahrnují víceslovné jednotky a alespoň minimální kontext.

Při třídění sledovaných jevů jsme se opírali o překladový slovník, různé výkladové slovníky (především Cambridge International Dictionary of English, který často uvádí základní stylovou charakteristiku, např. *informal*, *disapproving* apod.), tezaury, ale také anglický etymologický slovník a Český slovník věcný a synonymický (pro lepší poznání možností češtiny).⁹⁹

---

⁹⁸ Jedná se o slovní tvary, types, protože tyto subkorpusy nejsou lemmatizované.

⁹⁹ Údaje o slovnících jsou uvedeny v bibliografii.

Po stránce teorie jsme vycházeli z rozdělení výrazových změn v překladu (Popovič 1974: 122n; 130) a z předchozího výkladu o typologických vlastnostech anglické a české slovní zásoby a souvisejících stylových preferencích. Jak bylo řečeno v kapitole 2.4.2, analytická angličtina často rozloží významový obsah do gramaticky nosného slova a významového jádra; běžná anglická slovesa bývají často významově obecnější než česká. V češtině (zejména v beletrii a beletrizujících útvarech) se zároveň uplatňuje tendence obměňovat výrazy, pokud opakování není autorský záměr, a používat sémanticky bohatší verba dicendi (viz např. Knittlová 2003: 46).

Na jiných místech teoretické části práce (např. kapitola 2.2.2) jsme uvedli příklady, kdy různé jazyky odlišně segmentují skutečnost. V kapitole 2.4.1 jsme se zmínili o bohatém významovém obsahu některých anglických slov vytvořených konverzí a celkově o vlivu historického vývoje na velké bohatství anglické slovní zásoby. Tyto (zde zestručněné) poznatky posloužily při rozlišování různých typů generalizace a specifikace.

V excerptech se téměř nevyskytovaly případy, kdy by k zobecnění či naopak došlo z pragmatických důvodů (jiné znalosti a zkušenosti cílového čtenáře),¹⁰⁰ a proto jsme u generalizace a specifikace vydělili vždy tři kategorie: systémovou, stylovou a překladovou. Dalšími kategoriemi byly jiný posun, popř. vynechání (nulový ekvivalent) a nulový nebo zanedbatelný posun.¹⁰¹

Jako systémový označujeme posun v případě, kdy je sémantické pole v druhém jazyce jinak segmentované (např. jeden z jazyků nemá k dispozici stejně významově obsažné slovo, ať už je příčinou určitý typologicky příznačný druh slovo tvorby, obohacování jazyka v historii nebo jiný faktor). Ztrátu tedy v rámci pojmenovací jednotky považujeme za nutnou; překladatel ji může kompenzovat v různě širokém kontextu. Dále sem řadíme případy, v nichž se projevují hlavní typologické rozdíly obou jazyků (např. analytičnost angličtiny nebo velmi obecná slovesa jako *to be made*, která by s ohledem na kontext působila v českém textu nezvykle, či dokonce nesmyslně).

O stylových posunech hovoříme tehdy, pokud se uplatňuje vliv výše zmíněných stylových konvencí (tendence češtiny používat výraznější slovesa, mj. uvozovací, obměňovat slova, pokud opakování není stylisticky záměrné; syntetické řešení tam, kde

---

¹⁰⁰ Výjimkou je CB – veřejná frekvence.

¹⁰¹ Je třeba upozornit, že se jedná o dosti hrubé rozdělení. Například do překladových kategorií může patřit posun, který vůbec nebere ohled na kontext, ale také zobecnění či specifikace, které v daném kontextu vyhovují, ať už k nim došlo úmyslně, nebo ne.

by bylo možné převést z angličtiny analytické). Typologie se ovšem přirozeně odráží ve stylistických preferencích, a proto není vždy snadné tyto kategorie oddělit.

Systémové i stylové posuny můžeme souhrnně označit jako konstitutivní – takové, k nimž „v překladu dochází v důsledku rozdílů mezi dvěma jazyky, dvěma poetikami a dvěma styly originálu a překladu“ (Popovič 1974: 282; překlad J.K.).

Překladové posuny jsou takové, které nemůžeme dostatečně zdůvodnit systémovými rozdíly nebo stylovými konvencemi. V případě generalizace měl překladatel možnost zvolit řešení, které by plněji odpovídalo lexikální jednotce. Překladová specifikace může mít systémový nebo stylový základ, ale interpretace překračuje (pozorovatelný) rámec originálu. V Popovičově terminologii se většinou jedná o individuální posun (způsobený idiolektem, osobními sklony překladatele), který může být negativní (může v interpretaci zůstat na povrchu, nebo zacházet příliš daleko).¹⁰² V kontextu mohou ale být některé překladové generalizace či specifikace oprávněné (viz dále).

Jak jsme naznačili, rozdělení různých případů do těchto kategorií ovšem nebylo zdaleka jednoznačné, neboť hranice mezi nimi nejsou jasné a zvolené řešení může záviset i na jiných okolnostech a širším kontextu. Proto jsme se museli spoléhat na vlastní úsudek a výsledné zařazení představuje spíše odhad, který považujeme za nejpravděpodobnější.

Přehled všech kategorií je uveden v Příloze III jako tabulky B a C.

K systémové generalizaci jsme zařadili např. případy, kdy čeština neměla k dispozici stejně specifické slovo (měla méně podrobně segmentované lexikální pole).. Anglické *abscond* se vztahuje zejména k tajnému úniku osob např. z vězení, popř. úniku s něčím (s penězi apod.). Druhý ze specifických rysů však podle širšího kontextu není relevantní. Překlad *uprchlý* je tedy v pořádku a ztráta určité specifičnosti nemá významný dopad. Formálnější rejstřík může kompenzovat kontext (v ukázce např. *jevit, nelibost*):

The abbot in evident and formidable displeasure, though whether with the **absconding** prisoner, [...]
Opat jevil viditelnou a hrozivou nelibost, nedalo se však poznat, zda vůči **uprchlému** vězni, [...]¹⁰³

¹⁰² Přehled posunů viz Popovič 1974: 282n.

¹⁰³ Tučně vyznačená slova patří k těm, která jsme původně vybrali z frekvenčního seznamu, popř. s nimi tvoří těsné sousloví, což ale ze seznamu nebylo patrné.

Abscond i následující *tantalize* patří k mnoha původem latinským a řeckým slovům, která byla přejata do angličtiny a nezůstala přitom úzce funkčněstylově omezena jako mnohá přejatá slova v češtině:

If his will was to **tantalize** and bewilder, why should not she take her own gentle revenge?

Pokud se jemu zachtělo **dráždit** a mást, proč by se mu jemně nepomstila po svém?

Domníváme se, že v případě výrazného slovesa *tantalize* by s ohledem na širší kontext bylo vhodné překlad rozšířit, jinak upřesnit nebo alespoň kompenzovat. Dochází zde k výrazovému zeslabení a mírné nivelizaci (k této i následujícím zmínkám o výrazových posunech viz Popovič 1974: 122n).

Absence dostatečně specifického slova také vedla k nutně víceslovným, poněkud nivelizujícím řešením:

She blew out the candles and opened her presents, exclaiming over the lily-of-the-valley talcum powder from Janet and the puzzle from Nancy that required to have its three white balls and three black balls **jiggled** into their respective holes.

Sfoukla svíčky, otevřela dárky a pak vykřikla nadšením jak nad konvalinkovým pudrem od Janet, tak nad hračkou od Nancy, kde je třeba **jemným cukáním usadit** tři bílé kuličky a tři černé kuličky do náležitých dírek.

Potíže v češtině působí také velmi názorná, metaforická adjektiva odvozená od substantiv jako *mossy* nebo v následujícím příkladu *beefy*:

He was a big, **beefy** man with hardly any neck, although he did have a very large mustache

Byl to vysoký, **tělnatý** chlapík, který neměl málem žádný krk, zato měl velice dlouhý knír.

Je obtížné, ne-li nemožné vyhnout se zploštění stylu a převést význam stejně obrazně, aby zapadal do kontextu (v jiných situacích by snad řešením bylo přirovnání), ale zde překladatel význam i poněkud zkreslil, protože *beefy* znamená spíše *svalnatý* než *tělnatý*, tj. *obiloustlý*. V úvahu by připadalo *robustní* nebo *statný*.

Kategorie stylové generalizace zůstala neobsazená. Jak jsme zmínili výše, stylové konvence v češtině častěji vyžadují specifikaci.

Za překladové považujeme takové zobecnění, kde podle našeho názoru překladatel mohl využít názornějšího, výraznějšího řešení. Například *flake* bylo možné výstižněji, i když ne stejně obrazně, vyjádřit slovem *oprýskávat*.

Bright paint **flaking** from her, pieces of thin curved glass, [...]

Jásavý nátěr se z ní **odlupuje**, úlomky tenkého zakřiveného skla [...]

Zobecnění se také projevilo jako výrazové zeslabení - ztráta expresivity nebo rozmělnění působivého výrazu v konvenčním sousloví:

And there is the question of this new power I mentioned, the use of which won't give Riose religious **heebies**.

A to je právě otázka nové energie, o které jsem se zmínil, a když ji Riose bude využívat, tak si nebude dělat **výčitky** kvůli nějakému náboženství.

Magnifico was the picture of misery and **heartsick** depression.

Magnifico představoval obraz **bídy a utrpení**.

Případy, kdy sice došlo k zobecnění, ale tento posun považujeme v daném kontextu za odůvodněný, jsme označili písmenem K (kontext). K hodnocení posunů viz závěr kapitoly.

Typickým příkladem specifikace dané jazykovým systémem je sloučení směru i povahy pohybu do jednoho slova. Vzhledem k těsnému spojení *come* + *ambling* v angličtině chápeme posun jako minimální:

A toothless old man **came ambling** up to them, [...]

To už **se** k nim **přiloudal** bezzubý stařík a [...]

Specifikace v důsledku stylových konvencí nastala např. u uvozovacích sloves, což je pro češtinu charakteristické:

"Now what am I going to do?" she **asked shrilly**

"Ale co si teď počnu?" **zavřískla** na ně.

V předchozích dvou příkladech jsme zaznamenali ještě dva typy stylové specifikace – analytické dvouslovné vyjádření převedené do jednoslovného (*old man – stařík*)¹⁰⁴ a specifikaci nejběžnějších sloves (*what am I going to do? - co si teď počnu?*).¹⁰⁵ Pokud ovšem specifikace obecného slovesa sahala nad rámec kontextu, řadili jsme ji k překladovému typu (*there was a sense /.../ - ovládl ji pocit /.../*).¹⁰⁶

Jako překladovou specifikaci (konkrétně výrazové zesílení) chápeme například následující obrazné *sopitit* v překladu slovesa *rant* (podle slovníku Lingea Lexicon 4.10 znamená *křičet, rozkřikovat se, teatrálně řečnit*). Zároveň došlo ke specifikaci ve dvojici *say – vykřičet*. Přiřadili jsme ji ke stylovým specifikacím (tendence obměňovat, používat specifičtější slovesa), ale vliv kontextu je tady zřejmý:

She stopped to draw a deep breath and then went **ranting** on. It seemed she had been wanting to say all this for years.

Zarazila se jen na tak dlouho, aby se zhluboka nadechla, a pak **sopila** dál, jako kdyby to všecko toužila vykřičet už kolik let.

Ke komplikovanějším případům patří překlad *beamish* jako *zlatý*, ovšem v přeneseném významu (*milovaný*) a s expresivní koncovkou ženského rodu vyjadřující citový vztah:

Fire flashed from her eyes. In the name of tolerance, kill. My **beamish** boy.

V očích jí zableskl oheň. Zabíjej ve jménu tolerance, ty můj kloučku **zlatá**.

Zařadili jsme jej k překladové specifikaci, protože díky koncovce obsahuje navíc explicitní citovou složku a i v přeneseném významu působí názorněji než doslovný význam slova *beamish* (*zářící*). Je ale zjevné, že i *beamish* má v tomto kontextu přenesený, emotivní význam.

K nulovým nebo zanedbatelným posunům (výrazové shodě, popř. substituci) jsme připojili případy, kdy posun byl vzápětí kompenzován – např. obecnější *lačně* za

---

¹⁰⁴ Volba tvaru *stařík* místo *stařec* má zřejmě odůvodnění v širším kontextu.

¹⁰⁵ Pozorujeme určitý nesoulad ve stylových příznacích, které překladatel dodal do textu při specifikaci. Silně expresivní (výrazově poněkud zesílené) *zavřísknout* stojí vedle knižního *počít si* (knižnost uvádí Slovník spisovné češtiny, Filipec et al. 2001). O oprávněnosti prvního, či druhého stylového příznaku rozhoduje širší kontext. O kolokacích dále v kap. 4.3.1, oddíl Verba dicendi z hlediska generalizace a specifikace.

¹⁰⁶ Citované řešení je výrazově příliš silné. Mohlo vzniknout v důsledku přitažlivosti členů kolokace (kolokační spojení *ovládnout + pocit* má v korpusu SYN2005 27 výskytů. Bezpříznakové by bylo např. převést *sense* na sloveso – *pocítla*.

ravenously vyvažuje specifičtější *hltať* místo obecného *eat*. Hovorové sousloví (*not*) *jibe with* zase kompenzuje české idiomatické spojení *na míle vzdálen*, přičemž hovorovost není v kontextu podstatná a určitá míra expresivity zůstává zachována:

She's eating **ravenously**.

Jídlo **lačně** hltá.

Bayta's misty visions, when she had them, of an Imperial palace, did **not jibe with** the reality, and inside her, there was a vague sense of disappointment.

Baytiny někdejší mlhavé představy o císařském paláci byly **na míle vzdáleny** skutečnosti a jí v duchu ovládl nejasný pocit zklamání.

Výsledky. Zjištěné posuny mezi 100 vybranými lexikálními jednotkami originálů a jejich překlady (v Příloze III) ukazují, že ve vzorku převažuje generalizace, konkrétně překladová, nad specifikací. Čísla v tabulce 19 zároveň udávají hodnotu v procentech:

TAB. 20

100 jednotek	systémová	stylová	překladová	součet		
generalizace	11	0	26	37	jiný posun	nulový / zanedbatelný posun
specifikace	2	1	7	10	9	44

Kromě těchto posunů jsme si všimli také případů generalizace a specifikace v excerptech mimo vybraná slova. V tabulce B (Příloha III) jsou tyto posuny vyznačeny kurzívou. Zde se nejednalo o jednotky vybrané pro svou sémantickou obsažnost, a proto se zvýšil výskyt specifikace, zejména stylové:

TAB. 21

Další nalezené případy	systémová	stylová	překladová	součet	jiný posun
generalizace	1	0	22	23	3
specifikace	5	9	10	24	

V tabulce 21 má výskyt specifikace celkově mírnou převahu, ale podstatný je rozdíl mezi oběma jevy v překladové kategorii – ten hovoří ve prospěch generalizace.

Pokud sečteme případy výskytu generalizace a specifikace ve vzorku 100 slov s ekvivalenty a v jejich nejbližším kontextu, opět se ukazuje převaha generalizace:

TAB. 22

Celkem	systemová	stylová	překladová	součet	jiný posun
generalizace	12	0	48	60	12
specifikace	7	10	17	34	

Diskuse ke zjištěným výsledkům a jejich hodnocení. Z výsledků vyplývá, že ve sledovaném vzorku slov a v jejich větném kontextu se generalizace (a to zejména překladová) vyskytla častěji než specifikace. Její převahu jsme zaznamenali jak u slov vybraných pro svůj významový obsah, tak v jejich okolí. Tyto výsledky naznačují určitou tendenci a v rámci zkoumaného materiálu potvrzují třetí hypotézu. Zároveň jsou v rozporu se studii Leuven-Zwartové (1990) a Mundaye (1998), kteří konstatovali převahu specifikace. Je ovšem možné, že v jejich materiálu docházelo k výrazné systémové nebo stylové specifikaci a ty nebyly sledovány odděleně od překladové specifikace.

Naše výsledky se omezují na zkoumaný materiál, ale ukazují, že generalizace v překladu není okrajový jev a že její riziko je reálné. Hledání přesnějších ekvivalentů a ověřování, zda takové ekvivalenty existují, se i při tomto výzkumu ukázalo jako časově náročná činnost.

Pokud jde o jedno- a víceslovná řešení, v teoretické části práce jsme viděli, že explicitnější řešení bývá spojováno se specifikací (kap. 2.2.2), Levý ovšem také ukazuje souvislost intelektualizace (v podstatě typ explicitace) a generalizace. Podle našeho materiálu se zdá, že explicitnější víceslovné vyjádření může být v různých případech buď obecnější (např. *crash – zaznít třeskem*, *scrabble for – úporně bojovat*), nebo specifičtější než originál (např. *nebulous – jako mlhovina*, přirovnání vytváří výraznější představu).

V závěru je třeba zdůraznit, že přítomnost určitého řešení v té či oné kategorii neznamena automaticky kladné, nebo záporné hodnocení (negativní posun). Jak u své typologie posunů zdůrazňuje Popovič,

[...] při konkrétním hodnocení výrazové změny v překladu je třeba brát ohled na to, že výrazová změna a její charakteristika sama o sobě ještě nehovoří o kvalitě daného výrazového řešení, překladatelova rozhodnutí (1974: 131; překlad J.K.).

Již jsme se zmínili o případech překladové generalizace, které v daném kontextu vyhovují (v tab. B Přílohy III jsme je značili velkým K). Ostatní případy překladové generalizace jsou různě závažné a ne všechny lze hodnotit kriticky. Použili jsme ovšem výraz „riziko generalizace“, protože často ubírají textu expresivitu a výraznost (např. příklady výše uvedené pro ilustraci překladové generalizace; *to marshall – odvést*¹⁰⁷, *flame up – ožít, prate – roznést se* [o novině]).

Opatrně je třeba přistupovat také ke specifikaci. Opět jsme použili označení K pro vliv kontextu, ale to neznamená, že všechna ostatní řešení jsou nevhodná. Je možné, že kompenzují nějakou ztrátu, vyhovují stylovému nasazení nebo širšímu kontextu, který jsme nemohli pozorovat. Některá ovšem v interpretaci zacházejí příliš daleko (např. *there was a sense of /.../ - ovládl ji pocit; spastic – jako po spastické obrně*).

Tam, kde jsme nezaznamenali žádné významnější posuny, ovšem zdánlivě vhodné řešení nezapadalo vždy bezproblémově do kolokace (např. překlad spojení *beady eyes* jako *korálové oči*; tato dvojice se v referenčních subkorpusech nevyskytuje vůbec, zatímco spojení *korálkové oči* má v O-referenční 2 výskyty a v SYN2005: *beletrie* 7 výskytů). O nesourodých kolokacích se zmiňujeme dále v kap. 4.3.1.

Neměli bychom však zapomínat, že na řešení v překladech mohla mít vliv redakční úprava – ať už redaktor přímo provedl změnu, nebo překladatel zvolil dané řešení ve snaze vyhnout se pozdějším opravám. Tyto informace jsou pro nás nedostupné, ale nelze je přehlížet.

Díky programu ParaConc jsme mohli sledovat různá řešení alespoň v minimálním nutném kontextu. V následující kapitole, při analýze dvou překladů téhož románu, budeme mít možnost sledovat řešení nejen v kontextu vět a odstavců, ale pokusíme se nastínit i společenský a dobový kontext vzniku obou překladů.

---

¹⁰⁷ Dodejme, že na slovo *marshall* ve větě sémanticky navazuje *other ranks* (viz Příloha III). Je tedy škoda, že překladatel nepoužil např. sloveso *odvelel*.

4.3 Isaac Asimov: Nadace a Říše v překladech Jarmily Pravcové a Viktora Janiše z pohledu generalizace a specifikace

*Kontext vzniku originálu.*¹⁰⁸ Americký autor Isaac Asimov (1920 – 1992) psal science fiction od konce 30. let 20. století. V kontextu druhé světové války se zrodila myšlenka vyprávění o galaktické říši a jejím pádu. Tuto myšlenku Asimov realizoval nejprve v podobě série různě dlouhých povídek a na počátku 50. let, kdy se objevila science fiction v knižní podobě, je vydalo malé nakladatelství Gnome Press. Roku 1952 tak poprvé vyšel druhý díl této knižní trilogie nazvaný *Foundation and Empire*, který se skládal ze dvou navazujících povídek (z páté a šesté povídky původní série). Později (od 60. let) se vydávání ujalo nakladatelství Doubleday, které Asimovovým titulům zajistilo velkou popularitu, takže se Asimov k tématu své rané trilogie vrátil ještě v 80. letech s románem *Foundation's Edge*. Je považován za klasika science-fiction. O jeho přetrvávající popularitě svědčí např. internetový časopis *Asimov's Science Fiction* (dostupný na WWW: <http://www.asimovs.com/>).

Kontext vzniku překladů. Jak jsme uvedli v kapitole věnované metodologii, různé překlady téhož díla nám umožňují soustředit se na omezený soubor proměnných: především osobnost překladatele, jeho zkušenosti a sklony a na situaci, ve které překlad vznikl. Proto se nejprve zaměříme na kontext vzniku obou překladů.

Z katalogu Národní knihovny se dozvíme, že Asimov se do češtiny překládal již od roku 1970 (Ocelová jeskyně, překlad Zdeněk Lorenc, vydala Mladá fronta v Praze), ale do roku 1989 byly celkem česky vydány jen čtyři tituly (kromě toho vznikaly slovenské a ruské překlady). Asimov u nás tedy nebyl neznámý, ale pouze v omezené míře, dané regulací tehdejší knižní produkce. Po roce 1989, přesněji počínaje rokem 1991, se objevila ze strany nových nakladatelství (a tedy zřejmě i čtenářů) vlna zájmu, která znamenala, že až do roku 2006 vycházely v českém překladu téměř každý rok alespoň dva Asimovovy tituly, a lze předpokládat, že zejména zpočátku byl tento zájem dosti překotný (např. r. 1993 vyšlo sedm titulů, r. 1994 dokonce osm). To se nutně projevilo na kvalitě nových překladů. Anglista a překladatel Petr Fantys v nedávném článku o podmínkách práce českých překladatelů dokonce hovoří o

---

¹⁰⁸ O okolnostech vzniku originálu pojednává autor v předmluvě k *Foundation and Empire*.

divokých devadesátých letech, kdy svobodným knižním trhem zmítala živelnost všeho druhu a rychlokvašené či vysloveně amatérské překlady degradovaly ne jeden titul na zmetek (někdy nechtěně a smutně humorný) (Fantys 2008).

O úrovni překladové tvorby v 90. letech a konkrétně o překladech science fiction vypovídá také fakt, že v té době vznikla anticena Koniáš jako reakce na špatné překlady kvalitních děl science fiction, fantasy a hororu. Její spoluzakladatel, překladatel Richard Podaný, na stránkách časopisu Interkom vzpomíná, že jedním z impulsů k vyhlášení anticeny

bylo AG(ne)kulturní vydání Asimovovy Nadace. O tomto počínu pronikaly zprávy, že „překladatelka“ text komusi diktovala plavně do počítače a bylo to za pár večerů hotové, načež se to bez další péče sázelo a tisklo (Podaný 2000).

Podaný tento překlad dokonce označuje jako „nultý ročník“ anticeny Koniáš, udělované až od roku 1992. Z dalších informací vyplývá, že se jednalo o román Nadace s poněkud podbízivým podtitulem *první díl nejslavnějšího seriálu klasika science fiction v dějinách tohoto žánru* v překladu Jarmily Pravcové vydaný roku 1991.¹⁰⁹ Téhož roku vyšla i Nadace a Říše, opět v překladu Pravcové a opět v nakladatelství AG Kult, které se podle Podaného následně stalo nechvalně proslulým kandidátem na nejednu anticenu. Pravcová je v katalogu Národní knihovny uvedena jako překladatelka pouze u těchto dvou dílů Asimovovy trilogie.

O překladu Nadace a Říše se Podaný nezmiňuje, nicméně uvedený kontext a fakt, že byl vydán dosti rychle, v témže roce jako Nadace, nedává našemu prvnímu překladu příliš dobré „startovní pozice“ v analýze. Nepečlivý přístup nakladatelství a zřejmě spěšná práce se mohou negativně odrazit na výstižnosti překladových řešení.

Druhý překlad Nadace a Říše vznikl zřejmě jako reakce na toto „živelné“ období v dějinách českého překladu. Vyšel r. 2003 v podání Viktora Janiše v nakladatelství Mladá fronta.¹¹⁰ Janiš nově přeložil i další dva díly trilogie (Nadace a Druhá nadace). Celkově se po roce 2000 se tempo vydávání Asimovových próz zpomalilo, některé se objevily v nových vydáních. Fantys konstatuje, že „se úroveň překladové produkce v tomto desetiletí zvýšila“:

---

¹⁰⁹ Údaje čerpáme z katalogu Národní knihovny. Dostupné na WWW:

<http://www.nkp.cz/index.php3?NKP2cookie=23584e9394a0c9a8ce1e49f931631eca>

¹¹⁰ Janiš se v 90. letech také podílel na udělování anticeny Koniáš. Viz Podaný 2000.

Nakladatelé jsou nyní rozhodně obezřetnější v tom, komu překlad svěří, a dávají si rovněž větší pozor i na konečný výsledek (Fantys 2008).

Janiš studoval několik let na Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a je považován za jednoho z předních současných překladatelů anglické beletrie (Ulmanová 2003, Kočička 2008; mezi významnými počiny je uveden i nový překlad Asimova). V rozhovoru pro internetový zpravodajský deník Aktualne.cz na téma překladů Asimova (Klíčník 2006) Janiš vysvětluje, proč nové překlady vznikly. Nakladatelství Mladá fronta mělo zájem vydat znovu celou trilogii, ale bylo třeba se rozhodnout mezi reedicí překladů z 90. let nebo novým překladem:

Rozhodování to nebylo těžké, už jen proto, že nakladatelství AG Kult - později Classic, And Classic, Classic And a v poslední inkarnaci Banshies Books - má v branži děsivou pověst. [...] oni se zpravidla neobtěžují ani redakcí přeložených děl, ba dokonce ani korekturami.

Příklady, které následně Janiš cituje, ovšem nepocházejí z textu *Nadace a Říše*, ale pravděpodobně z prvního dílu trilogie.

Překlady z kvantitativního hlediska. Podle korpusového manažeru ParaConc obsahuje překlad Pravcové 66370 slov a Janišův překlad 65167 slov (obojí bez rozdělovacích znamének definovaných programem).

Jak jsme popsali v kapitole zaměřené na metodologii (3.3.2), ParaConc započítává slova s některými znaky jako nová. Abychom přešli této nepřesnosti ve frekvenčním seznamu, odstranili jsme z textů všechny uvozovky dole, tři tečky a jednoduché uvozovky (v MS Word jsme je nahradili mezerou).

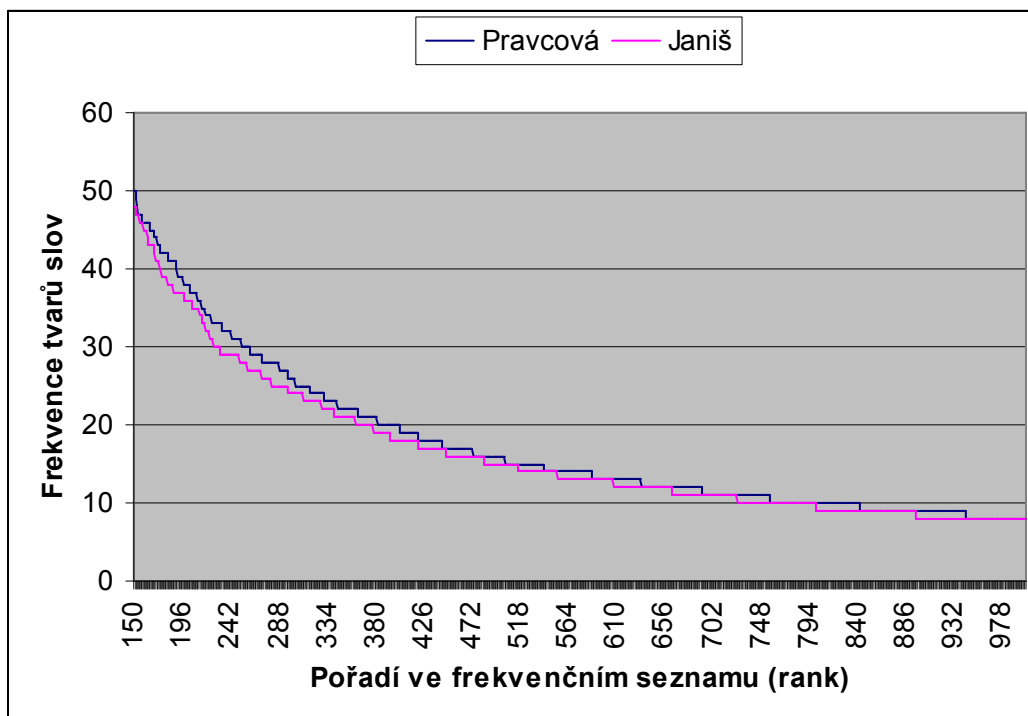
Frekvenční seznam naznačuje, že překlad Pravcové více využívá častých, běžných slov, tj. častá slova se více opakují. Naši domněnku potvrdilo také grafické znázornění. Zajímají nás plnovýznamová slova, a proto jsme do grafu vybrali slovní tvary od pořadí (ranku) 150 do 1000. Zhruba od 150. tvaru začínají převažovat apelativní autosémantika.¹¹¹ V následujícím grafu (Obr. D) je malý, ale viditelný rozdíl mezi oběma křivkami. Křivka pro překlad Pravcové klesá pomaleji, což ukazuje, že tento

---

¹¹¹ Výše v seznamu se vedle synsémantik vyskytovala především vlastní jména postav a některá nejfrekventovanější apelativní autosémantika, po jejich začlenění do grafu by ovšem byly křivky příliš strmé a rozlišení v oblasti, kde zhruba začínají převažovat autosémantika, by bylo méně jasné.

překlad má pravděpodobně sklon více opakovat relativně častá slova. Část frekvenčního seznamu (prvních 200 tvarů) je uvedena v Příloze VI.

Obr. D) Rozdíl mezi křivkami klesajících frekvencí úseku frekvenčních seznamů obou překladů (rank 150 - 1000)

O pestré, či chudší slovní zásobě a tím nepřímo o sklonu k zobecňování vypovídá také počet slov s nízkou frekvencí. Vzhledem k tomu, že se oba překlady představují malé korpusy, počítali jsme jen slova s frekvencí 1. Část vyjádřená v procentech, kterou tato slova (types a zároveň tokeny, neboť mají frekvenci 1) představují v celých korpusech a také v celkovém počtu slovních tvarů, ukazuje, že bohatší slovní zásobu má Janišův překlad:

TAB. 23

	velikost korpusu	počet různých tvarů (types)	počet slov s frekvencí 1	% z korpusu	% z types
Pravcová	66370	15191	9513	14,3	62,6
Janiš	65167	16320	10733	16,5	65,8

Originál z hlediska lexikálně-stylistického. V kapitole 4.2 jsme srovnávali anglické originály v paralelním korpusu pomocí ukazatele type/token ratio. Podle korpusového manažeru WordSmith má Asimovův román *Foundation and Empire* standardizované

type/token ratio (na 1000 slov) 45,6, přičemž referenční korpus původní anglické beletrie podle Zanettina (2000: 111) dosáhl v témže ukazateli hodnoty 44,44. Foundation and Empire využívá tedy zřejmě dosti pestrou slovní zásobu.

Pohled na vlastní text ukáže, že se skládá převážně z kratších popisných pasáží a velkého množství dialogů.¹¹² To se odráží také na některých základních lexikálních rysech.

Porovnali jsme slovní zásobu Foundation and Empire s ostatními anglickými originály původně zastoupenými v paralelním korpusu v kapitole 4.2. Použili jsme k tomu nástroj Keywords pro vyhledávání klíčových slov v korpusovém manažeru WordSmith.¹¹³ Zajímala nás slova, která mají v Asimovově románu výrazně vyšší četnost než v ostatních. Kromě vlastních jmen postav a slov (types, nikoliv lemmat) spojených s tématem románu (např. *ship, planet, galaxy, defeat, captain*) se často vyskytovala slova spojená s dialogem postav: osobní a přivlastňovací zájmena první a druhé osoby, tvary nejčastějších sloves v přítomném čase včetně zkrácených (*are, you're, is, am, don't* apod.) a výrazy, které mohou sloužit jako uvozovací slovesa, provázet tato slovesa v kolokaci nebo jinak významově souviset s komunikací (*shrugged, smiled, spoke, nodded, replied, frowned, interrupted, demanded, muttered, whispered*; dále zejména příslovce *dryly, coldly, harshly, quietly, sharply, grimly, somberly*; citoslovce *huh* a substantiva jako *voice, speech, lips, eyes*). V textu se ukázalo, že s dialogem částečně souvisí i další klíčová slova jako *thinly* (třikrát je použita kolokace [*he*] *smiled thinly* a jednou [*he*] *said thinly*), *smoothly* a *smoothness* ([*he*] *said smoothly, with dangerous smoothness, suggested smoothly, proceeded smoothly* – následuje po přímé řeči). Vzhledem k tomu, že se jedná ve všech případech o klíčová slova, tedy slova relativně čtenější než v ostatních čtyřech románech, se můžeme domnívat, že dialog a jeho stylistické odstínění jsou důležitou charakteristikou stylu Foundation and Empire.

Toto odstínění dokládá i fakt, že nejčastější uvozovací sloveso *said*, typické pro anglickou prózu, je specifikováno řadou příslovcí a příslovečných určení (*harshly, flatly, briskly, genially, gravely, stubbornly, with a crisp air of finality, with slow meaning, with quiet satisfaction* atd.). Jako uvození přímé řeči se vyskytují i samotná příslovečná určení bez slovesa (např. *strenuously; without a trace of accent*), jindy je

---

¹¹² Přímé řeči, typům promluvy a jejich funkcím v beletrii se po teoretické stránce věnuje zejm. Vilikovský (2002: 181n).

¹¹³ Nástroj Keywords jsme nastavili na hodnotu 1000 jako maximální počet vyhledaných slov, minimální frekvence slov považovaných za klíčová byla stanovena na hodnotě 3 a riziko chyby $p=0,001$.

použito jiné sloveso než uvozovací ("*Haven't I?*" *Barr smiled thinly.*) nebo je toto jiné sloveso ponecháno v samostatné větě, takže přímá řeč je formálně neuvozená.

Dalším typickým rysem dialogu je stylistické zabarvení lexika charakterizujícího některé postavy. Mezi klíčová slova se dostalo jen expresivní epiteton *unprintable* svérázného vědce Eblinga Mise (*those unprintable minions of yours, unprintable twaddle, you unprintable fool*) a *crave* kupce Lathana Deverse, jehož mluvu jiná postava popisuje jako *such a barbarous jargon* (5. kap.).¹¹⁴ Deversovy promluvy často charakterizuje nespisovné lexikum a hovorová syntax (výrazněji než u jiných postav) – z 5. kapitoly např.

Right, I check you. [...] But there's one thing I would like, boss. I'd like you to tell me what you mean when you say I know why you're jumping us. I don't; and guessing games bother me no end.

Způsob vyjadřování má v tomto případě nejen odlišit mluvu obyvatele vzdálené planety, ale také ho lidsky přiblížit čtenáři, spolupůsobí při vytváření dojmu rázného a přímého člověka, podobně jako výkřiky a klení osobitého Eblinga Mise.

Knižní, místy archaický nádech (po stránce lexikální i syntaktické) mají promluvy klauna Magnifica. Jejich funkce je opět charakterizační, Magnifico je nejen vůči hlavním hrdinům cizinec z jiné planety, ale svým chováním působí také jako jemný, galantní a bázlivý člověk, který často zdůrazňuje své nedostatky, což je v souladu se stylem jeho promluv:

Truly there is, my lady. For a wise man, I have been told, once said, 'Gratitude is best and most effective when it does not evaporate itself in empty phrases.' But alas, my lady, I am but a mass of empty phrases, it would seem. (kap. 14)

S postavením dialogů v románu souvisí také řada synonym pro nesmyslné nebo nedůvěryhodné řeči (typu *plácat, žvanit, blábolit* apod.) – např. (slovesa uvádíme v infinitivech) *to prate, to jabber, to drivel, to slaver, to babble; twaddle, maunderings*.

Můžeme tedy shrnout, že významnou stylovou dominantou románu je expresivita a odstíněnost (a tedy významová specifičnost) spojená s charakteristikou promluvy.

---

¹¹⁴ Originál máme k dispozici pouze v elektronické podobě, neuvádíme tedy čísla stran, pouze kapitoly.

4.3.1 Verba dicendi v překladech

V kapitole 2.2.1 jsme citovali stanovisko Levého, který považuje obměňování uvozovacích sloves v překladu za samozřejmé respektování české stylové konvence (přirozeně s ohledem na autorský styl):

Většině profesionálních překladatelů je dnes již jasné, že v angličtině je stereotypní opakování slovesa „said“ v uvozovacích větách dáno tím, že anglická literatura tu prostě má jinou konvenci, a zpravidla v tomto případě sloveso uvozovací věty obměňují. (1983: 143-4)

Vilikovský (2002: 216n) v této souvislosti hovoří o silném tlaku domácích „pravidel“. Praxe užívání specifitějších uvozovacích sloves v českých (a slovenských) překladech podle něj „sama o sobě [...] nemusí být diskutabilní“, ale podotýká, že „mnoho záleží na interpretaci a „citu“ překladatele“ (ibid: 217).

Z výše uvedené charakteristiky originálu ovšem vyplývá, že Asimov neusiluje o monotónnost, ale naopak o přímou, jednoznačnou výstižnost a expresivitu, která napomůže charakteristice postavy, a to především v dialozích. Proto bylo zjištění, že mezi oběma překlady existuje v užívání uvozovacích sloves propastný rozdíl, poněkud záražející (třebaže ne tolik s ohledem na výše popsaný kontext vzniku překladů).

K nalezení hlavních rozdílů mezi překlady jsme použili opět nástroj Keywords korpusového manažeru WordSmith.¹¹⁵ Tentokrát jsme však nesrovnávali překlady s jinými texty, ale překlady navzájem. Není to běžný postup, protože pomocí Keywords se obvykle srovnává malý korpus s větším referenčním korpusem. Domníváme se však, že při srovnání dvou překladů mohou výsledky hodně napovědět o přístupu obou překladatelů. Vlastní jména a slova úzce spojená s tématem výběr nezkreslí, protože jsou v obou překladech přibližně stejně častá, naopak se objeví slova, která jeden překladatel nadužívá ve srovnání s druhým.

Jak jsme již naznačili, klíčová slova ukázala výrazný rozdíl v užívání uvozovacích sloves.¹¹⁶ Zatímco v překladu Pravcové se projevila vysoká míra interference z angličtiny (tvar *řekl* je v čele seznamu klíčových slov, která jsou nejčastější u Pravcové na rozdíl od Janiše), novější překlad relativně často užívá jiná, stylisticky

---

¹¹⁵ Použili jsme nastavení na hodnotu 500 vyhledaných slov, minimální frekvence slov považovaných za klíčová byla stanovena na hodnotě 3 a riziko chyby $p=0,05$.

¹¹⁶ Jednalo se o informaci především orientační, protože WordSmith zřejmě nezpracovává český materiál zcela bezchybně. Rozdílné tendence odhalil, ale správné četnosti bylo nutno ověřit a opravit.

zabarvená slovesa a uvozovacímu slovesu *řici* se vyhýbá téměř úzkostlivě. V seznamu klíčových slov u Janiše se objevuje hned několik (potenciálních) uvozovacích sloves, resp. jejich tvarů (z těch nejčtetnějších *prohlásil, opáčil, odtušil, ozvala [se], zařval, prohodil*). Svědčí to nejen o snaze předejít interferenci, ale také o jisté preferenci pro několik výrazných sloves, tedy o jejich poměrně častém opakování.

Následující tabulka (Tab. 24) srovnává výskyt těchto nejčastějších tvarů a jejich lemmat ve funkci uvozovacích sloves přímé řeči v obou překladech (vyhledávali jsme pomocí ParaConcu a MS WORD, jiné funkce než uvození přímé řeči jsme nezapočítali).

Seřazení v tabulce odráží pořadí v seznamu Keywords. Použili jsme Janišův překlad jako výchozí a překlad Pravcové jako referenční. Proto jsou jako pozitivní klíčová slova označena ta, který mají výrazně vyšší četnost u Janiše, negativní jsou ta, která mají relativně výraznější zastoupení v „referenčním“ korpusu – u Pravcové.

Tabulka neukazuje všechny typy uvozovacích sloves, pouze ta slovesa, která byla pro své výrazné zastoupení vyhodnocena jako klíčová slova. Cílem je naznačit tendence v užívání verb dicendi, opakování několika výrazných sloves (a to zčásti knižních, viz dále) na jedné straně a sloveso *řekl/řici* na straně druhé.

TAB. 24

	Janiš	Pravcová	Janiš	Pravcová
klíčová slova pozitivní / negativní	četnost tvaru	četnost tvaru	četnost lemmatu	četnost lemmatu
prohlásil	32	0	34	1
ozvala (se)	6	0	26	4
opáčil	29	0	30	0
odtušil	15	0	16	0
řekl	9	285	12	334

Originál obsahuje 358 případů tvaru *said* jako uvozovacího slovesa přímé řeči, tedy jen o něco málo více než 334 výskytů uvozovacího *řici* (*řekl, řekla, řeklo*) u Pravcové. Ve většině případů se zároveň jedná o překladové ekvivalenty (z uvedených 334 výskytů je v překladu použito 324 jako ekvivalent *said*, ostatní jsou použity jako uvozovací sloveso tam, kde originál přímou řeč neuvozuje nebo ji uvozuje jinak).

Podobné případy interference lze očekávat u překladu, který pravděpodobně neprošel řádnou redakcí a jehož první díl od téže překladatelky se dočkal řady ostrých

kritik.¹¹⁷ Novější překlad má v tabulce klíčových slov celkem pouze 118 výskytů verb dicendi, což znamená, že k překladu anglického *said* používá mnoho jiných, méně častých ekvivalentů (viz dále). Nicméně za povšimnutí stojí, že některých uvozovacích sloves užívá neúměrně často a ve snaze vyhnout se jednomu extrému (neopakovat sloveso *řekl/a*) tak sklouzává do druhého.

Domníváme se, že se v tomto případě jedná nejen o snahu o „netuctovou“ slovní zásobu (tedy vědomé úsilí jít proti tendenci k zobecňování a ochuzování), ale také o určitý subjektivní sklon, o posun směrem k výrazovému zesílení, k výrazové typizaci nebo individualizaci (Popovič 1974: 122n). Zesiluje se tím typický rys stylu originálu, totiž výrazová odstíněnost dialogů, ale zároveň působí idiolekt překladatele. Tento typ posunu by mohl dokonce v důsledku představovat určitý rys překladovosti.¹¹⁸ Jak totiž ukazuje následující tabulka, jsou lemmata *odtušit* a *opáčit* více zastoupena v překladech než v originálech (použili jsme srovnatelné subkorpusy ORIG, P-angl a P-různé, s nimiž jsme pracovali zejména v kapitole 4.1):

TAB. 25

lemma	ORIG	%	P-angl	%	P-různé	%
celkem lemmat (apelativ autosémantik)	95145		72256		68873	
odtušit	39	0,041	123	0,17	97	0,14
opáčit	79	0,083	242	0,33	169	0,24

Přitom v případě lemmatu *odtušit* se 76 případů v P-angl (62 %) nachází v textech dvou překladatelů, v P-různé je 66 případů (68 %) rovněž zastoupeno u dvou překladatelů, zatímco v ORIG představuje nejvyšší výskyt u jednoho autora 31 %, tedy 12 případů. V paralelním korpusu, kterému jsme se věnovali v kapitole 4.2, se lemma *odtušit* nachází téměř výhradně (ve 21 případech z 23) v překladu Muzeum zkamenělin, který je opět dílem V. Janiše.¹¹⁹

V případě lemmatu *opáčit* jsou výskyty v ORIG rozložené bez velkých výkyvů (největší četnost u jednoho autora je 13), zatímco v P-angl se u jednoho překladatele

¹¹⁷ O nedostatečné nebo zcela chybějící redakci svědčí i některé případy nekoherence, např. ve 2. odstavci ukázky rozebírané kapitole 4.3.2 a uvedené v Příloze V.

¹¹⁸ Překladovost ovšem Popovič vztahuje k příjemci překladu, který si (ne)uvědomuje, že čte překlad. Nemáme možnost se zde zabývat čtenářskou recepcí, termín „překladovost“ v tomto případě vychází jen z osobního pozorování, ale může představovat hypotézu pro další studii.

¹¹⁹ V nelemmatizovaném korpusu v ParaConcu je možné některá lemmata hledat pomocí zástupného znaku *, v našem případě tedy *odtuš**.

vyskytuje 50 tokenů (20,7 %) a v P-různé je situace obdobná (v tomto subkorpusu se nachází týž překlad jako v P-angl s 50 výskyty lemmatu *opáčit*; byl sem zařazen náhodně při vytváření subkorpusu a jeho doplňování o několik překladů z angličtiny, viz kapitola 3.3.1).

Je třeba dodat, že vysoký podíl daných lemmat u jednoho až tří překladatelů není dán malým počtem překladatelů ve vzorku. Ve všech subkorpusech se při hledání lemmatu *odtušit* zobrazí odkaz na nejméně 16 překladatelů (resp. autorů v případě ORIG), u lemmatu *opáčit* je zastoupeno nejméně 28 překladatelů (autorů).

Slovník spisovného jazyka českého (Havránek et al. 1971) přitom sloveso *odtušit* označuje jako knižní a *opáčit* jako poněkud zastaralé. V nejnovějším vydání Slovníku spisovné češtiny (Filipec et al. 2006) tato slovesa vůbec nejsou uvedena.

V Janišově případě i v několika jiných překladech tedy pozorujeme určitou tendenci k užívání uvozovacích sloves pocitovaných jako řídká a knižní, ale nejsme si jisti, zda tento trend spolu s Vilikovským můžeme označit za „tlak konvencí“, který se „projevuje signifikantním posunem směrem ke knižnosti“ (2002: 223), nebo spíše za vědomou snahu používat výrazná slovesa a zároveň podvědomou preferenci některých z nich. Vilikovský ostatně rozebírá překlady z angličtiny do slovenštiny vzniklé v 50. a 60. letech, kdy mohlo opravdu jít o silný vliv starších literárních modelů.

S Vilikovským se ovšem shodneme v názoru, že tento trend „neodpovídá reálnému stavu v současné próze“ (2002: 223). Vilikovský má na mysli tzv. intelektuální větev slovenské prózy (ibid: 219; jmenuje tři autory). Abychom měli srovnání v současné české literatuře, vybrali jsme z próz zastoupených v subkorpusu ORIG osm knih od současných autorů, které vyšly v letech 1999-2003.¹²⁰ Lemma *odtušit* se v nich vyskytuje jen dvakrát a lemma *opáčit* třikrát. Pro potvrzení, zda tento poměrně malý vzorek skutečně odráží současnou realitu v české próze, by ovšem bylo třeba provést rozsáhlejší výzkum.

Verba dicendi z hlediska generalizace a specifikace. Nahrazování obecného říci významově obsažnějším uvozovacím slovesem v překladech jsme označili jako

---

¹²⁰ Tento subkorpus, označený jako SYN2005:dicendi, obsahuje 223385 tokenů (apelativ, autosémantik). Jsou zde zastoupeny následující prózy: Andronikova – Srdce na udici (2002), Berková – Knížka s červeným obalem (2003), Dousková – Doktor Kott přemítá (2002), Kratochvíl – Noční tango (1999), Městopis: 50 autorů povídek měst (2000), Šabach – Opilé banány (2001), Viewegh – Román pro ženy (2001), Zgustová – Peppermint frappé (2002). Úplné údaje viz seznam zdrojů v korpusu SYN2005, dostupný na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>.

specifikaci na základě stylové konvence (konstitutivní posun, cf. kap. 4.2). V zásadě se jedná také o případ, kdy specifikace těsně souvisí s explicitací:

Variantní sloveso se totiž doplňuje na základě informací v textu již obsažených, a tak se v překladu zvyšuje míra explicitnosti (výslovně se konstatuje redundantní informace). (Vilikovský 2002: 217).

Explicitace *sensu stricto* by měla vycházet z toho, co je v originále latentně obsaženo (Vinay – Darbelnet 1995). Na lexikální rovině můžeme tedy zejm. stylovou specifikaci chápat jako typ explicitace, ovšem nemůžeme přesně stanovit, kam až sahá vliv domácí stylové konvence a kde začíná specifikace překladová, jdoucí nad rámec implicitní informace v originále. Překladová specifikace pak může v širším kontextu kompenzovat nějakou ztrátu, vyhovovat poetice originálu, ale také představovat individuální negativní posun:

Překladateli hrozí, že si snad ani neuvědomí, kdy začne dopovídat nedopovězené a podsouvat čtenáři svou interpretaci (Vilikovský 2002: 218).

Pokusili jsme se z hlediska obecnosti a specifčnosti srovnat překladové varianty na místech, kde originál používá sloveso *said*, ať už osamoceně, nebo s dokreslujícím příslovečným určením (celkem 358 výskytů). Překlad Pravcové drtivou většinu z nich nahrazuje slovníkovým ekvivalentem *řekl(a)*, jen ve 31 případech používá jiné sloveso nebo nulový ekvivalent. V tomto ohledu jsou téměř všechna Janišova řešení významově specifitější – používá celkem 89 různých uvozovacích sloves, dále neuvozenou přímou řeč (nulový ekvivalent) a dějovější uvození (*[he] said with a shrug - pokrčil rameny*). Přehled těchto překladových řešení je uveden v Příloze IV (podle pořadí v textu románu).

Specifitější řešení ve většině případů u Janíše explicitně vyjadřuje, co je v originále možné vyvodit z popisované situace. Tím sice narůstá redundance, ale překlad se vyhne ochuzení oproti stylovým konvencím češtiny.¹²¹

“Go on!” said the general, harshly.

P: „Pokračujte,“ řekl ostře generál.

---

¹²¹ Příklady z Janišova překladu označujeme písmenem J, kde je to potřeba, uvádíme také pro srovnání převod Pravcové (P) a originál. Komentovaná řešení vyznačujeme podtržením.

J: „Pokračujte!“ nařídil mu generál ostře. (kap. 1)

[“It will take a while yet for the decay to reach the heart. That is, the apparent, obvious-to-all decay, as distinct from the inner decay that is an old story of some fifteen centuries.”]

“And so this Hari Seldon foresaw a Galaxy of uniform barbarism,” said Riose, good-humoredly.

P: „Takže ten Hari Seldon předvídal, že v celé Galaxii bez výjimky zavládne barbarství,“ řekl Riose v dobrém rozmaru.

J: „A tak tedy ten váš Seldon předpověděl galaxii zcela propadlou barbarství,“ rekapituloval Riose v dobrém rozmaru. (kap. 1)

He said sarcastically, “I trust the gentleman who last spoke is speaking through habit only.”

P: Jízlivě řekl: „Věřím, že pán, který mluvil naposled, tak mluví jenom ze zvyku.“

J: „Pevně věřím, že poslední poznámka padla jenom ze zvyku,“ vložil se do řeči sarkasticky. (kap. 2)

He said with relish. “I’ll tell you what he’s done.”

P: Zálibně pronesl: „Tak já vám povím, co udělal.“

J: Já vám řeknu, co udělal,“ vychutnával si odpověď. (kap. 13)

Pokud jde o způsob nebo průvodní jev promluvy, Pravcová většinou zůstává u víceslovných převodů, mj. kalků typu *řekl + s + substantivum*, zatímco Janiš častěji volí řešení jednoslovná, kde se význam koncentruje do bohatší a výraznější pojmenovací jednotky:

Riose said with a grimace, “Don’t you play games, Devers.”

P: Riose s úšklebkem řekl: „Deversi, nehrajte to na mě.“

J: Riose se ušklíbl. „Nehrajte si se mnou, Deversi.“ (kap. 5)

Obdobné jsou i následující případy:

[she] said with a forced laugh – (P) řekla s nuceným smíchem – (J) nuceně se zasmála (kap. 21)

[she] said in pure wonder – (P) řekla s nelíčeným údivem – (J) zeptala se užasle (kap. 21)

[she] said, with a gesture – (P) řekla a doprovodila to posunkem – (J) pokynula mu (kap. 14)

Jak již bylo patrné z předchozích příkladů, kratší řešení využívající výrazná slovesa posilují dějovost a výraznost. U jiných autorů by mohl být posun k dějovosti na závalu, ale souvisí s výrazností vyjádření, a tedy vyhovuje stylu originálu.¹²² Naopak

¹²² Cf. Popovič 1974: 106n o výrazové soustavě stylu.

mnohoslovná obecná (pojmová) vyjádření by v textu tohoto typu v češtině působila chudě (jako v řadě řešení Pravcové). Dějové uvození má Janiš i v následujících příkladech:

“It doesn't matter that you do,” said the commissioner, with sudden bluntness.

P: „Na tom vůbec nesejde,“ řekl komisař náhle odměřeným tónem.

J: „Na tom mi vůbec nesejde,“ vyštěkl komisar nečekaně stroze. (kap. 9)

Devers said huskily, “Quickly to the ship.”

P: Devers chraptivě řekl: „Rychle k lodi.“

J: „Rychle k lodi,“ pobízel Devers chraplavě. (kap. 9)

K větší lexikální pestrosti Janišova překladu přispívají také významově odstíněnější synonymní příslovce, která výstižněji charakterizují postoje a pocity románových postav:

[she] said sweetly – (P) [...] a sladce řekla – (J) [...] a líbezně prohlásila (kap. 19)

He said, “Where are you from?” “Siwenna,” said Toran warily.

P: „Odkud jste?“ řekl. “Ze Siwenny,” odvětil opatrně Toran.

J: „Odkud jste?“ „Ze Siwenny,“ odpověděl Toran obezřele. (kap. 21)

V první ukázce je Janišův překlad specifitější než překlad Pravcové i originál. Můžeme se domnívat, že jde o snahu vyhnout se stejnému řešení, lépe vystihnout situaci, o kompenzaci (ačkoliv bezprostřední důvod jsme nenašli) nebo o osobní sklon preferovat méně běžné lexikum. Ve druhém příkladu nedochází ke specifikaci vůči originálu, pouze první překlad má vyjádření obyčejnější a méně výrazné.

Janiš volí výraznější řešení i v případě převodu *lazily* jako *ospale*, zatímco Pravcová zobecňuje na *rozvláčně* (kap. 7).

V Janišově překladu jsme tedy zatím konstatovali sklon ke specifitějším, barvitým řešením, a to převážně v intencích originálu. Několik případů specifických řešení ovšem originál nerespektuje, dochází k výrazové typizaci. V prvním příkladu překladatel „dokreslil“ výraz postavy:

[“We're only two. [...] Maybe he can help.”]

Toran said, “He's changed.”

P: Toran řekl: „Když on se změnil.“

J: „Změnil se,“ svraštil obočí Toran. (kap. 25)

Ve druhém příkladu ovšem chování postavy nerespektuje její předchozí charakteristiku. Citovaný kapitán byl popsán jako člověk bezvýrazné tváře, který se snad ani neumí usmát:

Muž se zastavil a býval by se usmál, kdyby to měl ve zvyku. Přinejmenším jeho mozkové závitky předvedly ekvivalent úsměvu. [...] Byl to hřmotný dlouhán, tvář se mu skládala z tvrdých plošek a bylo jaksi jasné, že se nikdy nesměje. (kap. 14, překlad V. Janiše).

V kapitole 20 se ovšem dočteme následující:

“You see,” said the captain, discarding two cards, “that's the attitude.“

P: „Abyste věděli,“ řekl kapitán, když odhazoval dvě karty, „to je právě ten přístup.“

J: „Vidíte,“ usmál se kapitán a odhodil dvě karty, „a tak se k tomu staví všichni.“

Sklon či vědomá snaha dávat přednost významově bohatším slovům tedy může nejen zkvalitnit překlad v souladu s vlastnostmi originálu, ale také se může stát samoúčelnou a vést k negativním posunům. Jedním z hrozících individuálních posunů je nekritická záliba v některých výrazných slovech, která vede k opomíjení jejich významových rysů a rozporům uvnitř kolokací.¹²³

Detailnější pohled na uзуální významové rysy nám poskytuje rozsáhlý korpusový materiál (konkrétně česká původní beletrie v korpusu O-referenční vybraném ze SYN2005), protože definice ve Slovníku spisovné češtiny (SSČ; Filipec et al. 2001), popř. ve Slovníku spisovného jazyka českého (Havránek et al. 1960-1971) jsou většinou příliš kusé.

Janiš takto nadužívá např. uvozovací slovesa *prohlásit* a *prohodit*. Slovník spisovné češtiny popisuje sloveso *prohlásit* jako „důrazně říci“. V korpusu české původní beletrie O-referenční se často vyskytuje v kolokacích s příslovci *hrdě* a *rezolutně*. Proto pocítujeme určitý rozpor v kolokacích *prohlásil rozvázně* nebo *prohlásil s tichým*

---

¹²³ Zde se - zřejmě vlivem osobních sklonů či preferencí překladatele - projevuje opačná tendence, než jsme popsali v kapitole 2.3.5. (psali jsme o určité přitažlivosti druhého členu běžné kolokace). Protichůdný jev může souviset s hypotézou o netypickém rozložení lexika jako překladové univerzálii (kap. 2.1.1, dále Mauranen 2000). Mauranenová se domnívá, že tato hypotéza je slučitelná se sklonem nadužívat běžnou slovní zásobu, protože rozpor se projevuje až v kolokacích. Jak je patrné z ukázek, v Janišově překladu je sice zjevná snaha o obměňování a výraznost, ale zároveň dosti často volí stejná (byť výrazná) řešení. Stanovisko Mauranenové by zde tedy pravděpodobně našlo oporu.

uspokojením. Pravcová tentokrát zvolila v obou případech vhodnější *pronesl*, které je namísto v kontextu výroků, které jsou z pohledu postavy závažné (generál mluví o vlastizradě a o postupu své armády) a zároveň je specifičtější než *said* v originále.

Uvozovací sloveso *prohodil* (SSČ: *krátce říci, pronést, např. vtip*) se jako překlad anglického *said* u Janiše vyskytuje třináctkrát¹²⁴ a v důsledku této „inflace“ se stává součástí kolokací, které svými specifickými rysy zkresluje. V korpusu O-referenční nejčastěji (kromě funkce uvození přímé řeči) předchází neurčitým vyjádřením *cosi, jakoby mimochodem, pár slov* (celkem 17 výskytů z 227, kromě toho se objevují i další příslovečná určení jako *konverzačně* nebo *nenuceně*, typická pro společenský, nikoliv závažný projev). V překladu je také najdeme v kontextu nezávažné konverzace (*“He’s a queer fellow,” said Bayta with amusement – „Je to zvláštní chlapík,“ prohodila Bayta pobaveně*, kap. 13), ale v i jiných případech, kde je příčinou významových střetů či posunů:

Ducem Barr said deliberately, “You are said to be young.”

P: Ducem Barr rozvážně řekl: „Prý jste mladý.“

J: „Říká se o vás, že jste mladý,“ prohodil Ducem Barr rozšafně. (kap. 1)

Janiš přeložil *deliberately* vzácnějším *rozšafně* (podle SSČ *rozšafný* znamená *moudrý, uvážlivý*; v O-referenční má *rozšafně* 34 výskytů oproti 94 případům adverbia *rozvážně*), jehož význam je méně etymologicky „průhledný“. Je to pojmenování, které cítíme jako značkové, a ani v O-referenční není užito vždy jednoznačně. Proto může buď v chápání čtenáře spolu se slovesem *prohodil* zkreslit tón celé promluvy, nebo se sloveso typické pro nezávažnou konverzaci střetá s významem „*moudře, uvážlivě*“.

K podobnému nesouladu dochází i v následujícím případě (Pravcová překládá doslovně jako *řekl*):

He said with dull bitterness, “We’ve come for nothing, Ebling.”

J: „Letěli jsme sem pro nic za nic, Eblingu,“ prohodil sklesle a trpce. (kap. 22)

V případech, kde Pravcová zvolila jako překlad *said* specifičtější sloveso než *řekl(a)*, se nejčastěji (v 16 případech) jednalo o tvary *pronesl/pronesla*. Tato rovněž

---

¹²⁴ V referenčním korpusu původní české beletrie O-referenční se tvar *prohodil/prohodila* (jako uvozovací sloveso přímé řeči) vyskytuje ve 180 případech, což představuje cca 3,5 tokenů na zdroj. Nemůžeme však posoudit četnost výskytů v jednotlivých dílech, protože neznáme jejich rozsah ani nemáme další informace (o jejich stylu apod.).

dosti stereotypní „alternativa“ byla ovšem místy dosazována bez ohledu na významový kontext, a především popisovaný děj. V situaci, kdy se jeden z hlavních hrdinů snaží odehnat klauna, kterého považuje za dotěrného, zazní následující věta:

“Now, bud,” he said, “suppose you tell me what you want, and stop annoying the lady.”

P: „A teď, mládenče,“ pronesl, „mi snad povíte, co vlastně chcete a přestanete obtěžovat dámu.“

J: „Hele, kámo,“ vyjel na šaška, „co kdybys mi řek, co vlastně chceš, a přestal tu slečnu obtěžovat.“ (kapitola 13)

Sloveso *pronést* (SSČ: učinit projev, proslovit; O-referenční: často *pronést řeč*) do této velmi neformální situace nezapadá. Na druhou stranu Janišovo expresivní řešení spolu s výrazně nespisovnými tvary přímé řeči poněkud vybočuje ze způsobu mluvy citovaného hrdiny, který je v kapitole 11 charakterizován jako nepřilíš sebejistý člověk. V Janišově případě tedy došlo opět k výrazové typizaci, Pravcová naopak zcela odstranila nespisovnost a namísto ní vzolila dosti formální tón, který se s tónem originálu neslučuje.

Podobně v kapitole 14 je náhlé a překvapivé sdělení o zrádném útoku u Pravcové uvozeno slovesem *pronesl*, zatímco u Janíše až příliš familiárním *vybafl*:

But it was Ovall Gri who pushed into his room the next morning; an Ovall Gri only sketchily dressed [...] Ovall said baldly, harshly. “Mnemon has been bombarded from space by treacherous attack.”

P: Oval pronesl monotónním skřípavým hlasem: „Mnemon byl zrádně napaden a ostřelován z vesmíru.“¹²⁵

J: Ovall na něj bez okolků vybafl: „Mnemon byl zrádně bombardován z vesmíru.“

S generalizací a specifikací souvisí v našem materiálu také nulový ekvivalent. Ve dvou případech v Janišově překladu chybí uvozovací sloveso i s příslovečným určením, ale absence samotného uvozovacího slovesa zde není na závadu a významový rys příslovečného určení je v popsané situaci implicitně přítomen (konstatování v originále charakterizované příslovcem *grimly* je už samo o sobě strohé - *Rozhlédněte se kolem sebe. Existuje*. Není nutné doplňovat *řekl stroze* či *příkře*). Podobně následující situace a

---

¹²⁵ Pravcová kromě toho posunula význam slova *baldly* (*stroze* apod.) na *monotónně*. Tento typ posunu ale nesouvisí s tématem generalizace a specifikace, popř. s (ne)vhodným zacházením se specifickými výrazy.

ležerní styl postavy suplují původní *he said, comfortably: Pak se znovu posadil a natáhl si nohy před sebe. „Počítám, že podle vás bych ted' měl vyskočit [...].*

V některých případech ovšem Janiš použil výraznější slovesné uvození, ale opomněl při tom příslovečné určení, které v originále podrobněji popisovalo reakce postav. Dochází tedy k významové ztrátě, která je blízká generalizaci.¹²⁶

“We knew that,” said the second man, the big one, with rumbling discontent.

„To jsme věděli,“ řekl druhý mohutný muž s nesouhlasným brucením.

„To jsme věděli,“ neskrýval nespokojenost druhý muž, onen hromotluk. (kap. 2)

“Who's in charge here?” The head engineer said quietly, “I am.”

„Kdo to tady má na starosti?“ Hlavní inženýr tíše řekl: „Já.“

„Kdo to tu má na povel?“ „Já,“ ozval se hlavní inženýr. (kap. 21)

4.3.2 Rozbor vybraných úseků obou překladů a originálu

V přehledu různých typů řešení, která se v překladech vyskytovala při převodu uvozovacího slovesa *said* a souvisejících příslovečných určení, jsme na mnoha místech konstatovali větší tendenci ke specifičnosti v překladu V. Janíše. Jednalo se zejména o významově obsažnější slovesa a dále slova s různě expresivním zabarvením (knižnost, archaičnost, familiárnost apod.). Zmínili jsme se také o riziku takového přístupu.

Expresivita v přímé řeči. Výrazná, stylisticky zabarvená slovní zásoba se v originále uplatňuje zejména v mluvě tří postav – kupce, klauna Magnifica a vědce Eblinga Mise. Podívejme se nejprve v krátké ukázce z kapitoly 8, jak v obou překladech vyznívá promluva kupce. Ukázku jsme vybrali tak, aby se jednalo o souvislý úsek několika vět typický pro přímou řeč postavy kupce.

“Loris is close to the Foundation?”

“Huh? Oh, you wouldn't know. It's one of the original Four Kingdoms. You might call it part of the inner line of defense. That's not the worst. They've been fighting large ships previously never encountered. Which means Riose wasn't giving us the works. He has received more ships. Brodrig has switched sides, and I have messed things up.”

¹²⁶ Generalizaci jsme definovali jako sémantické ochuzení lexikální, resp. pojmenovací jednotky. Ta může být jednoslovná nebo víceslovná (sousloví). V tomto případě ale dochází ke ztrátě nikoliv v rámci jednotky, ale ke ztrátě významu celé jednotky.

P: „Loris je blízko Nadace?“

„No jestli. Ale vy to sotva můžete vědět. Je to jedno z původních Čtyř království. Dalo by se nazvat součástí vnitřní obranné linie. To ještě není na celé věci nejhorší. Bojují proti ohromným lodím, s jakými se nikdy předtím nesetkali. A to znamená, že Riose se nám ještě nepředvedl v plné síle. Skutečně dostal další loď. Brodrig skutečně přešel na druhou stranu a já jsem to vážně všechno zabral.“

J: „Loris je Nadaci blízko?“

„Co? Jo tak, vy to nemůžete vědět. Loris je jedno z původních Čtyř království. Dalo by se mu taky říkat vnitřní lajna obrany. A to není ani zdaleka nejhorší. Bojujou s křižníkama, na který nikdy předtím nenarazili. A to znamená, že si Riose něco nechával pro sebe. Dostal posily. Brodrig skutečně přešel na jeho stranu a já to fakt zvorál.“

Postavu kupce v románu charakterizuje osobitý žargon. Dává mu punc ráznosti a lidovosti, za kterou se skrývají odvahy a pevné odhodlání. V ukázce z originálu se sice z příznakových prvků kromě dvou idiomů vyskytují jen stažené tvary sloves a zájmen a rysy hovorové syntaxe, ale připomeňme, že angličtina a čeština mají jiné preference ve vyjadřování expresivity a že v angličtině se výrazněji uplatňuje právě rovina syntaktická (Knittlová 2003: 107; viz kapitoly 2.4.2 a 2.4.3).

Tento způsob mluvy, na který výslovně upozorňuje jiná postava v 5. kapitole (*Did you ever hear such a barbarous jargon?*), je ovšem u Pravcové až na výjimky převeden jako spisovná čeština. V ukázce můžeme jako hovorové označit jen úvodní repliku a sloveso *zabrat* (podle SSČ: hovorové, expresivní). Jinak se ovšem expresivita většinou stírá a v překladu z tohoto hlediska dochází k významovému ochuzení, k nivelizaci.

Dodejme jen, že idiom *to give somebody the works* byl v obou překladech pochopen správně, neboť připouští obojí interpretaci. Ovšem z kupcových úst zní ryze spisovně *v plné síle* poněkud škrobeně.

Janišův překlad se i po této stránce od Pravcové výrazně odlišuje. Hojně využívá nespisovných koncovek, dalších obecněčeských rysů (protetické *v*) i expresivního lexika (*lajna, fakt zvorál*) a tím kupcovy promluvy jasně vymezuje. Preferuje stručná, jasná a výstižná vyjádření, tedy i bohatší jednoslovná místo popisných víceslovných (např. *large ships* převedl jako *křižníky*, zde je specifičtější než originál i první překlad), ale toleruje i nulový ekvivalent některých slov (zde vypadla *část* – *part of the inner line of*

defense – ve prospěch stručnější a ráznější formulace). Zde ztráta není významná, ale to je třeba posuzovat případ od případu.

Celkově by se Janišův přístup mohl zdát nadměrně specifikací, ovšem je třeba si uvědomit rovnoměrnější rozložení expresivity v češtině a potřebu sladit nespisovné koncovky s lexikem (či naopak; viz Knittlová 2003: 107).

Druh expresivity, který překlad upřednostnil (zejm. nespisovné koncovky) je tedy ovlivněn typologickými rysy jazyka a mohli bychom mluvit o systémové specifikaci. Jedná se ovšem o specifikaci pouze na rovině jednotek, protože anglický originál jako celek nese expresivitu často jinými prostředky než čeština a využívá „radiční schopnosti“ expresivních lexikálních výrazů (Knittlová 2003: 106).

Nicméně je třeba dodat, že na některých jiných místech podle našeho názoru překladatel zvolil příliš silná expresivní vyjádření, která působí násilně a v projevu dané postavy nezvykle (viz např. ukázka z kap. 13 citovaná v rozboru překladů uvozovacího *said* - „*Hele, kámo, vyjel na šaška, „co kdybys mi řek, [...]*). Potom je namístě hovořit o specifikaci překladové, nikoliv systémové nebo stylové, a o individuálním posunu směrem k výrazovému zesílení.

Rozbor ukázky z 21. kapitoly: Interlude in Space. Ukázku jsme vybrali s ohledem na zastoupení popisných slohových postupů. Dosud jsme se totiž věnovali zejména přímé řeči a uvozovacím slovesům; volbou ukázky chceme dialog více zasadit do kontextu a poskytnout komplexnější pohled na práci obou překladatelů z hlediska generalizace a specifikace.

Vybraný úsek obsahuje souvislé popisné, resp. dějově popisné pasáže a mezi dialogy také promluvu klauna, na níž můžeme pozorovat práci překladatelů se stylovou příznakovostí. Úplný text ukázky se nachází v Příloze V, originál i překlady jsme pro snazší orientaci zarovnali podle odstavců. Podle MS Word má originál velikost 463 slov, překlad Pravcové 419 slov a Janišův překlad 414 slov.

V rozboru se zaměřujeme na zobecňující a specifikující posuny na lexikální rovině, především na posuny vzniklé v procesu překladu nebo spojené se stylovými konvencemi, okrajově se zmíníme o systémových posunech.

Delší souvislý popisný úsek líčí úskalí vesmírného letu a snahu postav se s problémy vypořádat. Kromě odborné, převážně obecné a fyzikální terminologie (*gravitational fields, intensities, generalized methods, computations*; dnes zastarale působící *calculating machine*), která je typická pro žánr science fiction, uplatňuje i

obrazná pojmenování a expresivní výrazy (personifikace - *a red giant which clutched viciously, and whose grip was loosed; soul-battering hours*).

Následuje neformální konverzace, vzájemné škádlení dvou hlavních postav, mladých manželů, čemuž odpovídá hovorový až nespisovný ráz a značná expresivita (stažené tvary sloves a zájmen, expresivní *lousy, shut up*, kakofemismus *dimwit*, pejorativní *stop driveling and slavering*). Po krátkém popisu žertovného „zápasu“ (s pojmy *match* a *foul blows* z oblasti sportu) je expresivně vyličen výraz tváře další postavy, klauna, který tahanici svým příchodem přeruší (*the lines of anxiety puckered the clown's face, the enormous bridge of his nose*). Jeho přímá řeč se zde i v jiných kapitolách vyznačuje nadnesenou formálností se sklonem k patosu, knižním, archaickým a abstraktním výrazům (zde např. *sir; in the knowledge of my ignorance*).

Pravcová se v popisné části několikrát uchýlila k prvoplánovým doslovným překladům a kalkům (*intensities – intenzita, to introduce perturbations – aby [...] zavedla perturbace, Mis checked Toran's mathematics – Mis kontroloval Toranovu matematiku*). Doslovný překlad *introduce* posouvá význam (Janiš použil přesnější *způsobí*) a obecné *mathematics* je v tomto případě použito přeneseně (specifičtěji) ve významu *výpočty* (Janišovo řešení), zatímco v češtině podobný přenesený význam u slova *matematika* není obvyklý (SSČ),¹²⁷ nicméně přejatá slova typu *intenzita* nebo *perturbace* jsou v rámci žánru namístě. Jakožto odborné termíny „přesazené“ do jiného funkčního stylu, do prostředí beletrie, také nesou určitou stylovou expresivitu (více viz Bečka 1948).

Janiš se v těchto odstavcích sice vyhýbá omylům Pravcové (viz výše), ale *perturbations* zobecňuje na *odchylky*. Řešení *síla* místo *intenzita* (*intensities*) považujeme za vhodné, neboť se jedná o fyzikální veličinu. K zobecnění však došlo v převodu *penetrate – dostat se* (Pravcová má přesnější *proniknout*) a překvapivě také při ztrátě obraznosti, když personifikující *clutched viciously* bylo vyjádřeno neutrálně slovy *začal prudce přitahovat*. Nejvýraznější *viciously* pravděpodobně zcela zmizelo, protože sotva lze považovat slovo *prudce* za jeho rovnocennou náhradu.

Tendence k zobecnění a nivelizaci v Janišově překladu pokračovala převodem (*an experience*) *not at all fully developed* jako pouhé konstatování *neměl potřebné zkušenosti* a náhradou *days (of careful plotting)* slovy *několik dní*, z nichž se ztrácí

---

¹²⁷ SSČ takový přenesený význam neuvádí. V korpusu O-referenční a následně v celém SYN2005 jsme našli případy, kdy se spojení *jednoduchá / vysoká matematika* používá ve významu (*jednoduché, či složité*) *výpočty*, není to však u těchto sousloví pravidlem.

podtext zdlouhavé, jakoby nekonečné práce. Ve všech případech má Pravcová přesnější nebo alespoň méně zobecněné řešení (*jeho [...] zkušenosti nebyly příliš na výši; celé dny*; zachovává i personifikaci, ačkoliv *viciously* překládá nepřesně a k významovému posunu dochází následně i u slovesa *wrench* jako *odvrhnout*).¹²⁸ Je tedy možné, že tyto případy zobecnění v novějším překladu jsou důsledkem snahy neopakovat příliš často stejná řešení jako starší překlad.

Ve zbytku ukázky se zobecnění u Janiše vyskytuje méně často (*work out – najít*; zřejmě jde opět o snahu nepoužít sloveso *dopracovat se* jako Pravcová) a *seize – chytit* (Pravcová má znovu výstižnější řešení – *popadnout*). Několikrát ke ztrátě došlo také v důsledku vynechání: *with satiric relish – sarkasticky*; *my lousy half-credit cards – na mých mapách za půl kreditu*. Zvláště ve druhém případě je vynechání netypické, protože jsme viděli, že překladatel expresivitu v přímé řeči zpravidla nezanedbává, spíše naopak.

Opomenutí výrazu *right through* můžeme u Janiše chápat jako projev tendence volit stručná a výstižná vyjádření (*there is probably a route right through, straight as a meridian of longitude – nejspíš existuje trasa rovná jako poledník*).

Výrazné adjektivum *soul-battering* jako *úmorný* (P), resp. *trýznivý* (J) sice ztrácí názornost složeniny, ale zachovává si expresivitu. Toto zobecnění pokládáme za nepodstatné, dané systémovými možnostmi jazyků.

Po několika zobecněních však v Janišově překladu najdeme řadu případů specifikace, a to převážně překladové, zřídka stylové:

- [*he was*] *put to work* – metaforické, nadnesené (ve vztahu k postavě klauna, který často pochybuje o svých schopnostech) *byl zapřažen* (P: *svěřili [mu] práci*);
- *the red line* – *červená stužka* (P: *červená čára*);
- *wormed its way (through...to...)* – *zavrtávala se do* (obsahuje pohyb „skrz“ i směr; P: *klikatila se*);
- *say (with satiric relish)* – (*sarkasticky*) *prohodit* (P: rovněž stylová specifikace – *pronést s nádechem jízlivosti*). Jak jsme si všimli dříve, Janiš klade velký důraz na rozmanitost uvozovacích sloves. V tomto duchu převedl v závěru ukázky spojení *said (quietly)* jako *obrátil se (na)* a další *said* jako *informoval*. Domníváme se však, že touto volbou mění poněkud charakter popisované situace, protože vynechal určení *quietly*,

---

¹²⁸ Překlad *zlověstně* na rozdíl od slovesa *sáhnout* nepersonifikuje, samotné *sáhnout* je slabší, obvyčejnější než *clutch*, které etymologicky souvisí se *spáry* (*claw*). Při překladu tohoto spojení by se mohla uplatnit kompenzace.

kteřé mohlo navodit tísnivou atmosféru, a v tomto kontextu také zvolil věcné, lakonické *informovat*. Stylová specifikace typická pro uvozovací slovesa zde tedy přechází do překladové. Janiš má vůči originálu i Pravcové specifictější řešení i v dalších případech:

- *shut up* – silně expresivní *kušnit* (P: *držet zobák*);
- *dimwit* – citově zabarvené *ty můj hlupáčku*, citovost je namístě vzhledem ke vztahu obou hlavních postav (P je v tomto směru chudší: *ty hloupá*);
- *righteous indignation* – *svaté rozhořčení* (P: *spravedlivé rozhořčení*; podle četnosti v korpusech SYN2005 a O-referenční se jedná o běžnější kolokaci);
- *wrestling match* - *zápas ve volném stylu* (P: *zápas*) – možná se u Janiše jedná o kompenzaci pojmů z oblasti sportu, protože následující spojení z tohoto oboru, *foul blows*, přeložil idiomem *rány pod pás*, zatímco Pravcová se zde přiklání ke sportovní terminologii (*nedovolené chvaty*);
- *to break loose* - *vymanit se* (podle SSČ se jedná o knižní slovo, je tedy stylově zabarvené).

V mnoha případech volí Janiš nikoliv přímo specifictější, ale vůči originálu výstižné řešení na místech, kde Pravcová naopak zobecňuje:

- (*a terrific case of*) *indigestion* – J:[*kteřou příšerně trápí*] *zažívání* (P: [*kteřou příšerně rozbolel*] *žaludek*);
- *growl* – J: *zavrčet* (P: *zabručet* – nejde však o dobromyslné zabručení, ale projev podrážděnosti);
- *stop driveling and slavering* – J: *přestaň mi tu slintat a cintat* (P: *přestaň už plácát a žvanit nesmysly*);
- *choking (laughter)* – J: *zdušený smích* (P: *potlačovaný smích*);
- (*breathless*) *entrance* – kontext naznačuje, že obecné *entrance*, resp. *enter* správně interpretoval Janiš jako *vběhnout* (P: *vejít*);
- *pucker* – J: *zkrabatit* (P: *neutrálnější zbrázdit*).

Za zvláštní poznámku stojí přímá řeč klauna Magnifica. Zatímco v překladu Pravcové většinou (a ani zde v ukázce) není výrazně odlišena, Janiš podtrhuje její archaický ráz lexikálně, ale zejména na rovině morfologie (zastaralé tvary *jsemť*, *ničehož*). Jedná se zřejmě o podobný případ jako u obecné češtiny a její role v expresivních promluvách. Větší míra archaičnosti, a tedy větší výraznost a specifictnost v Janišově překladu oproti originálu by pak rovněž mohly být jen zdánlivé

(cf. Knittlová 2003: 106). V ukázce originálu je formální styl nesen především dvojicí abstrakt a syntaxí (*I have not, in the knowledge of my ignorance, touched anything*–).

4.3.3 Diskuse k analýze dvou překladů a originálu

V kapitole 4.3 jsme z hlediska generalizace a specifikace sledovali dva překlady téhož originálu vzniklé v dynamickém společenském kontextu posledních dvou desetiletí. Jednalo se tedy o texty, v nichž hlavní příčinou rozdílných tendencí mohla být osobnost překladatele a jeho idiolekt, průběh a povaha procesu překladu, měnící se společenský kontext a s ním úsilí o kvalitu překladu.¹²⁹

Hodně o přístupu obou překladatelů napověděla analýza uvozovacích sloves. Jejich význam v přístupu k překladu nám pomohly rozpoznat nástroje korpusového manažeru WordSmith. Ve starším překladu se projevila vysoká míra interference stylové normy originálu, a v důsledku toho stylové ochuzení vůči domácím konvencím. V novějším překladu byla patrná snaha se této nivelizaci vyhnout. To ovšem vedlo na jedné straně k velké rozmanitosti, kdy volba „jiného“ slovesa nebyla vždy v kontextu nejvhodnějším řešením, na druhé straně se některá specifitější slovesa opakovala nezvykle často, a to i v kontextech, kde docházelo k sémantickým posunům nebo střetům významů v kolokaci. Místy tedy volba výrazných specifických sloves působila dosti samoúčelně a opakování některých knižních a vzácnějších sloves (*odtušit, opáčit*) zbytečně upoutávalo pozornost.

I taková zdánlivě podružná otázka jako reprodukce uvozovacích sloves může tedy ovlivnit celkové vyznění překladu, odkrýt překladatelův postoj k textu a jeho jazykový ideál (Vilíková 2002: 223).

Interference obecného uvozovacího slovesa představuje vůči domácím stylovým konvencím (relativní a převážně nezáměrnou) generalizaci. Oproti ní vědomá snaha obměňovat vede k záměrné stylové specifikaci s rysy osobního idiolektu překladatele. Interference bývá také uváděna jako překladová univerzálie, která může zastřešovat více různých jevů, nejen generalizaci, jako je tomu u verb dicendi v jazykové dvojici angličtina-čeština (dále viz kap. 2.1.1, 2.2.2, Toury 1995). S interferencí souvisí také

---

¹²⁹ O redakčních úpravách můžeme uvažovat spíše v Janišově překladu. Jak vyplynulo z citátu na začátku kapitoly 4.3, nakladatelství AG Kult, které publikovalo překlad Pravcové, o kvalitu překladů příliš nepečovalo. Mohla by tomu nasvědčovat řada citovaných řešení.

hypotéza jedinečných prvků, které jsou vlastní jazyku překladu, ale nevyplývají přímo z originálu jako překladová řešení (Tirkkonen-Condit 2004). Sama o sobě je také zmiňována jako potenciální univerzálie v překladu. Náš příklad dvou překladatelů ale ukazuje, že výskyt interference může ve velké míře ovlivnit postoj překladatele, jeho aktivní slovní zásoba, zkušenosti, vzdělání, praxe, ovšem také podmínky práce (vliv minimaxové strategie) a přístup nakladatelství, tedy souhrnně faktory individuální a společenské. Osobní sklony, idiolekt a podvědomé tendence překladatele potom dávají konkrétní podobu jeho záměru a koncepci.

Dále jsme se v této kapitole věnovali rozboru souvislejších ukázek. Zjistili jsme, že snaha odlišit se od předchůdce vede v novém překladu k důslednějším převodu různých typů expresivity (hovorové, nespisovné, či knižní) charakterizující mluvu jednotlivých postav, ale také je možnou příčinou dílčích významových ochuzení nebo ztrát.

Rozbor ukázek i předchozí analýza uvozovacích sloves naznačily, že v překladech se projevují rozdílné tendence. Překlad Pravcové ve vztahu k domácí stylové konvenci nivelizuje uvozovací slovesa a v rozebíraných úsecích obsahuje více zobecňujících a chudších řešení. V Janišově překladu se zobecnění také vyskytuje, ale výraznější je sklon k výstižnosti, významové zabarvování a obohacování, místy až k výrazové typizaci a individualizaci. Zdá se tedy, že generalizaci můžeme přijmout jako jev, který se v překladech obecně vyskytuje, nicméně ve velmi různé míře. Na základě provedených analýz nelze konstatovat, že generalizace převládá nad specifikací.

5. Závěr

5.1 Shrnutí dosažených výsledků a jejich interpretace

V teoretickém výkladu jsme usilovali o komplexní pohled na generalizaci a specifikaci v překladu. O těchto jevech jsme pojednali v kontextu české i světové teorie překladu, výzkumu tzv. překladových univerzálií, korpusové translatologie a jejích metod, stylistiky, lexikologie a jazykové typologie. Naším cílem bylo metodologicky zpracovat český jazykový materiál a zjistit, zda je ve zkoumaných vzorcích možné pozorovat generalizaci či specifikaci lexikálního významu jako obecnou tendenci.

Pro empirickou část práce jsme určili soubor čtyř hypotéz a z tohoto hlediska jsme sledovali generalizaci a specifikaci ve třech typech korpusového materiálu. Hypotézy jsme ověřovali kvantitativně na velkých korpusech a kvalitativní analýzou menších vzorků.

První dvě hypotézy se v rámci zkoumaných velkých subkorpusů částečně potvrdily. Subkorpusy překladů z angličtiny i ze směsi různých jazyků obsahovaly menší počet lemmat a méně využívaly vybraných typů významově specifických odvozených slov. Projevily se také rozdíly v ukazatelích lemma/token ratio a v ploše subkorpusu pokryté daným počtem nejčastějších lemmat. Tyto rozdíly naznačují větší pestrost slovní zásoby v původních textech a větší využití častějších slov v překladech. Pro potvrzení hypotéz ovšem byly poměrně malé. Rozdíl mezi poměry lemma/token byl statisticky nevýznamný. Jako nevýznamný ze statistického hlediska se ukázal i rozdíl částí v procentech, které lemmata s nízkou frekvencí představovala v celkovém počtu lemmat.

Bez ohledu na velikost rozdílu se ovšem původní texty jevily téměř ve všech ukazatelích jako lexikálně bohatší než překlady.

Třetí hypotéza se potvrdila v materiálu vybraném z paralelního korpusu. Při analýze případů generalizace a specifikace jsme oddělili jevy, u kterých bylo možné předpokládat příčinu v typologických rozdílech jazyků nebo silný tlak stylové konvence. Ve výsledku převažovaly případy generalizace, ovšem podotkli jsme, že pozorované jevy nemůžeme hodnotit podle kategorií, ale případ od případu, v závislosti na širším kontextu.

Tato hypotéza byla ovšem zpochybněna v rozboru dvou překladů téhož originálu a čtvrtá hypotéza se zde potvrdila jen částečně. V obou překladech se vyskytly případy zobecnění, nicméně v novějším překladu výrazně nad generalizací převládala

specifikace a zjištěná zobecnění v novějším překladu bylo možné chápat jako reakci na předchozí překlad.

Analýza textů nás neopravňuje k vysvětlení, předkládáme však následující hypotézy:

Na základě zjištěných údajů se můžeme domnívat, že generalizace se jako univerzální, nicméně slabá tendence v českém překladu beletrie projevují ve vztahu k beletrii nepřekladové, tedy ve srovnatelném jednojazyčném korpusu, ale její povaha univerzálie bude nejednoznačná ve vztahu originálů a překladů.

Dále můžeme předpokládat, že na vzájemný poměr generalizace a specifikace v překladu má velký vliv osobnost každého jednotlivého překladatele a následně nakladatelská praxe.

Především individuální faktory (vzdělání, zkušenosti, ale také idiolekt překladatele) také mohou v jednotlivých překladech částečně zpochybnit hypotézu, že budou méně zastoupeny prvky jedinečné pro daný cílový jazyk. Faktor osobnosti překladatele se v naší studii ukázal být zásadní v rozboru dvou překladů téhož originálu.

Ve velkých srovnatelných překladových subkorpusech jsme ovšem pozorovali menší zastoupení některých derivačních prostředků typických pro češtinu a pravděpodobnou lexikální interferenci z angličtiny. Lze tedy předpokládat, že ve srovnatelných korpusech se hypotéza nižšího zastoupení jedinečných prvků v překladech potvrdí.

Na základě výše uvedeného se můžeme domnívat, že změna metody (použití paralelního korpusu vedle srovnatelného) relativizuje platnost hypotézy a že v různých typech srovnání se projevují různé tendence. Zastáváme názor, že příčiny je možné hledat v oblastech jako výběr textů pro překlad, meze tvůrčí práce překladatele s ohledem na domácí stylové konvence, očekávání čtenáře překladu, zdůvodnitelnost tvorby neologismů v překladu apod. To vše by mohlo vést k tomu, že překlady se jeví jinak vůči původní tvorbě a jinak vůči originálům. Toto stanovisko je možné chápat jako explanační hypotézu pro další výzkum.

5.2 Metodologické poznatky zjištěné v průběhu práce a možnosti navazujícího výzkumu

Práce se obrací ke čtenářům z řad studentů translatologie i k zájemcům o korpusovou translatologii, korpusovou lingvistiku či zobecňování v překladu. Může jim

zprostředkovat přehled výzkumu a poznatků v této oblasti a ukázat některé z možných metod empirického výzkumu.

Teoretická část nabízí přehled a rozdělení tzv. překladových univerzálií se zaměřením na generalizaci. Poukazuje na paralely v domácím a zahraničním výzkumu a rozebírá generalizaci a specifikaci z různých úhlů. Může se tedy stát zdrojem informací nebo inspirací pro další studie, například pro sledování souvislostí mezi různými potenciálními univerzáliemi v překladu.

Dále může zejména studentům naznačit velký potenciál elektronických korpusů, a to nejen v odborných pracích a analýzách, ale také ve vlastní překladatelské praxi a zájmu o český jazyk. Záměrně jsme proto uvedli i základní dotazy použité v korpusovém manažeru Bonito a popsali jsme využití některých nástrojů různých korpusových manažerů. Upozornili jsme na některé jejich nedostatky. Na české texty jsme aplikovali některé metody uvedené v translatologických studiích, ale také jsme je dále rozšířili a přidali vlastní dílčí postupy. To může inspirovat k dalším inovacím a vést k tvůrčímu uplatnění na různých typech materiálu.

Práce na konkrétních příkladech ukázala, že Český národní korpus poskytuje velké množství materiálu, který je možné třídit do subkorpusů podle různých parametrů s různým výzkumným záměrem. Díky lemmatizaci a tagům tato data nabízejí široké možnosti pro výzkum. Subkorpusy vytvořené na základě ČNK také mohou být využity jako referenční korpusy. Mohou ukázat bohatý kontext pro poznání různých odstínů významu slova v případech, kdy slovníková literatura je příliš stručná nebo neaktuální.

Upozornili jsme ale také na omezení, která plynou z nevyhnutelných chyb v lemmatizaci. Pro výstavbu subkorpusů je dále zásadní, že zdroje v ČNK jsou vybírány podle reprezentativnosti a samozřejmě také dostupnosti textů. Kritérium reprezentativnosti má dopad např. na značné zastoupení překladů z angličtiny a odráží hlavní tendence na knižním trhu. To může působit problémy při vytváření srovnatelných subkorpusů.

Další výzkum se může více zaměřit na některé ze zjištění v oblasti metodologie, která jsme v této práci popsali.

Konstatovali jsme, že metoda třífázové analýzy podle Jantunena (2004) je vhodným nástrojem k odhalení vlivu výchozího jazyka na korpus překladů.

Netradičně jsme využili funkci vyhledávání klíčových slov korpusového manažeru WordSmith pro srovnání dvou překladů téhož originálu a zjistili jsme, že tímto způsobem lze objevit rysy odlišující přístup obou překladatelů. Vyhledávání klíčových

slov by bylo možné využít jako „odrazový můstek“ pro translatologickou analýzu dvou překladů.

Na rozbor generalizace a specifikace v umělecké próze může navázat výzkum zobecňování a ochuzování slovní zásoby v jiných funkčních stylech, například v přeložených publicistických textech nebo v populárně naučné literatuře. Rizikem je ovšem již zmíněné omezení v poměru dostupné překladové a původní tvorby.

V rozsáhlých korpusech původní a překladové beletrie by bylo možné prohloubit výzkum zaměřený na charakteristické vlastnosti češtiny, a to nejen rysy lexikálně-morfologické.

Propojení nástrojů korpusové lingvistiky s translatologickým výzkumem i praxí považujeme za oblast, která skrývá velký, možná netušený potenciál. Pro další výzkum má nepochybně co nabídnout.

6. Resumé

Práce se zaměřuje na generalizaci a specifikaci v překladu jako obecné tendence a případné kandidáty na status překladové univerzálie. Podrobně se věnuje metodám jejich empirického výzkumu.

Teoretická část práce nejprve v kapitolách 1 a 2 pojednává o generalizaci a specifikaci v kontextu deskriptivní translatologie, korpusové translatologie a v souvislosti s teoretickými pracemi Jiřího Levého. Kapitola 2 dále doplňuje výklad obou univerzálií pojednáním o lexikálním významu a rozebírá pojetí synonymie v lexikologii a stylistice. Upozorňuje také na typologické rozdíly mezi angličtinou a češtinou. Zabývá se dopadem těchto rozdílů na zobecňující či specifikující posuny v lexikálním významu a na elektronické zpracování dat pomocí korpusových manažerů.

Kapitola 3 popisuje materiál a metody následujícího empirického výzkumu. Věnuje se postupně jeho třem etapám – srovnatelnému jednojazyčnému korpusu, paralelnímu anglicko-českému korpusu složenému z pěti textů a paralelnímu korpusu originálu a dvou překladů. Zmiňuje se o výběru textů, o referenčních korpusech a o použitých softwarových nástrojích. Většina textů v korpusech se řadí k „hlavnímu proudu“ prozaické beletrie.

Obsahem 4. kapitoly jsou tři etapy empirického výzkumu. První etapa se zaměřuje na analýzu tří velkých srovnatelných subkorpusů, které dohromady tvoří jednojazyčný srovnatelný korpus o rozsahu cca 21 milionů tokenů. Tyto subkorpora byly vystavěny z materiálu Českého národního korpusu, podle kritérií, která umožňují jejich využití ve třífázové srovnávací analýze podle Jantunena. Cílem tohoto typu analýzy je poukázat na potenciální vliv výchozího jazyka. Samotná analýza spočívá ve vyhledávání kvantitativních rozdílů mezi korpusem původní české umělecké prózy na jedné straně a korpusem překladů z angličtiny, resp. překladů z různých jazyků na straně druhé.

Druhá etapa se soustředí na 100 lexikálních jednotek, které byly vybrány z frekvenčního seznamu pěti anglických originálů na základě své nízké frekvence výskytu a vysoké sémantické obsažnosti. Tyto jednotky jsou následně v kontextu (zpravidla jedné či dvou vět) srovnány se svými překladovými protějšky. Do srovnání jsou zahrnuty také další jednotky v těchto větných ekvivalentech. Posuny na škále významového ochuzení či obohacení jsou následně rozděleny podle pravděpodobných příčin.

Třetí etapou je analýza dvou překladů téhož originálu. Pomocí softwarových nástrojů jsou identifikovány rysy, které vypovídají o práci obou překladatelů. Překlady jsou popsány jako součást specifického společensko-kulturního kontextu počátku 90. let 20. století a počátku 21. století. Výsledky ukazují, že tento kontext spolu s individuálními faktory jako osobnost překladatele, jeho přístup, znalosti a zkušenosti mají zásadní vliv na lexikální pestrost v obou překladech.

Na základě výsledků zjištěných ve třech etapách empirické studie dospíváme k hypotéze, že generalizace jako překladová univerzálie se pravděpodobně vyskytuje ve srovnání překladů s původní domácí literaturou, tedy v rozsáhlých srovnatelných korpusech, avšak charakter univerzálie je méně patrný ve srovnání překladů s jejich originály v paralelních korpusech. Na výskyt generalizace má pravděpodobně velký vliv osobnost překladatele a nakladatelská praxe.

Summary

The aim of this thesis is to discuss the notions of generalization and specification as universal trends in translation and potential candidates for the status of universals of translation. Methods used in empirical research are also discussed in some detail.

Chapters 1 and 2 focus on generalization and specification in the context of Descriptive Translation Studies, Corpus-Based Translation Studies and the work of the translation scholar Jiří Levý. Chapter 2 further attempts to present a comprehensive picture of both potential universals by examining the notion of lexical meaning and the issue of synonymy in the context of lexicology and stylistics. Finally, it draws attention to typological (systemic) differences between Czech and English and the impact these differences have on shifts of lexical meaning in terms of generalization/specification and on the use of electronic corpora.

Chapter 3 outlines the three following stages of empirical research in terms of materials and methods. It presents a description of the three sets of corpora (a large monolingual comparable corpus, a parallel unidirectional English-Czech corpus, and a parallel corpus of one original and two translations), the choice of texts, reference corpora and corpus-processing software tools. Texts analysed in the three types of corpora are for the major part works of mainstream prose fiction.

Chapter 4 presents, one by one, the three stages of research. The first stage analyses three large comparable subcorpora as parts of a monolingual comparable corpus of some 21 million tokens in total. Drawing upon the Czech National Corpus, these subcorpora are designed according to the criteria of the Three-Phase Comparative Analysis by Jantunen, so as to highlight potential influence of source languages. The analysis consists in search for quantitative discrepancies between the corpus of original Czech fiction on the one hand and the corpora of fiction translated from English and from a mix of source languages on the other hand.

The second stage focuses on 100 lexical items selected from the word list of five English originals on account of their semantic richness and low frequency. Next, these items are put into context (usually one or two sentences) and compared with the appropriate target-text equivalents. Comparison is drawn between other naming units in the corresponding sentence pairs as well. The shifts on the scale of semantic richness are then classified in view of the most likely causes.

Finally, the third stage presents an analysis of two translations of the same original text. Software tools are used to identify features that reveal the approach of each translator. The translations are set in a particular socio-cultural context of the early 1990s and the beginning of the 21st century respectively. The context, together with the translators' personalities, attitudes, relevant knowledge and experience are shown to have a determining impact on the vocabulary richness of the two translations.

On the basis of results yielded by the three stages of research, we can hypothesize that generalization as a universal feature of translation is more likely to occur in analyses of comparable corpora, i.e. in comparison with large amounts of original texts written in the same language, whereas it is less likely to be seen as a universal in parallel corpora. The occurrence of generalization is likely to be significantly influenced by the translator's personality and by publishing practice.

7. Bibliografie

1. Primární literatura

American National Corpus. Frekvenční seznam. [online] Dostupný na WWW: <http://americannationalcorpus.org/SecondRelease/data/ANC-token-word.txt>

Asimov, Isaac. 1952. Foundation and Empire. New York: Doubleday / 1991. London: Grafton Books.¹³⁰

Asimov, Isaac. 1991. Nadace a říše. Praha: AG kult. Překlad Jarmila Pravcová.

Asimov, Isaac. 2003. Nadace a říše. Praha: Mladá fronta. Překlad Viktor Janiš.

Atwood, Margaret. 1982. Life before man. Toronto: Seal Books.

Atwood, Margaret. 2002. Muzeum zkamenělin. Praha: Odeon. Překlad: Viktor Janiš

British National Corpus. [online] Dostupný na WWW: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

Český národní korpus - SYN2005. 2005. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. [online] Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Ondaatje, Michael. 1992. The English Patient. London: Picador.

Ondaatje, Michael. 1997. Anglický pacient. Praha: Argo. Překlad: Eva Masnerová.

Peters, Ellis. 1992. The Holy Thief. London: Headline Publishing.

Peters, Ellis. 2004. Svatý zloděj. Praha: Mladá fronta. Překlad Stanislava Pošustová.

Rowling, Joanne. 1997. Harry Potter and the Philosopher's Stone. London: Bloomsbury Publishing.

Rowling, Joanne. 2002. Harry Potter a kámen mudrců. Praha: Albatros. Překlad: Vladimír Medek.

2. Sekundární literatura

Baker, Mona. 1992. In Other Words: A Coursebook on Translation. London and New York: Routledge.

Baker, Mona. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. In Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) Text and Technology. In Honour of John Sinclair. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, s. 233-250.

---

¹³⁰ Bibliografické údaje jsou uvedeny podle tiráže obou překladů.

- Baker, Mona. 1995. Corpora in Translation Studies. An Overview and Some Suggestions for Future Research. *Target* 7:2, s. 223-243.
- Baker, Mona. 1998. Réexplorer la langue de la traduction: une approche par corpus. (Investigating the Language of Translation: A Corpus-based Approach), *Meta* 43:4, s. 480-485.
- Baker, Mona. 2000. Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator. *Target* 12:2, s. 241-266.
- Barlow, Michael. 2003. ParaConc: A Concordancer for Parallel Texts. (Draft 3/03). [online] [cit. 1-9-2008] Dostupný z WWW: <http://www.athel.com/paraconc.pdf>
- Bečka, Josef V. 1992. *Česká stylistika*. Praha: Academia.
- Bečka, Josef V. 1948. *Úvod do české stylistiky*. Praha: Knihnice Kruhu přátel českého jazyka.
- Bernardini, Silvia – Zanettin, Frederico. 2004. When Is a Universal Not a Universal? In Mauranen, A. - Kujamäki, P. (eds.) *Translation Universals. Do They Exist?* Benjamins Translation Library, s. 51-62.
- Chesterman, Andrew. 2000. A Causal Model for Translation Studies. In Olohan, M. (ed.) *Intercultural Faultlines*. Manchester: St. Jerome, s. 15-27.
- Chesterman, Andrew. 2004. Beyond the Particular. In Mauranen, A. - Kujamäki, P. (eds.) *Translation Universals. Do They Exist?* Benjamins Translation Library, s. 33-49.
- Chesterman, Andrew. 2008. On Explanation. In Pym, Anthony – Shlesinger, Miriam – Simeoni, Daniel. (eds.). *Beyond Descriptive Translation Studies*. Benjamins Translation Library 75, s. 363-379.
- Cruse, D. A. 1991. *Lexical Semantics*. Cambridge – New York – Portchester – Melbourne – Sydney: Cambridge University Press.
- Čechová, Marie – Chloupek, Jan – Krčmová, Marie – Minářová, Eva. 1997. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV nakladatelství.
- Černá, Dana. 2002. *Explicitnost a explicitace v překladu historických textů ze španělštiny do češtiny*. Diplomová práce [rukopis]. Praha: Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Čermák, František. 1999. Povaha a souvislosti některých univerzálií v sémantice a morfologii. In *Čeština - univerzália a specifika*, eds. Hladká, Z. a Karlík, P., Masarykova univerzita, Brno, s. 67- 76.
- Čermák, František. 2004. *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

- Čermák, František – Kocek, Jan. [cit. 30.8.2008]. Co je korpus? [online] Dostupné na WWW: http://ucnk.ff.cuni.cz/co_je_korpus.html
- Čermák, František – Schmiedtová, Věra. 2004. Český národní korpus – základní charakteristika a širší souvislosti. In *Národní knihovna* 15/3, s. 152-168. [online] [cit. 2008-08-10] Dostupné na WWW: <http://knihovna.nkp.cz/pdf/0403/0403152.pdf>
- Černý, Jiří. 1996. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia.
- Duškova, Libuše et al. 1994. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha: Academia.
- Englund-Dimitrova, Brigitta. 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Even-Zohar, Itamar. 1990. Polysystem Theory, in *Poetics Today* 11:1, 9-26.
- Even-Zohar, Itamar. 1990. Translation and Transfer. In *Poetics Today* 11:1, 73-78.
- Fantys, Petr. 2008. Chudý jako český překladatel. In *Kavárna online*, iDnes.CZ. [online] [cit. 2008-08-28] Dostupné na WWW: http://zpravy.idnes.cz/chudy-jako-cesky-prekladatel-did-kavarna.asp?c=A080820_155841_kavarna_bos
- Filipec, Josef. 1961. *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd.
- Filipec, Josef - Čermák, František. 1985. *Česká lexikologie*. Praha: Academia.
- Gile, Daniel. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hajič, Jan. 2004. *Disambiguation of Rich Inflection (Computational Morphology of Czech)*. Vol. 1. Praha: Karolinum Charles University Press.
- Hajič, Jan. 2005. Popis morfologických značek. [online] [cit. 2008-08-30] Dostupné na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/index.html>.
- Hajič, Jan – Krbeč, Pavel – Květoň, Pavel – Spoustová, Drahomíra – Votrúbec, Jan. 2007. The Best of Two Worlds: Cooperation of Statistical and Rule-Based Taggers for Czech. In: *Proceedings of the Workshop on Balto-Slavonic Natural Language Processing*. ACL 2007, Praha. pp. 67-74.
- Halverson, Sandra. 1998. Translation Studies and Representative Corpora: Establishing Links between Translation Corpora, Theoretical/Descriptive Categories and a Conception of the Object of Study. *Meta* 43:4, s. 494-514.
- Halverson, Sandra. 2003. The Cognitive Basis of Translation Universals. *Target* 15:2. s. 197-241.

Holmes, James S. 1988. The Name and Nature of Translation Studies. In James S. Holmes (Ed.), *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*, Amsterdam: Rodopi, s. 67-80.

Intercorp. Projekt paralelních korpusů FF UK. [online] [cit. 2008-08-13] Dostupný na WWW: <http://www.korpus.cz/intercorp/>.

Jantunen, Jarmo Harri. 2004. Untypical Patterns in Translation. In Mauranen, A. - Kujamäki, P. (eds.) *Translation Universals. Do They Exist?* Benjamins Translation Library, 101-124.

Johansson, Stig. 1998 (ed.) *Corpora and cross-linguistic research*. Amsterdam: Rodopi.

Johansson, Stig. 2004. Multilingual Corpora: Models, Methods, Uses. *TradTerm* 10, 59-82.

John Benjamins Publishing Company.[cit. 2008-07-05] Dostupné na WWW: http://www.benjamins.com/cgi-bin/t_bookview.cgi?bookid=BTL%2075

Jones, Roderick. 1998. *Conference Interpreting Explained*. St. Jerome Publishing.

Kamenická, Renata. 2007. *Explicitace a styl překladatele*. Disertační práce [rukopis]. Praha: Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Karlík, Petr et al. 2001. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 799 s.

Kenny, Dorothy. 1998. Creatures of Habit? What Translators Usually Do with Words. *Meta* 43:4, 515-523.

Kenny, Dorothy. 2000. Lexical Hide-and-Seek: looking for creativity in a parallel corpus. In Olohan, M. (ed.) *Intercultural Faultlines*. Manchester: St. Jerome, 93-104.

Kenny, Dorothy. 2001. *Lexis and Creativity in Translation. A Corpus-Based Study*. Manchester: St. Jerome.

Klaudy, Kinga. 1996. Concretization and Generalization of Meaning in Translation. In Thelen, M., Lewandowska- Tomaszczyk, B. (eds) *Translation and Meaning, Part 3*. Maastricht: Hogeschool Maastricht, s. 140-152.

Klaudy, Kinga. 2003. *Languages in Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation*. Budapest: Scholastica, s. 321-327.

Klíčnický, Richard. 2006. Proč se vracet k Asimovově Nadaci? Rozhovor s překladatelem Viktorem Janišem. [online] [cit. 2008-08-31] Dostupné na WWW: <http://aktualne.centrum.cz/kultura/umeni/clanek.phtml?id=88814>

Knittlová, Dagmar. 2003. *K teorii i praxi překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Kocek, Jan et al. 2000. Český národní korpus. Úvod a příručka uživatele. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Kocek, Jan – Kopřivová, Marie. 2005. Manuál korpusového manažeru Bonito. [online] [cit. 2008-08-31] Dostupný z WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/index.html>

Kočička, Pavel. 2008. Překlady musíte něco obětovat. [online] [cit. 2008-09-01] Dostupné na WWW: http://podnikani.idnes.cz/zamestnani.asp?c=A080520_976206_zamestnani_hru

Konšalová, Petra. 2006. Explicitnost a explicitace v překladu. Diplomová práce [rukopis]. Praha: Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Kopřivová, Marie. 2002. Český národní korpus na přelomu tisíciletí. [online] [cit. 2008-08-20] Dostupný z WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>

Korpus SYN2005. Popis struktury. [online] [cit. 2008-08-20] Dostupný z WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>.

Křen, Michal. 2005. Dotazovací jazyk korpusového manažeru Bonito. [online] [cit. 2008-08-20] Dostupné na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/index.html>

Kozák, Petr. 2004. Explicitnost a explicitace v překladech popularizujících textů. Diplomová práce [rukopis]. Praha: Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Kubáčková, Jana. 2007. Český jazyk a korpus. Slovní zásoba originálů a překladů. Seminární práce [rukopis]. Praha: Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Kujamäki, Pekka. 2004. What happens to “unique items” in learners’ translations? In Mauranen, A. - Kujamäki, P. (eds.) Translation Universals. Do They Exist? Benjamins Translation Library, s. 187-204.

Laviosa, Sara. 1997a. How Comparable Can “Comparable Corpora” Be? Target 9:2, s. 289-319.

Laviosa, Sara. 1997b. Investigating Simplification in an English Comparable Corpus of Newspaper Articles. In Klaudy, K. and Kohn, J. (eds) *Transfere necesse est*. Budapest: Scholastica, s. 531-540.

Laviosa, Sara. 1998a. Core Patterns of Lexical Use in a Comparable Corpus of English Narrative Prose. *Meta*, 43:4, 555-570. [online] [cit. 2008-08-28] Dostupné na WWW: <http://id.erudit.org/iderudit/003425ar>

Laviosa, Sara. 1998b. The English Comparable Corpus (ECC): A Resource and a Methodology. In Bowker, L., Cronin, M., Kenny, D. and Pearson, J. (eds) *Unity in Diversity? Current Trends in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing, s. 101-112.

- Laviosa, Sara. 2002. *Corpus-Based Translation Studies. Theory, Findings, Applications*. Amsterdam and New York: Rodopi.
- Laviosa, Sara. 2003a. *Corpora and Translation Studies*. Amsterdam and New York: Rodopi.
- Laviosa, Sara. 2003b. Corpus and simplification in translation. In S. Pertilli (ed.) *Translation Translation*. Amsterdam: Rodopi. 153 - 162.
- Laviosa, Sara. 2004. *Corpus-Based Translation Studies: Where Does It Come From? Where Is It Going?* *TradTerm* 10, 29-57.
- Laviosa, Sara. 2008. Description in the Translation Classroom. In Pym, Anthony – Shlesinger, Miriam – Simeoni, Daniel. (eds.). *Beyond Descriptive Translation Studies*. Benjamins Translation Library 75, s. 119-132.
- Levý, Jiří. 1955. Překladačský proces – jeho objektivní podmínky a psychologie. *Slovo a slovesnost* 1955/16, 65-87.
- Levý, Jiří. 1971a. Bude teorie překladu užitečná překladatelům? In *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel, s.147-157.
- Levý, Jiří. 1971b. Geneze a recepce literárního díla. In *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel, s.71-143.
- Levý, Jiří. 1983. *Umění překladu*. Praha: Panorama.
- Leuwen-Zwart, Kitty M., van. 1989. Translation and Original. Similarities and Dissimilarities I. *Target* 1:2, 151-183.
- Leuwen-Zwart, Kitty M., van. 1990. Translation and Original. Similarities and Dissimilarities II. *Target* 2:1, 69-95.
- Malmkjær, Kirsten. 1998. Love thy Neighbour: Will Parallel Corpora Endear Linguists to Translators? *Meta* 43: 4, s. 534-541. [online] [cit. 2008-08-14]
Dostupné na WWW: <http://id.erudit.org/iderudit/003545ar>
- Mathesius, Vilém. 1961. *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistického*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 279 s.
- Mauranen, Anna. 2000. Strange Strings in Translated Language: A Study on Corpora. In Olohan, M. (ed) *Intercultural Faultlines*. Manchester: St. Jerome, 119-141.
- Mauranen, A. – Kujamäki, P.(eds.) 2004. *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam; Philadelphia: Benjamins.
- Merkle, Denise. 2008. Translation constraints and the “sociological turn” in literary translation studies. In Pym, Anthony – Shlesinger, Miriam – Simeoni, Daniel. (eds.). *Beyond Descriptive Translation Studies*. Benjamins Translation Library 75, s. 175-186.

- Munday, Jeremy. 1998. A Computer-Assisted Approach to the Analysis of Translation Shifts. *Meta* 43:4, 542-556. [online] [cit. 2008-08-14]
Dostupné na WWW: <http://id.erudit.org/iderudit/003680ar>
- Nebeská, Iva. 1992. Úvod do psycholingvistiky. Praha: H&H.
- Oakes Michael P. (1998): *Statistics for Corpus Linguistics*, The University Press, Cambridge, Cambridge
- Øverås, Linn. 1998. In Search of the Third Code: An Investigation of Norms in Literary Translation. *Meta* 43:4, 571-588.
- Podaný, Richard. 2000. Koniášovská retrospektiva. In *Interkom 9-10/2000*. [online] [cit. 2008-08-24] Dostupné na WWW: <http://www.scifi.cz/ik/2000/20000908.htm>
- Popovič, Anton. 1974. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.
- Pošta, Miroslav. 2000. Výběr jazykových prostředků z hlediska míry explicitnosti a implicitnosti v originálu a překladu. Diplomová práce [rukopis]. Praha: Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Pražská, Helena. 2008. Explicitnost a explicitace v překladu. Diplomová práce [rukopis]. Praha: Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Pym, Anthony. 2007. On Toury's laws of how translators translate. [online] [cit. 2008-07-05] Dostupný z WWW: <http://www.tinet.org/~apym/>
- Pym, Anthony – Shlesinger, Miriam – Simeoni, Daniel. (eds.) 2008. *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage to Gideon Toury*. Benjamins Translation Library 75.
- Scott, Mike. 1998. *WordSmith Tools Manual. Version 3.0*. Mike Scott & Oxford University Press.
- Sinclair, John. 2004. *Developing Linguistic Corpora: a Guide to Good Practice*. Appendix: How to build a corpus. [online] [cit. 2007-07-30] Dostupný z WWW: <http://www.ahds.ac.uk/creating/guides/linguistic-corpora/appendix.htm>
- Spoustová, Drahomíra. 2007. Kombinované statisticko-pravidlové metody značkování češtiny. Disertační práce [online] [cit. 2008-08-20] Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
Dostupné na WWW: <http://atrey.karlin.mff.cuni.cz/~johanka/epos.pdf>.
- Stubbs, Michael. 2002. *Words and Phrases. Corpus Studies of Lexical Semantics*. Blackwell Publishing.
- Stewart, Dominic. 2000. Conventionality, Creativity and Translated Text: The Implications of Electronic Corpora in Translation. In Olohan, M. (ed) *Intercultural Faultlines*. Manchester: St. Jerome, s. 73-91.

Sýkorová, Eva. 2005. Nástin využití statistických metod v diplomových pracích studentů oborů překladatelství – tlumočnictví. [rukopis] [cit. 2008-08-30] Seminární práce. Dostupná na WWW: <http://utrl.ff.cuni.cz/cs/index.php?data=200>

Těšitelová, Marie. 1972. On the So-called Vocabulary Richness. In Prague Studies in Mathematical Linguistics 3. Praha: Academia, s. 103-119.

Tirkkonen-Condit, Sonja. 2004. Unique items – over- or under-represented in translated language? In Mauranen, A. - Kujamäki, P. (eds.) Translation Universals. Do They Exist? Benjamins Translation Library, 177-184.

Toury, Gideon. 1980. In search of a theory of translation. Tel Aviv : Tel Aviv University.

Toury, Gideon. 1995. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Toury, Gideon. 2004. Probabilistic Explanations in Translation Studies. In Mauranen, A. - Kujamäki, P.: Translation Universals. Do They Exist? Benjamins Translations Library 48. s. 15-32.

Tymoczko, Maria. 1998. Computerized Corpora and the Future of Translation Studies. Meta 43:4, 652-659.

Ulmanová, Hana. 2003. Různé masky Viktora Janiše. [online] [cit. 2008-08-31] Dostupné na WWW: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=11219>

ÚČNK. 2004. Značkování korpusu. [online] [cit. 2008-08-29] Dostupné na WWW: <http://ucnk.ff.cuni.cz/korpus/korpus.html>.

Vachek, Josef. 1974. Chapters from Modern English Lexicology and Stylistics. Skriptum. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Vilíkovský, Ján. 2002. Překlad jako tvorba. Praha: Ivo Železný.

Vinay, J.-P. – Darbelnet, J. 1995. Comparative stylistics of French and English : a methodology for translation. Transl. and ed. by Juan C. Sager, M. J. Hamel
Amsterdam / Philadelphia : Benjamins, 358 s.

Williams, Jim. [online] [cit. 2008-08-30] Probability, chi-square and pop beads. [online] Dostupné na WWW: <http://faculty.southwest.tn.edu/jwilliams/probability.htm>

Zanettin, Federico. 2000. Parallel Corpora in Translation Studies: Issues in Corpus Design and Analysis. In Olohan, M. (ed.) 2000. Intercultural faultiness. St. Jerome: Manchester. 105-118.

3. Slovníky a encyklopedie

Baker, Mona (ed.). 1998. Routledge Encyclopaedia of Translation Studies. London – New York: Routledge.

Cambridge Dictionaries Online. [cit. 2008-08-28] Dostupný na WWW: <http://dictionary.cambridge.org/>

Čermák, František – Křen, Michal et al. 2004. Frekvenční slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Filipec, Josef et al. 2001. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia.

Filipec, Josef et al. 2006. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia.

Haller, Jiří. 1969, 1974, 1977. Český slovník věcný a synonymický. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Harper, Douglas. 2001. Online Etymology Dictionary. [online] [cit. 2008-08-20] Dostupný na WWW: <http://www.etymonline.com/>

Havránek, Bohuslav et al. 1971. Slovník spisovného jazyka českého. Praha: Academia.

Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana. 2002. Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidových novin.

Lingea Lexicon 2002. Anglicko-český velký slovník. Lingea s.r.o., verze 4.10.

OneLook Dictionary Search. [online] [cit. 2008-09-03] Dostupný na WWW: <http://www.onelook.com/>

Pala, Karel – Všianský, Jan. 2000. Slovník českých synonym. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

8. Seznam příloh

Příloha I (Seznam textů v subkorpusech ORIG, P-angl a P-různé)	144
Příloha II (Expresivní přípony a sémantické pole zvuku v subkorpusech ORIG, P-angl a P-různé)	156
Příloha III (Excerpta a tabulky k paralelnímu korpusu pěti originálů a překladů)	162
Příloha IV (Asimov: Nadace a Říše. Překlady uvozovacího slovesa <i>said</i>)	173
Příloha V (Asimov: Nadace a Říše. Ukázka z kapitoly 21)	181
Příloha VI (Asimov: Nadace a Říše. Frekvenční seznam prvních 200 slovních tvarů)	185

Příloha I

Seznam textů v subkorpusech založených na korpusu SYN2005 včetně zkratk pro typ textu (dostupný na WWW <http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/opusy05.html>, chyby opraveny podle katalogu Národní knihovny dostupného na WWW <http://www.nkp.cz/index.php3?NKP2cookie=23584e9394a0c9a8ce1e49f931631eca>)

A) ORIG

- Ajvaz, Michal: Druhé město. Mladá fronta, Praha 1993. [NOV,X,B]
Andronikova, Hana: Srdce na udici. Petrov, Brno
Bajaja, Antonín: Zvlčení (romaneto o vlčích, lidech a úkazech). Petrov, Brno 2003. [NOV,X,B]
Balabán, Jan: Černý beran. Host, Brno 2000. [NOV,X,B]
Balabán, Jan: Prázdniny. Host, Brno 1998. [COL,X,B]
Bartuška, Václav: Pochybnost. Torst, Praha 1997. [NOV,X,B]
Berková, Alexandra: Knížka s červeným obalem. Petrov, Brno 2003. [COL,MIX,B]
Čapek, Karel: O věcech obecných čili Zóon politikon. Československý spisovatel, Praha 1991. [COL,MIX,B]
Čapek, Karel: Zahradníkův rok. Československý spisovatel, Praha 1983. [COL,MIX,B]
Čechura, Rudolf: Čítanka pro začínající detektivy. Knižní klub, Praha 2003. [COL,JUN,B]
Čep, Jan: Dvojí domov. Vyšehrad, Praha 1991. [COL,X,B]
Dostál, Zeno: Ryby. Mladá fronta, Praha 1994. [NOV,X,B]
Dousková, Irena: Doktor Kott přemítá. Petrov, Brno 2002. [NOV,X,B]
Dousková, Irena: Hrdý Budžes. Hynek, Praha 1998. [COL,X,B]
Dvořák, Ladislav: Jak hromady pobitých ptáků. Torst, Praha 1998. [COL,X,B]
Fahrner, Martin: Steiner aneb Co jsme dělali. Petrov, Brno 2001. [COL,X,B]
Fiala, Petr: Citová angažmá. Host, Brno 2000. [COL,X,B]
Fischl, Viktor: Dvorní šašci. Art-servis, Praha 1990. [NOV,X,B]
Formánek, Jaroslav: Beze stop. Torst, Praha 2001. [COL,X,B]
Frýbort, Pavel: Vekslák 2. Šulc a spol., Praha 1993. [NOV,CRM,B]
Frýbová, Zdena: Falešní hráči. Melantrich, Praha 1982. [NOV,X,B]
Fuks, Ladislav: Myši Natálie Mooshabrové. Český spisovatel, Praha 1994. [NOV,X,B]
Fuks, Ladislav: Spalovač mrtvol. Mladá fronta, Praha 1983. [NOV,X,B]
Grögerová, Bohumila: Branka z pantů. Torst, Praha 1998. [NOV,X,B]
Hájek, Pavel: Kráska a netvor. Host, Brno 1998. [NOV,X,B]
Hašek, Jaroslav: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. Baronet, Praha 1996. [NOV,X,B]
Hodek, Antonín: Gangsteři se nekoulují. Knižní klub, Praha 1999. [NOV,X,B]
Hofman, Ota: Chobotnice z Čertovky. Albatros, Praha 1989. [COL,JUN,B]
Hostovský, Egon: Cizinec hledá byt. Odeon, Praha 1967. [COL,X,B]
Charoust, Milan: Ostrov. Petrov, Brno 2002. [NOV,X,B]
Jedlička, Josef: Kde život náš je v půli se svou poutí. Mladá fronta, Praha 1994. [NOV,X,B]

John, Radek: Memento. Československý spisovatel, Praha 1987. [NOV,X,B]

Kohout, Pavel: Ten žena a ta muž. Mladá fronta, Praha 1999. [NOV,X,B]

Komárek, Stanislav: Opšlštisova nadace. Petrov, Brno 2002. [NOV,X,B]

Kratochvíl, Jiří: Brno nostalgické i ironické. Petrov, Brno 2001. [COL,MIX,B]

Kratochvíl, Jiří: Lehni, bestie!. Petrov, Brno 2002. [NOV,X,B]

Kratochvíl, Jiří: Noční tango. Petrov, Brno 1999. [NOV,X,B]

Kremlička, Vít: Prozatím. Petrov, Brno 2002. [COL,X,B]

Kriseová, Eda: Co se stalo. Mladá fronta, Praha 1994. [NOV,X,B]

Kriseová, Eda: Perchta z Rožmberka aneb Bílá paní. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. [NOV,X,B]

Krupička, Jiří: Stará pevnost. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. [NOV,X,B]

Kubešová, Blanka: Žabky na vodě. Karolinum, Praha 2000. [NOV,X,B]

Kundera, Milan: Nesnesitelná lehkost bytí. Sixty-Eight Publishers, Toronto 1985. [NOV,X,B]

Landsmann, Ivan: Fotr. Torst, Praha 2000. [NOV,X,B]

Landsmann, Ivan: Pestré vrstvy. Torst, Praha 1999. [NOV,X,B]

Legátová, Květa: Želary. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. [COL,X,B]

Linhartová, Věra: Prostor k rozlišení. Mladá fronta, Praha 1992. [NOV,X,B]

Ludva, Roman: Jezdci pod slunečníkem. Host, Brno 1999. [NOV,CRM,B]

Lustig, Arnošt: Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou. Mladá fronta, Praha 1990. [NOV,X,B]

Macourek, Miloš - Franková, Hermína: Arabela III. Svoboda, Praha 1994. [NOV,JUN,B]

Macura, Vladimír: Komandant. Mladá fronta, Praha 1994. [NOV,X,B]

Merhoutová, Eliška: Indické pohádky a bajky. Vyšehrad, Praha 2000. [COL,JUN,B]

Mertl, Věroslav: Hřbitov snů. Host, Brno 2001. [NOV,X,B]

Městopis: 50 autorů povídek měst. NLN, Praha 2000.

Michal, Karel: Bubáci pro všední den. Československý spisovatel, Praha 1991. [COL,X,B]

Michal, Karel: Čest a sláva. Mladá fronta, Praha 1994. [NOV,X,B]

Nekula, Marek: Pellicova 47. Mladá fronta, Praha 1994. [COL,X,B]

Nenadál, Radoslav: Ó, jak jsme jiné. Odeon, Praha 2001. [COL,X,B]

Nepil, František: Dobré a ještě lepší jitro. Novinář, Praha 1983. [COL,X,B]

Nepil, František: Jak se dělá chalupa. Středočeské nakladatelství a knihkupectví, Praha 1984. [COL,X,B]

Novák, Jan: Komouši, grázlové, cikáni, fízlové & básníci. Torst, Praha 1997. [NOV,X,B]

Nuska, Bohumil: Padraikův zánik. Torst, Praha 1997. [NOV,X,B]

Páral, Vladimír: Katapult. Mladá fronta, Praha 1970. [NOV,X,B]

Páral, Vladimír: Veletrh splněných přání. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. [NOV,X,B]

Poláček, Karel: Bylo nás pět. Odeon, Praha 1967. [NOV,JUN,B]

Polák, Jiří: Závody. L. Marek, Brno 2003. [NOV,CRM,B]

Putna, Martin C.: Chvály. Petrov, Brno 2001. [COL,MIX,B]

Rašek, Antonín: Podnikatelka. Knižní klub, Praha 1999. [NOV,X,B]

Rudolf, Stanislav: Nebreč, Lucie. Český spisovatel, Praha 1985. [NOV,JUN,B]

Rychlík, Břetislav: Konec žebříňáků. Petrov, Brno 2001. [COL,X,B]

Skřivánek, Jaromír: Kouzelný hadí kámen. Knižní klub, Praha 1998. [COL,JUN,B]
 Smetanová, Jindřiška: Pozor, vyletí ptáček. Československý spisovatel, Praha 1970.
 Správcová, Božena: Spravedlnost. Host, Brno 2000. [NOV,X,B]
 Stiborová, Věra: Deset povídek aneb Na vině jsou prakoně. Karolinum, Praha 2000. [COL,X,B]
 Svobodová, Jana: Rozlet císařské orlice. Mladá fronta, Praha 1999. [NOV,X,B]
 Šabach, Petr: Opilé banány. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. [NOV,X,B]
 Šanda, Michal: Obecní radní Stoklasné Lhoty vydraživší za 37 Kč vycpaného jezevce pro potřeby školního kabinetu. Petrov, Brno 2001. [COL,MIX,B]
 Šebánek, Jiří: Já, Jára Cimrman. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1991. [COL,X,B]
 Škvorecký, Josef: Eva byla nahá. Ivo Železný, Praha 1996. [COL,X,B]
 Škvorecký, Josef: Sedmiramenný svícen. Ivo Železný, Praha 1996. [COL,X,B]
 Šmíd, Zdeněk: Proč bychom se netěšili. Olympia, Praha 1998. [NOV,X,B]
 Štětina, Jaromír: Století zázraků. NLN, Praha 2000. [COL,X,B]
 Švejda, Jiří: Havárie. Severočeské nakladatelství, Ústí nad Labem 1975. [NOV,X,B]
 Topol, Jáchym: Noční práce. Torst, Praha 2001. [NOV,X,B]
 Trefulka, Jan: Pršelo jim štěstí. Československý spisovatel, Praha 1962. [COL,X,B]
 Třešňák, Vlastimil: Evangelium a ostružina. Torst, Praha 1999. [NOV,X,B]
 Vaculík, Ludvík: Poslední slovo. Paseka, Praha - Litomyšl 2002. [COL,X,B]
 Vaculík, Ondřej: Jablko přešlé mrazem. Petrov, Brno 2003. [COL,MIX,B]
 Vančura, Vladislav: Amazonský proud, Pekař Jan Marhoul, Pole orná a válečná, Poslední soud. NLN, Praha 2000. [COL,X,B]
 Vejvoda, Jaroslav: Provdaná nevěsta. Mladá fronta, Praha 1995. [COL,X,B]
 Viewegh, Michal: Názory na vraždu. Petrov, Brno 2003. [NOV,CRM,B]
 Viewegh, Michal: Román pro ženy. Petrov, Brno 2001. [NOV,X,B]
 Viewegh, Michal: Výchova dívek v Čechách. Český spisovatel, Praha 1994. [NOV,X,B]
 Vokolek, Vladimír: Tak pravil Švejk. Mladá fronta, Praha 1995. [NOV,X,B]
 Vopěnka, Martin: Hotel uprostřed života. NLN, Praha 1999. [NOV,X,B]
 Weil, Jiří: Dřevěná lžice. Mladá fronta, Praha 1992. [NOV,X,B]
 Weil, Jiří: Život s hvězdou. NLN, Praha 1999. [NOV,X,B]
 Wenig Adolf: Pověsti o hradech. Volvox Globator, Praha 1997. [NOV,JUN,B]
 Zábrana, Jan: Vražda v zastoupení. Mladá fronta, Praha 1967. [NOV,CRM,B]
 Zapletal, Zdeněk: Půlnoční běžci. Československý spisovatel, Praha 1986. [NOV,X,B]
 Zgustová, Monika: Peppermint frappé. Odeon, Praha 2002. [NOV,X,B]
 Zonová, Anna: Červené botičky. Petrov, Brno 2001. [COL,MIX,B]

B) P-angl

Adams, Douglas: Holistická detektivní kancelář Dirka Gentlyho. Argo, Praha 1997. Překlad Koubová, Jana.
 Allen, Woody: Vedlejší účinky. Argo, Praha 1996. Překlad Hábová, Dana - Žantovský, Michal.
 Atwoodová, Margaret: Z hlubin. Argo, Praha 1998. Překlad Mayerová, Zuzana.

Auel, Jean M.: Děti země. Knižní klub, Praha 1996. Překlad Vávrová, Klára.

Bach, Richard: Útěky z bezpečí. Argo, Praha 1997. Překlad Šíchová, Zora.

Bardová, Mary: Čtyřicítka - No a co?. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad Marxová, Eva.

Barkerová, Nicola: Doširoka otevřené. Odeon, Praha 2001. Překlad Chase, Věra.

Barnes, Julian: Flaubertův papušek. Mladá fronta, Praha 1996. Překlad Urban, Miloš.

Block, Lawrence: Dobře utajená vražda. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad Brabencová-Válková, Marie.

Blyton, Enid: Dvojčata a Claudine. Egmont, Praha 1994. Překlad Kalábová, Eva.

Bradbury, Ray: 451 stupňů Fahrenheita. Svoboda, Praha 1970. Překlad Emmerová, J. - Škvorecký, J.. [NOV,X,B]

Brandon, Ann: Prázdniny v Londýně. Egmont, Praha 1995. Překlad Miňovská, Jana. [NOV,X,B]

Burgess, Anthony: Všechno, jen slunce ne. Odeon, Praha 2003. Překlad Flemr, Jan. [NOV,X,B]

Carterová, Angela: Krvavá komnata. Argo, Praha 1997. Překlad Hábová, Dana.

Coe, Jonathan: Dům spánku. Odeon, Praha 2004. Překlad Flemr, Jan.

Cohen, Leonard: Oblíbená hra. Argo, Praha 1998. Překlad Hrách, Tomáš.

Crichton, Michael: Kořist. Knižní klub, Praha 2003. Překlad Podaný, Richard. [NOV,SCF,B]

Cunningham, Michael: Hodiny. Odeon, Praha 2002. Překlad Jindra, Miroslav. [NOV,X,B]

Doctorow, E. L.: Ragtime. Odeon, Praha 1989. Překlad Josek, Jiří.

Durrell, Gerald: Piknik a jiné pohromy. BB art, Praha 1995. Překlad Řeřichová, Šárka.

Elton, Ben: Totální kolaps. Ivo Železný, Praha 1995. Překlad Pellar, Šimon. [NOV,ALT,B]

Faulkner, William: Divoké palmy. Odeon, Praha 2001. Překlad Valja, Jiří. [NOV,X,B]

Fitzgerald, Francis Scott: Velký Gatsby. SNKLHU, Praha 1960. Překlad Dorůžka, Lubomír.

Fulghum, Robert: Ach jo aneb Některé postřehy z obou stran ledničky. Argo, Praha 1996. Překlad Hrubý, Jiří.

Furutani, Dale: Smrt na křižovatce. Knižní klub, Praha 2003. Překlad Marečková, Zdeňka. [NOV,CRM,B]

Gardner, Erle Stanley: Nebezpečné křivky. Vyšehrad, Praha 2001. Překlad Brož, Miroslav. [NOV,CRM,B]

Grafton, Sue: E jako exploze. Argo, Praha 1994. Překlad Doležalová, Ivana. [NOV,CRM,B]

Grisham, John: Král advokátů. Knižní klub, Praha 2004. Překlad Diestlerová, Petra. [NOV,CRM,B]

Gunesefera, Romesh: Útes. Paseka, Praha - Litomyšl 2002. Překlad Hornová, Libuše. [NOV,X,B]

Hailey, Arthur: Penězoměnci. Práce, Praha 1981. Překlad Pellarová, Luba. [NOV,X,B]

Heller, Joseph: Hlava XXII. Naše vojsko, Praha 1985. Překlad Jindra, Miroslav. [NOV,X,B]

Hemingway, Ernest: Sbohem armádo. Melantrich, Praha 1974. Překlad Stuchl, Vladimír. [NOV,X,B]

Herriot, James: To by se zvěrolékaři stát nemělo. Svoboda - Libertas, Praha 1993. Překlad Marxová, Eva. [NOV,X,B]

Chandler, Raymond: Dáma v jezeře. Mladá fronta, Praha 1992. Překlad Škvorecký, Josef.

Christie, Agatha: Záhada Modrého vlaku. Knižní klub, Praha 1999. Překlad Poláčková, Věra.

Irving, John: Pravidla moštárny. Odeon, Praha 2002. Překlad Košťál, Miroslav. [NOV,X,B]

Kazan, Elia: Tichá dohoda. Odeon, Praha 1983. Překlad Nenadál, Radoslav. [NOV,X,B]

Kearney, Richard: Samův pád. NLN, Praha 1999. Překlad Toman, Marek. [NOV,X,B]

Kesey, Ken: Skříňka s démony. Argo, Praha 1996. Překlad Snížek, Luboš. [COL,X,B]

Kosinski, Jerzy: Kroky. Argo, Praha 1996. Překlad Jílovcová-Fieldová, Ivana. [COL,X,B]

Kureishi, Hanif: Byli jsme si blízcí. Odeon, Praha 2000. Překlad Janiš, Viktor. [COL,X,B]

McCabe, Patrick: Řeznickej kluk. Host, Brno 1999. Překlad Ficová, Sylva. [NOV,X,B]

Michaels, Ann: Prchavé okamžiky. Odeon, Praha 2000. Překlad Chase, Věra. [NOV,X,B]

Myrer, Anton: Poslední kabriolet. Odeon, Praha 1983. Překlad Emmerová, Jarmila. [NOV,X,B]

Nabokov, Vladimír Vladimirovič: Pnin. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. Překlad Dominik, Pavel. [NOV,X,B]

O'Brien, Flann: Řeči pro pláč. NLN, Praha 1997. Překlad Čáp, Jan. [NOV,X,B]

Ondaatje, Michael: Anglický pacient. Argo, Praha 1997. Překlad Masnerová, Eva. [NOV,X,B]

Orwell, George: Nadechnout se. Odeon, Praha 2003. Překlad Kopecký, Petr. [NOV,X,B]

Palahniuk, Chuck: Program pro přeživší. Odeon, Praha 2002. Překlad Podaný, Richard. [NOV,X,B]

Pargeterová, Edith: Zázrak svaté Winifredy. Mladá fronta, Praha 1995. Překlad Ceplová, Zuzana. [NOV,CRM,B]

Peck, M. Scott: Nevyšlapaná cesta nekončí. Argo, Praha 1997. Překlad Pošustová-Menšíková, Stanislava. [COL,REL,B]

Plathova, Sylvia: Pod skleněným zvonem. Argo, Praha 1996. Překlad Hrách, Tomáš. [NOV,X,B]

Potok, Chaim: Jmenuji se Ašer Lev. Argo, Praha 1996. Překlad Strenk, Michal. [NOV,X,B]

Puzo, Mario: Temná aréna. Knižní klub, Praha 2004. Překlad Jungwirth, František.

Rendellová, Ruth: Dům se schodištěm. Vyšehrad, Praha 2001. Překlad Brabencová-Válková, Marie.

Rushdie, Salman: Zem pod jejíma nohama. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. Překlad Dominik, Pavel. [NOV,X,B]

Saki: Léčba neklidem. Odeon, Praha 1989. Překlad Vrba, František. [COL,X,B]

Salinger, Jerome David: Kdo chytá v žitě. Práce, Praha 1979. Překlad Pellarová, Luba - Pellar, Rudolf. [NOV,X,B]

Saroyan, William: Kluci a holky, když jsou spolu. Argo, Praha 1998. Překlad Hrubeš, Jiří. [NOV,X,B]

Sayersová, Dorothy L.: Nepříjemnost v klubu Bellona. NLN, Praha 1999. Překlad Outratová, Eva.

Sillitoe, Alan: Osamělost přespolního běžce. SNKLU, Praha 1965. Překlad Škvorecký, Josef - Pujman, Petr. [NOV,X,B]

Singer, Isaac Bashevis: Král polí. Argo, Praha 1996. Překlad Strenk, Michal. [NOV,X,B]

Singer, Isaac Bashevis: Láska a vyhnanství. Argo, Praha 1997. Překlad Bidlová, Markéta. [NOV,X,B]

Slouka, Mark: Ztracené jezero. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. Překlad Pellar, Rudolf - Pellarová, Luba. [COL,X,]

Steinbeck, John: Hrozny hněvu. Melantrich, Praha 1987. Překlad Nenádál, Radoslav. [NOV,X,B]

Styron, William: Ráno na pobřeží. Svoboda, Praha 1995. Překlad Jindrovi, Štěpán a Ľubica. [COL,X,B]

Tolkien, John Ronald Reuel: Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky. Mladá fronta, Praha 2002. Překlad Vrba, František. [NOV,JUN,B]

Toole, John Kennedy: Spolčení hlupců. Odeon, Praha 1985. Překlad Kořán, Jaroslav. [NOV,X,B]

Townsendová, Sue: Adrian Mole - léta v divočině. Mladá fronta, Praha 1995. Překlad Hartlová, Helena.

Unsworth, Barry: Kdo zabil Tomáše Wellse. Vyšehrad, Praha 2000. Překlad Paseková, Pavla. [NOV,X,B]

Updike, John: Králíku, utíkej. Odeon, Praha 1980. Překlad Schwarz, Josef. [NOV,X,B]

Upfield, Arthur: Zlověstné kameny. Graloprint-Neubert, Praha 1995. Překlad Jungwirth, František [NOV,CRM,B]

Vachss, Andrew: Droga. Vyšehrad, Praha 2000. Překlad Klůfová, Petra.

Vonnegut, Kurt: Časotřesení. Argo, Praha 1998. Překlad Popel, Jiří.

Waugh, Evelyn: Drazí zesnulí. NLN, Praha 1996. Překlad Jungwirth, František. [NOV,X,B]

Websterová, Elisabeth: Kamarád ze vzdáleného údolí. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad Hesounová, Alžběta. [NOV,X,B]

Weltyová, Eudora: Zkamenělý muž. H+H, Praha 1997. Překlad Ulmanová, Hana. [COL,X,B]

Wyndham, John: Den Trifidů. Odeon, Praha 1990. Překlad Kořán, Jaroslav. [NOV,SCF,B]

C) P-jiné

1) z germánských jazyků

Blobelová, Brigitte: Jeho matka mě nemá ráda. Egmont, Praha 1996. Překlad z němčiny Miňovská, Jana. [NOV,JUN,B]

Blobelová, Brigitte: Místo pro lásku. Egmont, Praha 1997. Překlad z němčiny Miňovská, Jana. [NOV,X,B]

Blobelová, Brigitte: Tanec za jedna, matika za pět. Egmont, Praha 1996. Překlad z němčiny Šimek, Stanislav. [NOV,JUN,B]

Blobelová, Brigitte: Ta nová, brácha a já. Egmont, Praha 1996. Překlad z němčiny Miňovská, Jana. [NOV,JUN,B]

Brussig, Thomas: Na kratším konci ulice. Odeon, Praha 2001. Překlad z němčiny Zoubková, Jana. [NOV,X,B]

Canetti, Elias: Svědomí slov. Torst, Praha 1992. Překlad z němčiny Jančařík, Zdeněk. [COL,LIT,B]

Dürrenmatt, Fridrich: Údolí vzhůru nohama. Odeon, Praha 2002. Překlad z němčiny Zoubková, Jana. [NOV,X,B]

Fredrikssonová, Marianne: Anna, Hanna a Johana. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad ze švédštiny Svatošová, Jana.

Friedmann, Herbert: Gól! Míčový kouzelník. Egmont, Praha 1998. Překlad z němčiny Novotný, Robert. [NOV,X,B]

Fulghum, Robert: Ach jo aneb Některé postřehy z obou stran ledničky. Argo, Praha 1996. Překlad z angličtiny Hrubý, Jiří. [COL,X,B]

Gaarder, Jostein: Principálova dcera. Knižní klub, Praha 2004. Překlad z norštiny Vrbová, Jarka. [NOV,X,B]

Hansen, Martin Alfred: Čekárna. Odeon, Praha 2001. Překlad z dánštiny Henrych, Jan. [NOV,X,B]

Hart, Maarten't: Hněv celého světa. Karolinum, Praha 2001. Překlad z holandštiny Pellarová, Jana. [NOV,X,B]

Hensherová, Ann-Christin: Svedení umírají dvakrát. Knižní klub, Praha 2004. Překlad ze švédštiny Svatošová, Jana. [NOV,CRM,B]

Hesse, Herman: Raná próza. Argo, Praha 1998. Překlad z němčiny Tomeš, Vladimír. [COL,X,B]

Heym, Georg: Zloděj a jiné podivné figury. Host, Brno 1998. Překlad z němčiny Ryčl, František. [COL,X,B]

Hoeg, Peter: Cit slečny Smilly pro sníh. Argo, Praha 1997. Překlad z dánštiny Novotný, Robert. [NOV,X,B]

Hofmannsthal, Hugo von: Lucidor a jiné prózy. Sloart, Praha 1998. Překlad z němčiny Skoumal, Aloys. [COL,X,B]

Irving, John: Pravidla moštárny. Odeon, Praha 2002. Překlad z angličtiny Košťál, Miroslav. [NOV,X,B]

Jelineková, Elfriede: Milovnice. Mladá fronta, Praha 1999. Překlad z němčiny Jílková, Jitka. [NOV,X,B]

Kafka, Franz: Proces. SNKLU, Praha 1965. Překlad z němčiny Eisnerová, Dagmar - Eisner, Pavel. [NOV,X,B]

Kafka, Franz: Zámek. Odeon, Praha 1969. Překlad z němčiny Kafka, Vladimír. [NOV,X,B]

Konsalik, Heinz Günther: Extáze. Knižní klub, Praha 1999. Překlad z němčiny Demantová, Yana. [NOV,CRM,B]

Kortooms, Toon: Pomóóó! Doktor se topí.... Vyšehrad, Praha 2001. Překlad z holandštiny Kazdová, Ella. [NOV,X,B]

Krauss, Irma: Katčiny sliby. Egmont, Praha 1996. Překlad z němčiny Vízdalová, Ivana. [NOV,JUN,B]

Krauss, Irma: Katčiny tajnosti. Egmont, Praha 1995. Překlad z němčiny Šimek, Stanislav. [NOV,JUN,B]

Lechleitner, Norbert: Slunce pro duši. Vyšehrad, Praha 2001. Překlad z němčiny Kirsteinová, Blanka. [COL,X,B]

Meyrink, Gustav: Dům alchymistův. Argo, Praha 1996. Překlad z němčiny Slezák, Vratislav. [COL,X,B]

Nooteboom, Cees: Následující příběh. Mladá fronta, Praha 1999. Překlad z holandštiny Krijtová, Olga. [NOV,X,B]

Ondaatje, Michael: Anglický pacient. Argo, Praha 1997. Překlad z angličtiny Masnerová, Eva. [NOV,X,B]

Pargeterová, Edith: Pouť nenávisti. Mladá fronta, Praha 1998. Překlad z angličtiny Pošustová, Stanislava. [NOV,CRM,B]

Pestum, Jo: Kouzelné prázdniny. Egmont, Praha 1995. Překlad z němčiny Vízdalová, Ivana. [NOV,JUN,B]

Rasmussen, Knud: Grónské mýty a pověsti. Argo, Praha 1998. Překlad z dánštiny Lyčková, Viola a Zdeněk. [COL,JUN,B]

Reinerová, Lenka: Bez adresy. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. Překlad z němčiny Walló, Olga.

Rotzetter, Anton: Jak František kázal zvířatům. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1997. Překlad z němčiny Jáchym, Radim. [NOV,JUN,B]

Söderberg, Hjalmar: Doktor Glas. Host, Brno 2000. Překlad ze švédštiny Franczyk, Otakar. [NOV,X,B]

Townsendová, Sue: Adrian Mole - léta v divočině. Mladá fronta, Praha 1995. Překlad z angličtiny Hartlová, Helena. [NOV,X,B]

2) z románských jazyků

Ange, Daniel: Raněný pastýř. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1996. Překlad z francouzštiny Šimčíková, Gabriela. [NOV,REL,B]

Aubryová, Cecile: Poly a tajemství sedmi hvězd. Svoboda, Praha 1995. Překlad z francouzštiny Melanová, Dana. [NOV,JUN,B]

Bassani, Giorgio: Zlaté brejličky. Mladá fronta, Praha 1994. Překlad z italštiny Frýbortová, G. - Šmídová, Z.. [NOV,X,B]

Beckett, Samuel: Molloy. Argo, Praha 1996. Překlad z francouzštiny Hrách, Tomáš. [NOV,X,B]

Becquer, Gustavo Adolfo: Hora duchů. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad z španělštiny Urban, Vít. [COL,JUN,B]

Bernheimová, Emanuele: Jeho žena. Paseka, Praha - Litomyšl 2001. Překlad z francouzštiny Fialová, Jarmila. [NOV,X,B]

Boulle, Pierre: Ostrůvek. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad z francouzštiny Melanová, Dana. [NOV,X,B]

Carpentier, Alejo: Království z tohoto světa. Host, Brno 1998. Překlad z španělštiny Hodoušek, Eduard. [COL,X,B]

Depestre, René: Chvalozpěv na ženu - zahradu. Odeon, Praha 2001. Překlad z francouzštiny Podany, Richard. [COL,X,B]

Djian, Philippe: Za rozcestím. Odeon, Praha 2001. Překlad z francouzštiny Kybal, Tomáš. [NOV,X,B]

Dumas, Alexandre: Dobrodružství hraběte Lydericha. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad z francouzštiny Našinec, Jiří. [NOV,JUN,B]

García Márquez, Gabriel: Láska za časů cholery. Odeon, Praha 2003. Překlad z španělštiny Stárková, Blanka. [NOV,X,B]

García Márquez, Gabriel: Sto roků samoty. Odeon, Praha 2003. Překlad z španělštiny Medek, Vladimír. [NOV,X,B]

García Márquez, Gabriel: Zpověď trosečníka. Odeon, Praha 2004. Překlad z španělštiny Stárková, Blanka. [NOV,X,B]

Garen, Jean Pierre: Planeta lykantů. Najáda, Praha 1992. Překlad z francouzštiny Procházková, Eva. [NOV,SCF,B]

Garen, Jean-Pierre: Lágr vyděděnců. Najáda, Praha 1992. Překlad z francouzštiny Procházková, Eva. [NOV,SCF,B]

Hardellet, André: Na prahu ráje. Karolinum, Praha 2001. Překlad z francouzštiny Novotný, Michal. [NOV,X,B]

Ionesco, Eugene: Střípky deníku. Argo, Praha 1997. Překlad z francouzštiny Navrátilová, Danuše. [COL,X,B]

Laurensová, Camille: Láska, román. Odeon, Praha 2004. Překlad z francouzštiny Pflimplová, Alexandra. [NOV,X,B]

Laurensová, Camille: V náruči mužů. Odeon, Praha 2002. Překlad z francouzštiny Pflimplová, Alexandra. [NOV,X,B]

Louys, Pierre: Žena a loutka. Host, Brno 1997. Překlad z francouzštiny Fryčer, Jaroslav. [NOV,X,B]

Makine, Andrei: Francouzský testament. Paseka, Praha - Litomyšl 2002. Překlad z francouzštiny Dufková, Vlasta. [NOV,X,B]

Moinot, Pierre: Jana z Arku. Mladá fronta, Praha 1996. Překlad z francouzštiny Matějů, Jitka. [NOV,X,B]

Pagnol, Marcel: Dívka s tmavými očima. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad z francouzštiny Žák, J.. [NOV,X,B]

Pagnol, Marcel: Jak voní tymián. Vyšehrad, Praha 2000. Překlad z francouzštiny Musilová, Eva. [NOV,X,B]

Roché, Henri-Pierre: Jules a Jim. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad z francouzštiny Jirsa, Stanislav. [NOV,X,B]

Sábato, Ernesto: Tunel. Host, Brno 1997. Překlad z španělštiny Urban, Vít. [NOV,X,B]

Sá-Carneiro, Mário de: Šílenství. Mladá fronta, Praha 1996. Překlad z portugalštiny Lidmilová, Pavla. [COL,X,B]

Saint-Exupéry, Antoine de: Dopis rukojmímu. Vyšehrad, Praha 2000. Překlad z francouzštiny Stavínohová, Zdeňka. [COL,X,B]

Saint-Exupéry, Antoine de: Slova jako hvězdy. Vyšehrad, Praha 2000. Překlad z francouzštiny Dvořáková - Konůpek - Selucký - Smetanová. [COL,X,B]

Sartre, Jean-Paul: Zed'. Odeon, Praha 1992. Překlad z francouzštiny Čermák, J. - Musilová, E.. [NOV,X,B]

Simenon, Georges: Dostaveníčko u rybářů. Knižní klub, Praha 2003. Překlad z francouzštiny Fialová, Jarmila - Drmolová, Evženie. [NOV,CRM,B]

Simenon, Georges: Maigret a záletný pan Charles; Maigret a záhadný samotář. Knižní klub, Praha 2004. Překlad z francouzštiny Belisová, Šárka. [COL,CRM,B]

Tamarová, Susanna: Běž, kam tě srdce povede. Mladá fronta, Praha 1995. Překlad z italštiny Vinšová, Kateřina. [NOV,X,B]

Vassalli, Sebastiano: Labuť. Odeon, Praha 2000. Překlad z italštiny Vinšová, Kateřina. [NOV,X,B]

Vian, Boris: Pěna dní. Mladá fronta, Praha 1994. Překlad z francouzštiny Horečka, Svatopluk. [NOV,X,B]

Wieselová, Elie: Pátý syn. Odeon, Praha 2002. Překlad z francouzštiny Pokorná, Eva. [NOV,X,B]

3) ze slovanských jazyků

Babel, Isaac: Rudá jízda. SNKLU, Praha 1965. Překlad z ruštiny Zábrana, Jan. [NOV,X,B]

Bulgakov, Michail Afanasjevič: Mistr a Markétka. Odeon, Praha 1980. Překlad z ruštiny Morávková, Hana. [NOV,X,B]

Bulgakov, Michail Afanasjevič: Vánice. Vyšehrad, Praha 2000. Překlad z ruštiny Morávková, Alena. [COL,X,B]

Bulyčov, Kír: Agent kosmické flotily. Lidové nakladatelství, Praha 1989. Překlad z ruštiny Týč, Josef. [NOV,SCF,B]

Bunin, Ivan: Temné aleje lásky. Mladá fronta, Praha 1982. Překlad z ruštiny Hašková, T. - Zábrana, J.. [COL,X,B]

Čechov, Anton Pavlovič: O lásce. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad z ruštiny Frynta, E. - Hulák, J. - Zahradníková, A.. [COL,X,B]

Debeljak, Aleš: Temné nebe Ameriky. Host, Brno 2000. Překlad ze slovinštiny Šaradinová, Martina - Šaradín, Pavel. [COL,SOC,B]

Dostojevskij, Fjodor Michajlovič: Hráč. Odeon, Praha 2002. Překlad z ruštiny Havránková, Ruda. [COL,X,B]

Dostojevskij, Fjodor Michajlovič: Nemilá příhoda. Odeon, Praha 2002. Překlad z ruštiny Havránková, Ruda. [COL,X,B]

Dostojevskij, Fjodor Michajlovič: Věčný manžel. Odeon, Praha 2002. Překlad z ruštiny Havránková, Ruda. [COL,X,B]

Dostojevskij, Fjodor Michajlovič: Zápisky z podzemí. Slovart, Praha 1998. Překlad z ruštiny Havránková, Ruda. [COL,X,B]

Dovlatov, Sergej: Kufř. Mladá fronta, Praha 1999. Překlad z ruštiny Dvořák, Libor. [COL,X,B]

Gombrowicz, Witold: Ferdurke. Torst, Praha 1997. Překlad z polštiny Stachová, Helena. [NOV,X,B]

- Gombrowicz, Witold: Pornografie. Torst, Praha 1997. Překlad z polštiny Stachová, Helena. [NOV,X,B]
- Hvorecký, Michal: Lovci a sběrači. Odeon, Praha 2003. Překlad z SLK Šulcková, Martina. [COL,X,B]
- Krallová, Hanna: Stihnout to před Pánem Bohem. NLN, Praha 1999. Překlad z polštiny Foglová, Pavla. [NOV,X,B]
- Lem, Stanislaw: Kyberiáda. Československý spisovatel, Praha 1983. Překlad z polštiny Jungwirth, František. [COL,SCF,B]
- Puškin, Alexander Sergejevič: Vánice. Vyšehrad, Praha 2000. Překlad z ruštiny Morávková, Alena. [COL,X,B]
- Solženicyn, Alexandr Isajevič: V kruhu prvním I. Mladá fronta, Praha 1992. Překlad z ruštiny Nováková, Anna - Tafelová, Vlasta. [NOV,X,B]
- Solženicyn, Alexandr Isajevič: V kruhu prvním II. Mladá fronta, Praha 1992. Překlad z ruštiny Nováková, Anna - Tafelová, Vlasta. [NOV,X,B]
- Šukšin, Vasilij: Červená kalina. Lidové nakladatelství, Praha 1987. Překlad z ruštiny Psůtková, Zdeňka. [COL,X,B]
- Tokarczuková, Olga: Pravěk a jiné časy. Host, Brno 1999. Překlad z polštiny Vidlák, Petr. [NOV,X,B]
- Tolská, Taťána: Fakír a jiné povídky. Mladá fronta, Praha 1996. Překlad z ruštiny Morávková, Alena - Chrobák, Kamil. [COL,X,B]
- Tolstoj, Lev Nikolajevič: Tři podoby lásky. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad z ruštiny Morávková, Alena. [COL,X,B]
- Tolstoj, Lev Nikolajevič: Vánice. Vyšehrad, Praha 2000. Překlad z ruštiny Morávková, Alena. [COL,X,B]
- Vzkázání ze dna noci - próza. Mladá fronta, Praha 1996. Překlad ze srbochorvatštiny Karpatský, Dušan. [COL,X,B]
- Zamjatin, Jevgenij: Bič boží. Host, Brno 1999. Překlad z ruštiny Sedlák, Josef. [COL,X,B]

4) z neindoevropských jazyků

- Agnon, Šmuel Josef: Šátek a jiné povídky. Mladá fronta, Praha 1999. Překlad z hebrejštiny Vacek, Jindřich. [COL,X,B]
- Enčó, Sanjútei: Pivoňková lucerna. Vyšehrad, Praha 2000. Překlad z japonštiny Hrdličková, Věra. [NOV,X,B]
- Kawabata, Jasunari: Hlas hory. Paseka, Praha - Litomyšl 2002. Překlad z japonštiny Líman, Antonín. [NOV,X,B]
- Liksomová, Rosa: Prázdné cesty. Volvox Globator, Praha 1997. Překlad z finštiny Piskoř, Vladimír. ISBN 80-7207-066-5 [COL,X,B]
- Murakami, Haruki: Na jih od hranic, na západ od slunce. Odeon, Praha 2004. Překlad z japonštiny Jurkovič, Tomáš. [NOV,X,B]

Oz, Amos: Panter ve sklepe. Mladá fronta, Praha 1999. Překlad z hebrejštiny Šedinová, Jiřina. [NOV,X,B]

Tanaka, Kótaró: Krabí zjevení. Vyšehrad, Praha 1999. Překlad z japonštiny Vostrá, Denisa - Holý, Petr. [COL,JUN,B]

Trocha rozinek a mandlí. Argo, Praha 1996. Překlad z jidiš Markovič, Jakub. [COL,X,B]

Waltari, Mika: Egypt'an Sinuhet. Odeon, Praha 1989. Překlad z finštiny Hellmuthová, Marta. [NOV,X,B]

Waltari, Mika: Hvězdy to řeknou. Knižní klub, Praha 2003. Překlad z finštiny Velkoborský, Jan Petr. [NOV,CRM,B]

Waltari, Mika: Kdo zavraždil paní Skrofovou?. Knižní klub, Praha 2003. Překlad z finštiny Velkoborský, Jan Petr. [NOV,CRM,B]

Waltari, Mika: Omyl komisaře Palmua. Knižní klub, Praha 2003. Překlad z finštiny Velkoborský, Jan Petr. [NOV,CRM,B]

Příloha II

A) Expresivní lemmata s příponou -isko

ORIG (28 lemmat)	četnost	P-angl (7 lemmat)	četnost	P-různé (9 lemmat)	četnost
psisko	15	psisko	12	psisko	12
Lesisko	11	vousisko	4	kocouřisko	4
chlapisko	7	dobrotisko	1	chlapisko	3
vousisko	6	chlapisko	1	vousisko	3
názvisko	3	kocouřisko	1	dobrotisko	2
očisko	3	ušisko	1	strojisko-stražisko	1
masářiisko	2	zubisko	1	ušisko	1
ušisko	2			vrabčisko	1
vlčisko	2			zubisko	1
baráčisko	1				
baranisko	1				
děvčisko	1				
dobračisko	1				
dobrotisko	1				
kocouřisko	1				
krčisko	1				
mečisko	1				
mrazisko	1				
pičisko	1				
plnovousisko	1				
pyščisko	1				
račisko	1				
řetězisko	1				
řitisko	1				
Slovačisko	1				
tabáčisko	1				
Valašisko	1				
zubisko	1				

B) Expresivní lemmata s příponou –oun

ORIG	četnost	P-angl	četnost	P-různé	četnost
ufoun	37	hlavoun	38	tlamoun	47
čahoun	25	chvastoun	12	drzoun	14
blboun	24	blboun	12	zevloun	13
hlavoun	21	vazoun	10	čahoun	10
bagoun	17	vrahoun	9	křikloun	10
hezoun	16	špekoun	9	tahoun	9
vazoun	13	vrčoun	9	blboun	9
tahoun	12	tahoun	8	hlavoun	9
vrahoun	10	vztekloun	7	vztekloun	8
hamoun	7	fašoun	6	špekoun	7
drzoun	7	lemoun	5	chloustoun	7
chrapoun	6	hezoun	5	plešoun	6
zevloun	6	plešoun	4	chrapoun	5

křikloun	5	čahoun	4	vrahoun	5
plešoun	4	chrapoun	3	chvastoun	5
šplhoun	4	bručoun	3	zrzoun	4
krkoun	4	křikloun	3	Piskloun	4
chárlestoun	4	drzoun	3	hezoun	3
bručoun	3	řvoun	2	bručoun	3
chlastoun	3	hamoun	2	lemoun	2
zrzoun	3	špehoun	2	hltoun	2
fašoun	2	šplhoun	1	mlsoun	2
kostroun	2	bagoun	1	šplhoun	2
lemoun	2	Piloun	1	krkoun	1
slizoun	2	střihoun	1	špehoun	1
řvoun	2	Krtkoun	1	bagoun	1
ušoun	2	zevloun	1	pakoun	1
vztekloun	2	tupoun	1		
rezoun	2	mlsoun	1		
dobroun	1	zrzoun	1		
koblíhoun	1	hltoun	1		
pidloun	1				
buržoun	1				
kvaltoun	1				
střihoun	1				
bojšoun	1				
luzoun	1				
blafoun	1				
špehoun	1				
mlsoun	1				
pihoun	1				
špekoun	1				
chrtoun	1				
chvastoun	1				
šišloun	1				
čaloun	1				
tlamoun	1				

C) Expresivní lemmata zakončená na -nda, -ndat, -ndavý, -nd'ák

ORIG	četnost	P-angl	četnost	P-různé	četnost
Tonda	421	sranda	86	sranda	31
sranda	182	blond'ák	23	blond'ák	21
Standá	148	plandavý	22	hopsanda	14
Fanda	148	brynda	21	nandat	12
Jenda	81	runda	20	plandavý	12
Čenda	57	plandat	17	plandat	11
blond'ák	39	kšanda	16	brynda	10
švanda	12	kunda	13	přendat	9
Anda	26	nandat	13	fanda	8
plandat	23	švanda	12	Muchlanda	7
Venda	22	přendat	12	runda	6
plandavý	21	fanda	12	kšanda	5
kunda	18	Tonda	11	kunda	5

kšanda	18	Muchlanda	7	fešanda	4
runda	18	šeptanda	7	frnda	4
přendat	17	panímanda	6	bžunda	3
brynda	15	fešanda	6	škrundat	3
fešanda	10	hopsanda	5	švanda	3
Manda	8	fland'ák	5	bryndat	2
fland'ák	8	junda	5	finda	2
merenda	7	bžunda	4	pobryndat	2
fanda	6	merenda	4	uondat	2
nandat	6	vybryndat	4	vybryndat	2
pobryndat	6	bryndat	3	Anda	1
Pražanda	5	šuškanda	2	bounda	1
Zdenda	5	frnda	2	fland'ák	1
čumenda	4	vojanda	2	fronda	1
čuprblond'ák	4	uondat	2	legranda	1
Minda	4	pobryndat	2	merenda	1
zandat	4	Australanda	1	panímanda	1
culifinda	3	brindat	1	pinda	1
štramanda	3	culifinda	1	šeptanda	1
vybryndat	3	finda	1	šuškanda	1
zaškrundat	3	holanda	1	vojanda	1
bryndat	2	korespond'ák	1	vyžíranda	1
bžunda	2	legranda	1	zandat	1
ČUprblond'ák	2	makanda	1	žvandat	1
fend'ák	2	Manda	1		
finda	2	Nanda	1		
kolobrnda	2	odendat	1		
minda	2	panimanda	1		
nacmrndat	2	pindat	1		
Nanda	2	rozbryndat	1		
rošt'anda	2	sekanda	1		
šeptanda	2	škrundat	1		
škrundat	2	šukanda	1		
uondat	2	víkend'ák	1		
bryndavý	1	zandat	1		
burgunda	1				
Cminda	1				
čmrnda	1				
čvachtanda	1				
dyndat	1				
gynda	1				
hopsanda	1				
Chcanda	1				
jebanda	1				
junda	1				
klukanda	1				
manda	1				
nadundat	1				
nanda	1				
odendat	1				
odundat	1				
Pinda	1				

pinda	1
pindat	1
planda	1
poškolanda	1
prnda	1
Rampušanda	1
Renda	1
rinda	1
rozbryndat	1
škrunda	1
štrapanda	1
trdlanda	1
ulejvanda	1
Vataprnda	1
vojanda	1
vycmrndat	1
vydyndat	1
vyzunda	1
zaplandat	1
žbrunda	1
žbrundat	1

D) Lemmata odvozená od základových synonym *zvonit, řinčet a drnčet*

	lemmata	
ORIG	11	zazvonit, zvonit, zvonění, zazvonění, zvonivý, dozvonit, zvonící, zvonivě, rozezvonit, rozzvonit, zvonívat
	10	řinčet, řinčení, zařinčet, řinkot, řinčící, řinčivě, řinčivý, odřinčet, řinčívat, řinknout
	8	zadrnčet, drnčet, drnčení, rozdrnčet, drnčící, drnčivě, zadrnčení, drnčivý
P-angl	8	zazvonit, zvonit, zazvonění, zvonění, zvonivý, zvonící, rozezvonit, dozvonit
	8	řinčení, zařinčet, řinčet, řinkot, zařinčení, rozřinčet, řinčící, řinčivý
	9	drnčet, drnčení, rozdrnčet, zadrnčet, zadrnčení, drnčivě, drnčící, drnčivý, oddrnčet
P-různé	8	zazvonit, zvonit, zvonění, zazvonění, zvonivý, zvonící, zvonivě, dozvonit
	8	řinčení, řinčet, zařinčet, řinkot, řinčivě, řinčivý, řinčící, rozřinčet
	8	drnčet, zadrnčet, rozdrnčet, drnčení, drnčící, drnčivý, drnčivě, zadrnčení

E) Sémantické pole zvuku zjištěné dotazem:

([pos="N"] ([word="motoru"] | [word="motorů"] | [word="vody"] | [word="auta"] | [word="aut"] | [word="města"] | [word="deště"] | [word="moře"] | [word="větru"] | [word="hromu"] | [word="stroje"] | [word="strojů"] | [word="vln"] | [word="vlaku"] | [word="vlaků"] | [word="letadla"] | [word="letadel"] | [word="kola"] | [word="kol"] | [word="vodopádu"] | [word="dopravy"]))

ORIG		P-angl		P-různé	
lemma	četnost	lemma	četnost	lemma	četnost
zvuk	15	zvuk	27	šumění	37
hukot	14	hukot	26	hukot	25
rachot	13	hluk	20	hluk	20
šumění	11	řev	15	zvuk	17
hluk	9	burácení	10	hučení	16
hučení	9	hučení	9	rachot	14
řev	9	kvílení	7	šplouchání	12
šplouchání	7	šumění	7	úder	8
hrčení	5	dunění	6	dunění	6
dunění	4	šplouchání	6	skřípění	6
hlas	4	bubnování	5	šelestění	6
rachocení	4	rachot	5	skučení	4
skučení	4	bušení	4	burácení	3
šumot	4	skřípění	4	řev	3
hvízdání	3	svištění	4	bouchání	2
šelest	3	šum	4	bublání	2
šum	3	úder	4	bubnování	2
burácení	2	vrčení	4	drnčení	2
bzučení	2	skučení	3	hlas	2
crčení	2	zurčení	3	hřmění	2
dusot	2	bublání	2	kvílení	2
klapot	2	kapání	2	pleskání	2
pískání	2	klapání	2	rachocení	2
svist	2	rachocení	2	řvaní	2
šplíchtot	2	vytí	2	šplounání	2
vrčení	2	zpěv	2	šum	2
vrzání	2	bafání	1	vrčení	2
zurčení	2	cákání	1	bušení	1
bas	1	cvakot	1	cinkání	1
broukání	1	drnčení	1	crčení	1
bublání	1	fičení	1	drkotání	1
bzukot	1	hlas	1	frkání	1
cákání	1	hlomoz	1	hrčení	1
cinknutí	1	hrkot	1	hvízd	1
curůček	1	hudba	1	hvízdání	1
drncání	1	lomoz	1	melodie	1
drnčení	1	melodie	1	mrmlání	1
dusání	1	pískání	1	odkapávání	1
harašení	1	pleskání	1	poprskávání	1
hlomození	1	poštekávání	1	praskot	1

houkání	1	praskání	1	skřípání	1
hrkání	1	praskot	1	supění	1
hrkot	1	rámus	1	svist	1
hřmění	1	ruch	1	svištění	1
hřmot	1	skřípání	1	šelest	1
kapání	1	skřípot	1	šepot	1
kňučení	1	syčení	1	ševel	1
mlaskání	1	šelestění	1	ševelení	1
mluva	1	šepot	1	šplíchnot	1
odkapávání	1	ševel	1	šumot	1
ozvěna	1	ševelení	1	šustění	1
pleskání	1	šplíchanec	1	šustot	1
ryk	1	šplíchnutí	1	troubení	1
skřípání	1	šplouchnutí	1	třesk	1
skřípot	1	tón	1	vrzání	1
supění	1	troubení	1	vzdech	1
syčení	1	třesk	1	zašplouchání	1
sykot	1	túrování	1	zpěv	1
šelestění	1	zabručení	1		
šepot	1	zadunění	1		
ševelení	1	zaharašení	1		
tikot	1	zahučení	1		
úder	1	zakuckání	1		
vrnění	1	zakvílení	1		
výbuch	1	zapískání	1		
výdech	1	zarachocení	1		
výsknutí	1	zašplouchání	1		
zahoukání	1				
zakašláni	1				
zarachtání	1				

Příloha III

Tabulka A

Tvary slov s frekvencí 1	Frekvence BNC/ANC ¹³¹	Originál / překlad a co-text
abrasions	30	[...] skins covered with burns and abrasions , skulls crushed, tossed on roadsides. [...] které za několik měsíců najdou pohozené u silnice s vytrhanými nehty, popálenou a sedřenou kůží, lebkami rozdrcenými.
absconding	31	The abbot in evident and formidable displeasure, though whether with the absconding prisoner, his unwary guardians, or [...] Opat jevil viditelnou a hrozivou nelibost, nedalo se však poznat, zda vůči uprchlému vězni, [...]
acidly	74	[The abbot] said acidly : Pronesl jedovatě :
acquisitive	67	He'd smiled like a clown penny bank, white teeth slightly open and acquisitive , his blandness deceptive. Smál se jako klaunské prasátko, ukazoval své bílé zuby o poznání víc než ostatní, jeho nevýraznost byla jen mimikri.
airily	87	"Mad?" said Percy airily . "He's a genius!" "Blázen?" řekl Percy povzneseně .
ambling	36	A toothless old man came ambling up to them, [...] To už se k nim přiloudal bezzubý stařík a [...]
beady	51	The snake suddenly opened its beady eyes. Had náhle otevřel své korálové oči.
beamish	? (0-50) ¹³²	Fire flashed from her eyes. In the name of tolerance, kill. My beamish boy. V očích jí zableskl oheň. Zabíjej ve jménu tolerance, ty můj kloučku zlatá .
beastie	6	Are you ghoulie or ghostie or wee student beastie ?" Jsi démon nebo duch, nebo jen nějaký ubohý studentík ?"
beblistered	0	He added, in a patent effort to manufacture light conversation, "You know how the beblistered thing works?" Se zjevnou snahou o udržení nezávazné konverzace dodal: "Jestlipak víte, jak ta zatracená věc funguje?"
beefy	89	He was a big, beefy man with hardly any neck, although he did have a very large mustache Byl to vysoký, tělnatý chlapík, který neměl málem žádný krk, zato měl velice dlouhý knír.
bracingly	13	He embraced Cadfael briskly about the shoulders in passing, by way of encouragement, and shook him bracingly . Cestou krátce a povzbudivě objal Cadfaela kolem ramen a zatřásl s ním.
clammily	6	[...] there was a persistent, depressing drizzle that clung clammily to eyelids and lashes and lips, adding to the discomfort. [...] nepohodu zvětšovalo vytrvalé, skličující mžení, jež vlhce ulpívalo na očních víčkách, řasách a rtech.

¹³¹ BNC = British National Corpus, ANC = American National Corpus (použili jsme frekvenční seznam). Dostupnost viz primární bibliografie.

¹³² Přesný počet nelze zjistit, protože BNC zobrazuje kromě údaje o celkovém počtu výskytů jen 50 náhodně vybraných excerpt a téměř ve všech figurovalo *Beamish* jako vlastní jméno.

clamored	41 / 10	"Why, yes, it does," clamored the clown, with a flowing inspiration. Jak to, že ne? křičel klaun, nápady se mu jen hrnuly.
clangor	6./ 1	It rebounded with a tiny, sharp clangor , gleaming harmlessly as it flew. Odrazila se s ostrým slabým cinknutím a v letu zářila neškodným třpytem.
clank	33	Around him smoke rises, glasses clank , voices shuffle through their routines, [...] Kolem něj se zvedá kouř, sklenice cinkají , lidi vedou své ohrané řeči [...]
claptrap	25	I know quite a detailed version of Hari Seldon's psychohistorical claptrap [...] Dost podrobně jsem se seznámil s tím psychohistorickým podvodem Hariho Seldona [...]
driblets	2	Over the past few months more driblets of dirt concerning the Mounties have been trickling in [...] Za posledních několik měsíců přibývalo zmínek o špinavostech kanadské tajné služby [...]
driveling	7./ 1	"Oh, for Galaxy's sake, stop driveling and slavering so much righteous indignation [...] "Při Galaxii, přestaň už plácát a žvanit nesmysly v tom svém spravedlivém rozhořčení."
droll	52	Auntie Muriel may be a droll story, but this doesn't affect her malignance. Tetička Muriel může být zdrojem historek k popukání , to se ovšem netýká její zloby.
effusive	42	Then he'd been too effusive : "Of course! Pak se začal úplně rozplývat .
emptily	16	[...] and the thin wind swirled emptily . [...] a kolem naprázdno kroužil slabý vítr.
exalting	15	There are ways of abasing oneself - [...] - as a means of exalting oneself. Jsou různé způsoby, jak se pokořit -- [...] -- a přitom se vyvýšit .
flails	17	He thrases, moans; his elbow flails the window. On sebou mlátí, sténá, jeho loket divoce naráží do okýnka.
flaking	79	Bright paint flaking from her, pieces of thin curved glass, [...] Jásavý nátěr se z ní odlupuje , úlomky tenkého zakřiveného skla [...]
flamed	69	The music crashed in twenty cymbals, and before her an area flamed up in a spout and cascaded down invisible steps into Bayta's lap [...] Hudba zazněla třeskem dvaceti činelů a v prostoru před ní ožil malý vodopád, ten se po neviditelných stupních hrnul Baytě do klína [...]
flaunt	68	It wasn't that she cared who knew, though she didn't flaunt it, she didn't need to; in the Museum, by a process of discreet seepage, everybody ultimately knew everything. Ne že by se nějak starala o to, kdo to ví, na druhou stranu to ani nestavěla na odiv , nebylo třeba - v muzeu o diskrétní úniky informací nebyla nouze, takže všichni nakonec věděli všechno.
futilely	6	Toran bent his head and thought futilely . Toran sklonil hlavu a bezvýsledně přemýšlel.
fuzzily	3	The light brightened, but remained blurred. It moved fuzzily , in confused color, and the music was suddenly brassy [...]

		Světlo se rozjasnilo, ale zůstávalo zastřené. Jeho barva se nedala určit, míhalo se jí před očima, hudba byla najednou břeškná [...]
glibly	35	It dismays her that she can no longer judge William as easily, as glibly as she once could. Vyvádí ji z míry, že už nedokáže Williama odhadnout tak lehce a nenuceně jako předtím.
glints	22	[...] Rémy's man Bénézet came into view, grinning amiably up into the loft, and flourishing a bridle that showed glints of gilt decoration on headstall and rein. [...] a zjevil se Rémyho podkoní Bénézet, přívětivě se šklebil vzhůru do otvoru a ukazoval uzdu, na níž se zlatě zaleskly ozdoby náčelníku a oštěže.
glisten	24	He moves with just the lamp, swaying his arm, revealing the ceiling, her laughing face as he passes her standing on the back of the sofa looking down at the glisten of his slim body. Pohybuje se jen se svítilnou, mává paží, takže je vidět strop i její rozesmátý obličej, když jde kolem ní, a ona stojí na zadním opěradle pohovky a dívá se na jeho lesknoucí se štíhlé tělo.
gloatingly	2	Malfoy's eagle owl was always bringing him packages of sweets from home, which he opened gloatingly at the Slytherin table. Jeho vlastní výr mu každou chvíli nosil z domova balíčky s cukrovím a Malfoy je u zmijozelského stolu se škodolibou radostí rozbaloval.
gloze	0	[...] you will keep your loyalty, but keep it as quietly as may be [...]. And there he will gloze over your continued allegiance and protect your lands and interests, as you are doing here for him. A vy [...] zachováte věrnost, ale co možná nejtíšeji [...]. A on bude krýt vaši trvající příslušnost a chránit vaše země a zájmy tam, stejně jako to děláte vy tady pro něho.
haywire	24	You must have been haywire , not rational, or we would have found you. Musel jste být pomatený a nejednat racionálně, jinak bychom vás byli našli.
heartsick	3	Magnifico was the picture of misery and heartsick depression. Magnifico představoval obraz bídy a utrpení .
heavy-handed	83	Two months of difficult war had left their mark on Bel Riose. There was heavy-handed gravity about him; and he was short-tempered. Dva měsíce náročné války zanechaly na Bel Riosovi své stopy. Byl příliš vážný a neúměrně tvrdý , snadno se rozcítil.
hector	6	In the street of imported parrots in Cairo one is hected by almost articulate birds. V ulici s dováženými papoušky v Káhiře nás tyranizují téměř zřetelně mluvící ptáci.
heebies	1	And there is the question of this new power I mentioned, the use of which won't give Riose religious heebies . A to je právě otázka nové energie, o které jsem se zmínil, a když ji Riose bude využívat, tak si nebude dělat výčitky kvůli nějakému náboženství."
heft	13	[...] they were busy shifting the logs in the Longner cart down to the tail, to be easy to heft out and carry across. [...] oni měli práci se stěhováním klád v longnerském voze dozadu, aby se líp vytahovaly a nosily.

impugned	34	The hunt for Saint Winifred went on for two days, every moment between the Offices, and as if the honour of all within the walls was impugned in her loss [...] Honička za svatou Winifred pokračovala dva dny v každém okamžiku mezi obřady, a jako by se její zmizení dotýkalo cti všech uvnitř klášterních zdí [...]
insipid	61	Better to be alone than to watch those insipid masks behind which spun the tortuous speculations on the chances of death and the fortunes of the succession. Lepší je být sám, než se dívat na ty bezvýrazné masky, pod kterými se odvíjely pokřivené úvahy, jaká je pravděpodobnost jeho smrti a jaké jmění připadne dědicům.
insistently	64	Not a great flaw, but insistently it troubled the eyes of guests coming new to his acquaintance. Nebyla to velká vada, ale vnucovala se zraku a znepokojovala hosty, kteří se s ním nově seznamovali.
irked	56	It irks me to be in bondage, it irked him to be a menial in the same house as a loathsome old satyr who liked him far too well. Otravuje mě, že jsem nevolnice, a jeho otravovalo , že slouží ve stejném domě jako hnusný starý satyr, kterému se trochu přespříliš líbil.
jibe	61	Bayta's misty visions, when she had them, of an Imperial palace, did not jibe with the reality, and inside her, there was a vague sense of disappointment. Baytiny někdejší mlhavé představy o císařském paláci byly na míle vzdáleny skutečnosti a jí v duchu ovládl nejasný pocit zklamání.
jiggled	25	She blew out the candles and opened her presents, exclaiming over the lily-of-the-valley talcum powder from Janet and the puzzle from Nancy that required to have its three white balls and three black balls jiggled into their respective holes. Sfoukla svíčky, otevřela dárky a pak vykřikla nadšením jak nad konvalinkovým pudrem od Janet, tak nad hračkou od Nancy, kde je třeba jemným cukáním usadit tři bílé kuličky a tři černé kuličky do náležitých dírek.
jingled	13	Beside them, the Sally Ann sextet sang and jingled . Krom nich tam zpívalo a břinkalo sexteto Sally Ann.
jittering	1	Why did he wait so long, jittering in phone booths, spastic, unable to speak? Proč čekal tak dlouho, nervoval se v telefonních budkách, nedokázal ze sebe vypravit jediné slovo a choval se jako po spastické obrně?
loftily	46	"Where'd you hear that the Mule got the guts beat out of him?" demanded the pilot, loftily . "Odkud máte, že Mezek dostal na frak?" zeptal se povýšeně pilot.
loll	22	She acts as if he's gone off to loll in flowers and roll around on carpets of naked women, when the fact is he spends most of his life scrabbling for money. Chová se, jako kdyby odešel povalovat se v kytičkách a po kobercích z nahých žen, když ve skutečnosti většinu svého času tráví úporným bojem o živobytí.
loopy	77	Written in narrow, loopy writing he had never seen before were the following words: [...] Úzkým písmem piným kliček , které ještě nikdy neviděl, tam stálo:[...]

loose-limbed	20	The shepherd was a loose-limbed fellow all elbows and knees, but quick and deft in movement for all that. Pastýř měl klátivou postavu s vyčnělými klouby, ale přesto se pohyboval rychle a obratně.
lordly	67	The Mule's clown who had reported that within his narrow compass of body he held the lordly name of Magnifico Giganticus, sat hunched over the table and gobbled at the food set before him. Mezkův klaun, který jim předtím sdělil, že jeho ubohá tělesná schránka nese hrdé jméno Magnifico Giganticus se hrbil u stolu a hltal jídlo, které před něj postavili.
marshalled	90	Sub-Prior Richard, decent, comfortable, placid man, marshalled the other ranks out to their ordinary labours [...] Podpřevor Richard, slušný, pohodlný, mírumilovný člověk, odvedl ostatní za jejich běžnými povinnostmi [...]
maunderings	4	Are the magicians born of maunderings of an old man broken by suffering and exile?" Copak se kouzelníci rodí z blábolů starce zlomeného utrpením a vyhnanstvím?
miffed	54	Sir Nicholas looked extremely miffed , as if their little chat wasn't going at all the way he wanted. Rytíř Nicholas se zatvářil velice dotčeně , jako by se jejich rozhovor vůbec neubíral takovým směrem, jak si přál.
modish	27	She is not exactly a paradigm of modish chic, she knows that [...] Není právě zosobněním módy a elegance, to ví [...]
mossy	70	They walked past a mossy tree stump. Prošli kolem pařezu zarostlého mechem .
nebulous	81	What he liked about her at first was her vagueness, her lack of focus, an absence of edges that gave her a nebulous shimmer. Zpočátku se mu na ní líbila její neurčitost, rozostřenost, absence ostrých hran, díky čemuž se mihotala jako mlhovina .
needled	16	Sweetness and light, reveal nothing. Don't let yourself be needled . Bude vlídnost sama, nedá na sobě nic znát. Nenech se naštvat .
nimbly	51	I know a bit about him, enough to have been my death several times over already, if I had moved less nimbly . Něco málo o něm vím, ale vlastně dost na to, abych byl několikrát málem po smrti, kdybych byl méně pohotový .
nitwit	5	Before we begin our banquet, I would like to say a few words. And here they are: Nitwit! Blubber! Oddment! Tweak! Thank you!" He sat back down. A než začneme s hostinou, rád bych vám ještě řekl několik slov, a sice: Vrták! Brekot! Veteš! Cuk! Děkuji vám!" A posadil se.
nuzzle	15	He'd like to nuzzle into her, shove his head under her arm [...] Rád by se k ní zavrtal , strčil jí hlavu pod paži [...]
oddball	41	Binns droned on and on while they scribbled down names and dates, and got Emetic the Evil and Uric the Oddball mixed up. Profesor Binns jednotvárně mumlal a žáci si zapisovali jména a data, ovšem Emerich Zlý a Uric Podivný se jim pořád pletli dohromady.
oddment	1	And here they are: Nitwit! Blubber! Oddment! Tweak! Thank you!" He sat back down. Veteš!
off-red	0	Lesje can hardly see: the room is a blur around her, vision a shaft of light illuminating tigers, off-red tigers in a purplish jungle.

		Lesja sotva vidí: pokoj kolem ní splývá v jednu šmouhu, její zrak se podobá slunečnímu paprsku ozařujícímu tygry, vybledlé červené tygry v nafialovělé džungli.
off-white	47	Her color, once a confident beige, has faded to the off-white of a dirty tooth Její kdysi sebevědomá béžová barva pokožky postupně přešla do šedobílé barvy špinavého zubu.
offbeat	30	He thinks she has an offbeat sense of humor. Myslí si, že Lesja má nekonvenční smysl pro humor.
piteously	17	The lame recital went on for some time, while Jerome, piteously small and shrunken and wretched, kneeled in Rhun's supple, generous arm, with that radiant, silent face beside him, to point searing differences. Zajímavé vyprávění trvalo dost dlouho a Jeroným, žalostně malý, schoulený a zbědovaný, klečel v objetí Rhunovy silné, šlechtné paže, s tou zářivou, mlčící tváří vedle sebe, čímž zdrcující rozdíly ještě více vynikly.
plodded	66	Bayta plodded her way down the pink-waved aisle past the rows of milky plastic-topped tables and found her seat by blind reckoning. Bayta si s námahou prorazila cestu uličkou lidských těl, kolem řad stolků s deskami z mléčné umělé hmoty a bezmyšlenkovitě si našla místo.
podgy	38	Ebling Mis was a podgy inertness with his eyes still round and his mouth still open. Zavalitý Ebling Mis byl stále duchem nepřítomen, s očima vytřeštěnýma a ústy dokořán.
pompously	24	Well done, Ron, excellent, said Percy Weasley pompously across Harry as "Zabini, Blaise," was made a Slytherin. "Výborně, Rone, to jsi tedy zvládl," řekl Percy Weasley přes Harryho důležitě , mezitímco "Zabini, Blaise" byl přidělen do Zmijozelu.
prate	4	Ah, is rumor preceding me? Does it prate also of the latest? Ale, tak vám už se to doneslo? Jestlipak už se také roznesla ta nejžhavější novinka?
purpled	4	The mother of his children gasps, turns mottled and purpled , swells and bursts. Matka jeho dětí zalapá po dechu, naskáčou jí skvrny, zrudne , nafoukne se a praskne.
puttering	6	In spite of being Lord Suffolk he lived in Devon [...]. Most winters he spent puttering around the villages of Brandon and Porlock [...] Lord Suffolk však nežil v hrabství Suffolk, nýbrž v Devonu [...]. Většinu zim trávil tím, že se potuloval kolem vesnic Brandon a Porlock [...]
ranting	82	She stopped to draw a deep breath and then went ranting on. It seemed she had been wanting to say all this for years. Zarazila se jen na tak dlouho, aby se zhluboka nadechla, a pak soptila dál, jako kdyby to všechno toužila vykřičet už kolik let.
ravenously	32	She's eating ravenously . Jídlo lačně hltá.
rawboned	4	His rawboned dapple-grey favourite was tethered at the gate. Jeho oblíbený kostnatý strakatý šedák stál uvázaný u brány.
redound	7	Bénézet, naturally curious about anything that might serve his turn or redound to his profit, was not averse to picking up a few crumbs of useful information by the way.

		Bénezet, přirozeně zvědavý na všechno, co by mu mohlo posloužit nebo přinést prospěch, neměl nic proti náhodně získaným drobtům užitečných informací.
restively	4	[...] to contemplate the assembly of grooms and horses shifting restively about the cobbles, ready and eager to be on their way. [...] a prohlížet si shromáždění štolbů a koní, neklidně přešlapujících po oblázkové dlažbě, dychtivých vyrazit na cestu.
shrilly	45	"Now what am I going to do?" she asked shrilly "Ale co si teď počnu?" zavřískla na ně.
sketchily	9	But it was Ovall Gri who pushed into his room the next morning; an Ovall Gri only sketchily dressed and who had neither shaved nor combed his hair. Druhý den ráno mu do pokoje vnikl právě Oval Gri pouze nedbale oblečený, rozježený a neoholený.
skittish	23	Elizabeth has always found Lesje hard to deal with: strange, sometimes pedantic, skittish . Elizabeth se s Lesjou vždycky špatně jednalo. Byla zvláštní, občas pedantická, plachá .
spindling	2	Against him, even you would be but a spindling . His hair is of a burning crimson [...] I vy byste byl vedle něj jako sušinka . Vlasy mu planou karmínem [...]
squeamish	62	Janet, his squeamish one, will protest, there will be a compromise [...] Janet je útlocitná , a tak bude protestovat, nakonec se ale sjedná kompromis [...]
tantalize	7	If his will was to tantalize and bewilder, why should not she take her own gentle revenge? Pokud se jemu zachtělo dráždit a mást, proč by se mu jemně nepomstila po svém?
tautly	56	Devers' strong hands clasped each other tautly , so that his knuckles cracked. Devers sepal své mohutné ruce tak pevně , až mu zapraštěly klouby.
tentacular	3	In three centuries the Foundation had grown from a private project of a small group of scientists to a tentacular trade empire sprawling deep into the Galaxy [...] Během tří staletí se Nadace rozrostla ze soukromého projektu skupinky vědců v obchodní říši, pronikající svými chapadly hluboko do nitra Galaxie [...]
trundling	54	He can only go as far back as Elizabeth, trundling through the days and finally climbing ponderously from the car [...] Pamatuje si jen poslední měsíc Elizabethina těhotenství, to, jak se valila a nakonec se těžkopádně vyštrachala z auta [...]
twiddling	38	He stops talking and switches on his CB radio, twiddling the dial. Staccato voices crackle and fade. Přestane mluvit, zapne radiostanici a přetočí na veřejnou frekvenci. Staccatové hlasy vždycky zapraskají a pak odezní.
unfurling	19	The slow voice carries it with effort above the earth, the engine missing turns as if losing a stitch, her shroud unfurling in the noisy air of the cockpit, [...] Tichý hlas ho namáhavě dostane nad zem, motor vynechává, jako by se rozpadal, její rubáš se rozvíří v hlučném ovzduší kabiny, [...]
unguardedly	4	'I was the first,' said Cadfael, unguardedly since here a guard was useless, [...]

		Já jsem byl první, netajil Cadfael, protože tajit něco bylo zbytečné; [...]
unswervingly	7	He accepted orders instantly, drove the men under him unbendingly and adored his general unswervingly . Rozkazy přijímal neprodleně, své podřízené řídil neústupně a svého generála zbožňoval přímo neochvějně .
vacuously	5	He grinned with vacuously open mouth at the girl, who moved away from him. S přihloupě otevřenými ústy se zakřenil na dívku, která se od něj odtáhla.
vexatious	57	[...] had tried to steal Shrewsbury's saint, and in the process started a vexatious series of events that had cost several decent men hurts, troubles and hardships, and one his life. [...pokusil se ukrást] shrewsburskou svatou a při tom zahájil řadu mrzutých událostí, která stála několik slušných lidí zranění, starosti a strasti, a jednoho život.
waddling	27	Dudley came waddling toward them as fast as he could. Dudley se k nim přikolébal tak rychle, jak jen byl schopen.
waft	48	She makes excuses to waft past the phone in case it rings, [...] Vymýšlí si záminky k tomu, aby se mohla ochomýtat kolem telefonu, kdyby zazvonil.
wearisomely	0	There have been a wearisomely large number of precedents in history. Podobných případů byla v dějinách přímo únavná spousta.
wheezy	26	In the evenings she sits at their newly acquired table, beside the stove and the wheezy fridge she paid far too much for at the Goodwill store, and broods. Večer sedává u nově zakoupeného stolu, vedle sporáku a předražené dýchavičné ledničky z charity, a dumá.
witless	38	She laughs as if enjoying a slightly witless joke. Zasměje se, jako by si vychutnávala mírně nejapný vtip.

Tabulka B

Značení:	K	... řešení je odůvodněné v širším kontextu
	kolokace!	... samotné řešení vyhovuje, ale nezapadá do kolokace
	+ jiný posun	... jiný významový posun navíc kromě generalizace či specifikace
	kurzíva	... posuny mimo 100 vybraných slov a jejich ekvivalentů

Generalizace			Specifikace			Jiný posun
jazykový systém	stylové konvence	překladová	jazykový systém	stylové konvence	překladová	(vč. vynechání)
absconding - uprchlý		wee student beastie - nějaký ubohý studentík	come ambling - přiloudat se	(ask) shrilly - zavřísknout	beamish - zlatý (K)	acquisitive (nejasný ekvivalent)
beefy - tělnatý		beblistered - zatracený	come waddling - přikolébat se	say - pronést	nebulous - jako mlhovina (K)	airily - povzneseně
flail - divoce narážet		clammily - vlhce	round (eyes) - vytřeštěné	old man - stařík	nitwit - vrták (K)	bracingly / vynecháno

glint - zalesknout se		clamor - křičet	<i>be made</i> - být přidělen	<i>man</i> - podkoní (K)	rant - soptit	clangor - cinknutí
gloatingly - se škodolibou radostí		claptrap - podvod (+ jiný posun)	<i>be on their way</i> - vyrazit	<i>open</i> - rozbalovat	vacuously - přihloupě	clank - cinkat (K)
heft (out) - vytahovat		dribble - zmínka	<i>move away</i> - odtáhnout se	<i>speak</i> - vypravit ze sebe (slovo)	waft - ochomýtat se (K)	emptily - naprázdno
jiggle - jemným cukáním usadit		droll - k popukání (+ intenzifikace)	<i>enjoy</i> - vychutnávat si	<i>look</i> - zatvářít se	witless - nejapný	glibly - nenuceně
loopy - plný klíček		flake - odlupovat se		<i>say</i> - vykřičet	<i>boy</i> - klouček	tautly - pevně
mossy - zarostlý mech		flame up (in a spout) - ožít		<i>do</i> - počít si	<i>deceptive</i> - mimikri	unfurl - rozvířít se
redound to (profit) - přinést (prospěch)		gloze over - krýt		<i>will be</i> - sjedná se	<i>bright</i> - jásavý	<i>allegiance</i> - příslušnost
tantalize - dráždit		heartsick (depression) - (bída) a utrpení			<i>there was (a sense of...)</i> - ovládl (ji)	<i>supple</i> - silný
<i>ghoulie, ghostie</i> - démon, duch		heebies - výčitky			<i>spastic</i> - (chovat se) jako po spastické obrně	<i>cobbles</i> - oblázková dlažba
		impugn - dotýkat se			<i>open (mouth)</i> - (ústa) dokořán	
		irk - otravovat (K)			<i>latest</i> - nejžhavější	
		marshall - odvést			<i>(not) combed</i> - rozježený	
		needle - naštvat			<i>grin</i> - zakřenit se	
		oddball - podivný			<i>excuse</i> - záminka (K)	
		off-red - vybledlý červený				
		plod (one's way down) - s námahou (prorazit...) + jiný posun				
		pompously - důležitě (K)				
		prate - roznést se				
		(turn) purpled - zrudnout (K)				
		restively - neklidně				
		sketchily - nedbale				
		skittish - plachý (K)				

twiddle - přetočit
<i>briskly - krátce</i>
<i>shuffle</i> (<i>through routines</i>) - vést (ohrané řeči)
<i>slaver - žvanit</i>
<i>trickle in -</i> <i>přibývat</i>
<i>crash (in</i> <i>twenty cymbals)</i> - <i>zazníť třeskem</i>
<i>seepage - únik</i>
<i>confused</i> (<i>color</i>) - (barva) se nedala určit
<i>carry across -</i> <i>nosit</i>
<i>menial -</i> <i>sloužit</i>
<i>puzzle -</i> <i>hračka</i>
<i>scrabble (for) -</i> <i>úporně bojovat</i>
<i>all elbows and</i> <i>knees - s</i> <i>vyčnělými</i> <i>klouby</i>
<i>the other</i> <i>ranks - ostatní</i>
<i>little chat -</i> <i>rozhovor</i>
<i>drone on -</i> <i>jednotvárně</i> <i>mulat (+ jiný</i> <i>posun)</i>
<i>scribble down</i> <i>- zapisovat</i>
<i>fade -</i> <i>postupně přejít</i>
<i>recital -</i> <i>vyprávění</i>
<i>push into -</i> <i>vniknout</i>
<i>bewilder -</i> <i>mást</i>
<i>sprawl -</i> <i>pronikat</i>
<i>lose a stitch -</i> <i>rozpadat se</i>

Tabulka C

Nulový / zanedbatelný posun na škále obecnost-specifičnost	
abrasions - sedřený	maunderings - bláboly
acidly - jedovatě	miffed - dotčeně
beady - korálový (kolokace!)	modish - (zosobnění) módy
drivel - plácát	nimbly - pohotový
effusive - rozplývat se	nuzzle (into) - zavrtat se
exalt - vyvýšit (se)	oddment - veteš
flaunt - stavět na odív	off-white - šedobílý
futilely - bezvýsledně (kolokace!)	offbeat - nekonvenční
(move) fuzzily - míhat se	piteously - žalostně
glisten - lesknout se	podgy - zavalitý
haywire - pomatený	putter - potulovat se
heavy-handed - neúměrně tvrdý	eat ravenously - lačně hltat (kompenzace)
hector - tyranizovat	rawboned - kostnatý
insipid - bezvýrazný	spindling - sušinka
insistently - vnucovat se	squeamish - útlocitný
(not) jibe with - být na míle vzdálen	tentacular - chapadly
jingle - bříkat	trundle - valit se
jitter - nervovat se	unguardedly - netajit
loftily - povýšeně	unswervingly - neochvějně
loll - povalovat se	vexatious - mrzutý
loose-limbed - klátivý (kolokace!)	wearisomely - únavný
lordly - hrdý	wheezy - dýchavičný

Příloha IV

Vysvětlivky: 0 ... nulový ekvivalent v překladu
prázdný řádek ... pouze tvar *said* bez dalšího určení

said (deliberately)	řekl (rozvážně)	prohodil (rozšafně)
(with soft emphasis)	pronesl (tiše a důrazně)	pokračoval (tiše, leč důrazně)
	řekl	0
(with meaning)	řekl (významně)	odtušil
(coldly)	řekl (chladně)	otázal se (studeně)
(thoughtfully)	řekl (zamyšleně)	odtušil (zamyšleně)
(quietly)	řekl (tiše)	0
	vypravil ze sebe	začal
(harshly)	řekl (ostře)	nařídil (ostře)
(good-humoredly)	řekl (v dobrém rozmaru)	rekapituloval (v dobrém rozmaru)
(with composure)	řekl (vyrovnaně)	odtušil (vyrovnaně)
(quietly)	řekl (tiše)	dodal
	řekl	otázal se
	řekl	zareagoval
	řekl	odtušil
(with rumbling discontent)	řekl (s nesouhlasným bručením)	neskrýval nespokojenost
	řekl	ohradil se
(sarcastically)	řekl (jízlivě)	vložil se do řeči (sarkasticky)
(calmly)	řekl (nevzrušeně)	prohlásil (klidně)
(grimly)	řekl (pochmurně)	opáčil (chmurně)
(with sudden irrelevance)	řekl (náhle nezúčastněným tónem)	odbočil (náhle)
(dryly)	řekl (stroze)	odvětil (suše)
(There was a dogged, weary persistence about him)	řekl (Jeho unavený hlas zazněl s úpornou naléhavostí)	naléhal (...neodbytně. [...] Z jeho unaveného hlasu číselná úporná houževnatost.)
(quietly)	řekl (tiše)	zareagoval (tiše)
	řekl	ozval se
	řekl	pravil
(deliberately)	pronesl (rozvážně)	prohlásil (rozvážně)
	řekl	0
(pleadingly)	řekl (prosebně)	pokračoval (úpěnlivě)
(flatly)	řekl (energicky)	prohlásil (kategoricky)
(simply)	řekl (jenom)	prohlásil (prostě)
(peevishly)	řekl (mrzutě)	optal se (podrážděně)
(patiently)	řekl (shovívavě)	odvětil (trpělivě)
(smoothly)	řekl (úlisně)	navázal (plynule)
	řekl	začal
(dryly)	řekl (stroze)	dodal (suše)
(coolly)	řekl (mrazivě)	prohlásil (rozvážně)
	řekl	0
(with faint irony)	řekl (s lehkou ironií)	opáčil (s vytříbenou ironií)

(with quiet satisfaction)	pronesl (s tichým uspokojením)	prohlásil (s tichým uspokojením)
	řekl	odtušil
	pronesl	0
	řekl	přikývl
	řekl	0
	řekl	ozval se
(in a low aside to...)	obrátil se (polohlasem k...)	šeptl (k...)
(blandly)	řekl (zdvořile)	ozval se (dobromyslně)
(grimly)	řekl (pevně)	0
(softly)	řekl (tiše)	pravil (tiše)
(comfortably)	pronesl (s klidem)	0
(confidently)	řekl (s důvěrou)	opáčil (sebejistě)
(with a grimace)	řekl (s úšklebkem)	ušklíbl se
(with dangerous smoothness)	řekl (nebezpečně uhlazeným tónem)	opáčil (nebezpečně hladce)
	řekl	oslovil (ho)
(gruffly)	řekl (mrzutě)	zavrčel
(shortly)	řekl (stručně)	odpověděl (stroze)
(irritably)	řekl (nedůtklivě)	zeptal se (podrážděně)
(The words slurred from between unmoving lips.)	řekl (Slova mu splývala z nehybných rtů)	zadrmolil (mezi nehybnými rty)
	řekl	0
(gently)	řekl (vlídně)	ověřoval si (jemně)
	řekl	0
(mechanically)	pronesl (automaticky)	odtušil (mechanicky)
(coldly)	řekl (chladně)	opáčil (studeně)
(stealthily)	řekl (tajně)	pokračoval (opatrně)
	řekl	opáčil
	řekl	řekl
(with sudden, awkward shyness)	obrátil se (k... s náhlým ostychem a rozpaky)	obrátil se (k... náhle celý rozpačitý)
(without interest)	řekl (bez zájmu)	opáčil (bez zájmu)
(softly)	řekl (tiše)	zeptal se (měkce)
	řekl	zareagoval
(dryly)	řekl (stroze)	opáčil (suše)
(with a little gesture)	řekl (s nepatrným gestem)	pokynul
(lazily)	řekl (rozvláčně)	prohlásil (ospale)
	řekl	odvětil
	řekl	začal
	řikal	řekl
	řekl	pokračoval
	řekl	potvrdil
(bitterly)	řekl (trpce)	ozval se (trpce)
(shortly)	řekl (stručně)	odpověděl (stručně)
(suddenly)	řekl (náhle)	vyzval ho (náhle)
(with brooding satisfaction)	odpověděl (zamyšleně a s uspokojením)	odpověděl (zamyšleně, a přitom spokojeně)
(shortly)	řekl (stručně)	rozkázal (stručně)
	řekl	začal
(calmly)	řekl (klidně)	odpověděl (nevzrušeně)

(with tight throatiness)	odvětil (staženým chraplavým hlasem)	přisvědčil (přiškrčeně)
(softly)	řekl (tiše)	odpověděl (tiše)
	řekl	odpověděl
(quietly)	řekl (klidně)	nařídil (tiše)
	řekl	obrátil se (na...)
(in a tooth-clenched whisper)	zašeptal (se zaťatými zuby)	ucedil (šeptem)
(easily)	řekl (nevzrušeně)	nařídil (nenuceně)
	říkal	rozkázal
	řekl	nařídil
(grimly)	řekl (pevně)	varoval (příkře)
(the trader's voice seemed lost and dead)	říkal (kupcův hlas zněl tak trochu nejistě a vyčerpaně)	0 (do kupcova hlasu se vkradla apatie a otupělost)
	řekl	zeptal se
	řekl	opáčil
	řekl	podotkl
	řekl	odpověděl
(simply)	řekl (prostě)	opáčil (skromně)
	řekl	0
	řekl	konstatoval
	řekl	ozval se
	řekl	odpověděl
	řekl	přisvědčil
	řekl	pravil
(patiently)	řekl (trpělivě)	přemlouval (ho trpělivě)
	řekl	vzdychl
	řekl	0
(softly)	řekl (tiše)	nadhodil (tiše)
	řekl	odpověděl
(with an affectation of confidence)	řekl (s hranou sebejistotou)	0 (předstíral sebejistotu)
emphatically	řekl (důrazně)	prohlásil (rozhodně)
	řekl	opáčil
(with sudden bluntness)	řekl (náhle odměřeným tónem)	vyštěkl (nečekaně stroze)
(with silky anger)	řekl (rozzlobený Barr medovým hlasem)	pronesl (medově)
(huskily)	řekl (chraptivě)	pobízel (chraptivě)
	řekl	utrousil
	řekl	0
	řekl	0
	řekl	0
	řekl	promluvil
	pronesl	0
(dryly)	řekl (stroze)	komentoval (suše)
	řekl	nadhodil
(with her special "cozy" tone)	řekla (svým typickým 'vemlouvavým' tónem)	(nasadila svůj obzvláště důvěrný tón)
	řekl	nadhodil
(gravely)	pronesla (vážným hlasem)	pronesla (vážně)

(matter-of-factly)	řekl (věcně)	opáčil (věcně)
(suddenly)	řekla (znenadání)	zajíkla se
	řekla	vydechla
(a little out of breath)	řekl (trochu udýchaně)	řekl (trošku udýchaně)
	řekla	odtušila
(softly)	řekl (tiše)	(naklonil se k ...a) zašeptal
	řekla	nadhodila
	řekl	poznamenal
	obrátil se (k...)	poučil
	řekla	odpověděla
	řekl	prohodil
	řekl	0
(simply)	řekl (prostě)	odpověděl (prostě)
(with hasty tact)	0 (ohledupně přispěchal na pomoc)	ozval se (spěšně a taktně)
(quietly)	řekl (tiše)	dodal (tiše)
(concisely)	řekla (stručně)	odpověděla (stručně)
	řekla	pokračovala
(softly)	řeklo (tiše)	pokračovala (tiše)
	řekl	uklidňoval (ho)
(gesturing...)	řekl (a přitom mával...)	pokynul
	řekl	vyzval (ji)
(with a sudden gloom)	pronesla (s náhlou sklíčeností)	pronesla (nečekaně melancholicky)
(coldly)	řekl (chladně)	pronesl (studeně)
(sharply)	řekl (ostře)	opáčil (ostře)
	řekl	0
	řekl	0
	řekla	zeptala se
(with a shrug)	řekl (s pokrčením ramen)	pokrčil rameny
(in acknowledgement)	zareagoval na jeho přítomnost	prohlásil (na znamení, že...)
(with an air of sympathy)	řekl (s náznakem vřelosti)	pokračoval (vlídně)
(unemotionally)	řekl (chladně)	opáčil (nevzrušeně)
	řekl	řekl
(briskly)	pronesl (řízně)	prohlásil (rázně)
(stiffly)	řekl (odměřeně)	namítl (stroze)
	řekla	napomínala
(with amusement)	řekla (pobaveně)	prohodila (pobaveně)
	pronesl	0
	řekla	vydechla
	pronesl	vyjel
(dryly)	řekl (stroze)	zeptal se (suše)
	řekla	řekla
	obrátila se (k...)	0
(reasonably)	řekla (rozumně)	pronesla (rozumně)
	řekl	zeptal se
(with relish)	pronesl (zálibně)	vychutnával si odpověď
(with a smile)	řekla (s úsměvem)	zeptala se (s úsměvem)
	řekl	zeptal se
	řekl	prohlásil

	řekl	zeptal se
	řekl	zeptal se
(with suppressed ferocity)	řekl (s potlačovanou zuřivostí)	nařídil (s potlačovanou zuřivostí)
	řekl	0
	řekla	přisvědčila
	řekl	komentoval
(darkly)	řekl (temným hlasem)	podotkl (ponuře)
(with a smile)	řekla (s úsměvem)	vybídla (s úsměvem)
	řekl	pravil
	řekla	ozvala se
(with open relief)	řekl (kterému zjevně spadl kámen ze srdce)	vydechl
(coolly)	řekl (chladně)	odsekl
(calmly)	řekla (klidně)	prohlásila (klidně)
	řekl	nechal se slyšet
	řekl	0
(quietly)	řekl (tiše)	odpověděl (tiše)
	řekl	dodal
	řekl	přítakal
(with a gesture)	řekla (a doprovodila to posunkem)	pokynula
	řekl	0
(coldly)	řekla (střízlivě)	přisvědčila (studeně)
	řekl	prohodil
(icily)	řekl (mrazivě)	pronesl (mrazivě)
(inevitably)	řekl (nevyhnutelně)	zazněla nevyhnutelná otázka
(haughtily)	řekl (nadutě)	konstatoval (nadutě)
(coldly)	řekl (chladně)	zeptal se (ledově)
	řekl	začal
(unhurriedly)	řekl (zvolna)	zeptal se (ležérně)
(dryly)	řekl (suše)	přisvědčil (suše)
(stupidly)	řekl (nechápatě)	otázal se (hloupě)
(ferociously)	řekl (divoce)	přerušil ho (prudce)
	řekl	0
	řekl	0
(with uncharacteristic vehemence)	řekl (s netypickou naléhavostí)	opáčil (nezvykle vehementně)
(sharply)	řekl (ostře)	ozval se (břitce)
	řekl	zopakoval
(in a high, blurred voice)	řekl (vysokým, zastřeným hlasem)	ozval se (vysoký zastřený hlas)
	řekl	ozval se
(thoughtfully)	řekl (zamyšleně)	opáčil (zamyšleně)
	řekl	0
(with sudden loudness)	řekl (najednou zvučně)	prohlásil (nečekaně hlasitě)
	řeklo	ozvala se
	řekl	navrhl
	řekl	prohodil
	řekl	prohodil
(with slow meaning)	řekl (pomalu významně)	prohlásil (významně)

(hoarsely)	řekl (chraptivě)	dodal (chraplavě)
(authoritatively)	řekl (rozhodně)	prohlásil (autoritativně)
(quickly)	řekl (v rychlosti)	pronesl
	řekl	přisvědčil
	řekl	pokračoval
	řekl	připomněl
	řekl	0
(sadly)	řekl (smutně)	konstatoval (posmutněle)
	obrátil se (k...)	0
(baldly, harshly)	pronesl (monotónním skřípavým hlasem)	vybafl (bez okolků)
	řekl	0
	řekl	0
	řekl	zeptal se
	řekl	ozval se
(quickly)	řekl (rychle)	řekl (rychle)
	řekl	odtušil
(in a conversational tone)	řekl (konverzačním tónem)	prohodil
(equally casually)	řekla (stejně nezávazně)	odpověděla (stejně konverzačním tónem)
	řekl	ozval se
	řekl	0
(casually)	řekl (jen tak mimochodem)	prohodil (jakoby nic)
	řekl	nadhodil
(peevisly)	řekl (mrzutě)	odsekl (podrážděně)
	řekl	prohlásil
(genially)	pronesl (bodře)	prohlásil (bodře)
	řekla	pošeptala
(thinly)	řekl (slabě)	přiznal (odměřeně)
(with a grim and horrible finality)	oznámil (s pevnou a strašlivou definitivností)	prohlásil (s ponurou definitivní jistotou)
	řekl	prohlásil
(faintly)	řekla (slabě)	ozvala se (slabě)
	řekla	0
	řekla	0
(sweetly)	řekla (sladce)	prohlásila (líbezně)
	řeklo	ozvala se
	řekla	řekla
	řekl	přikývl
	obrátil se (k...)	prohodil
(flatly)	řekl (energicky)	prohlásil (kategoricky)
	řekl	prohlásil
	řekl	zeptal se
	řekl	0
	řekl	0
(stubbornly)	řekl (zarputile)	prohlásil (umíněně)
	řekl	0
	řekl	0
(calmly)	řekl (klidně)	odtušil (klidně)
	řekl	0
	řekl	0

	řekl	řekl
(shortly)	řekl (kráce)	komentoval (stručně)
	řekl	odtušil
	řekl	prohlásil
(softly)	řekl (tiše)	pokračoval (tiše)
	řekl	prohlásil
	řekl	0
	řekl	usmál se
(slowly)	řekl (pomalu)	pronesl (pomalu)
(sharply)	řekl (řízně)	zavrtěl hlavou
	řekl	vyzval
	řekl	poradil
(frigidly)	řekl (mrazivě)	opáčil (mrazivě)
	řekl	oznámil
	řekla	nevěřila
(harshly)	řekl (trpce)	ozval se (drsně)
(quietly)	řekl (potichu)	obrátil se (na...)
	řekl	informoval
(with a desperate calm)	řekl (se zoufalým klidem)	vysvětlil (se zoufalým klidem)
(abruptly)	řekl (úsečně)	opáčil (příkře)
	řekl	odvětil
	řekl	0
(warily)	odvětil (opatrně)	odpověděl (obezřele)
	řekl	
(quietly)	řekl (tiše)	ozval se
	řekl	vyzval ho
(with a forced laugh)	řekla (s nuceným smíchem)	zasmála se (nuceně)
(whitely)	řekl (bezbarvým hlasem)	prozradil (celý bledý)
	řekl	0
	řekl	začal
	řekl	zeptal se
(in pure wonder)	řekla (s nelíčeným údivem)	zeptala se (užasle)
(slowly)	řekla (pomalu)	pokývala hlavou (pomalu)
(gloomily)	řekl (pochmurně)	opakoval (pochmurně)
(with brutal directness)	řekl (s krutou otevřeností)	konstatoval (s odzbrojující upřímností)
(irrelevantly)	řekl (jen tak mimochodem)	prohodil (aniž by to mělo větší návaznost na předchozí hovor)
(softly)	řekl (tiše)	pronesl (tiše)
	řekla	0
	řekl	0
(fiercely)	řekl (divoce)	vyhrožoval (prudce)
	řekl	prohodil
(suddenly)	řekl (najednou)	ozval se (nečekaně)
	řekl	vyzval (ho...)
(with dull bitterness)	řekl (otupěle a s trpkostí v hlase)	prohodil (sklesle a trpce)
(tentatively)	řekl (opatrně)	nadhodil (váhavě)
(strenuously)	řekl (energicky)	zeptal se (naléhavě)

(gravely)	řekl (vážně)	prohlásil (důstojně)
	řekl	0
(sharply)	řekl (přísně)	oslovil ji (úsečně)
(wearily)	řekla (unaveně)	pronesla (unaveně)
	řekla	0
	řekl	0
(slowly)	řekl (pomalu)	zeptal se (rozvážně)
(in a thin voice)	řekla (slabým hlasem)	pronesla (slabounkým hlasem)
(solemnly)	řekl (vážně)	odpověděl (vážně)
(with a crisp air of finality)	řekl (s náznakem strohé definitivnosti)	prohlásil (úsečně a s konečnou platností)
(faintly)	špitla	hlesla (vlažně)
	řekl	řekl
	řekla	navrhla
(dully)	řekl (otupěle)	opáčil (sklesle)
	řekl	svraštil obočí
	řekl	podivil se
	řekla	řekla
(more quietly)	pokračoval (tišším hlasem)	pokračoval (tišeji)
	řekla	připomněla mu
(impatiently)	řekl (netrpělivě)	vysvětlil (nedůtklivě)
(decisively)	řekla (rázně)	potvrdila (energicky)
(weakly)	řekl (ochable)	protivil se (chabě)
	řekl	prohodil
(softly)	řekla (tiše)	oslovila ho (tiše)
	řekla	0
	řekla	zeptala se
	pronesla	0
(intensely)	řekla (rozčileně)	odsekla (ostře)
	řekla	zeptala se
(with rough directness)	řekla (s drsnou přímočarostí)	obrátila se (na... drsně)
(in a hoarse whisper)	zašeptal (ochraptěle)	šeptal (chraplavě)
(the faint voice)	řekl (slabý hlas)	hlesl
(tightly)	řekl (pevně)	zeptal se (napjatým hlasem)
	řekla	vyhrkla
	řekl	vyvozoval
(harshly and with finality)	řekl (drsně a s přesvědčením)	prohlásil (drsně, naprosto rezolutně)
(tolerantly)	řekl (shovívavě)	pokynul (jim shovívavě)
(softly)	řekl (tiše)	pokračoval (měkce)
(distantly)	řekla (rezervovaně)	přítakala (odměřeně)
	řekl	přikývl
(with chagrin)	řekl (rozmrzele)	povzdechl si

Originál	Překlad : Jarmila Pravcová, 1991 Str. 178-180	Překlad : Viktor Janiš, 2003 Str. 239-241
21 Interlude in Space	21. Vesmírná mezihra	21. Mezihra ve vesmíru
<p>The stars begin to cluster closely when the core of the Galaxy is penetrated. Gravitational fields begin to overlap at intensities sufficient to introduce perturbations in an interstellar jump that can not be overlooked.</p> <p>Toran became aware of that when a jump landed their ship in the full glare of a red giant which clutched viciously, and whose grip was loosed, then wrenched apart, only after twelve sleepless, soul-battering hours.</p>	<p>Když loď pronikne do jádra Galaxie, hvězdy začnou být těsně nahloučené. Jejich gravitační pole se začnou překrývat s intenzitou postačující k tomu, aby do mezihvězdného skoku zavedla perturbace, které není radno přehlížet.</p> <p>Toran si to uvědomil ve chvíli, kdy skok dopravil jejich loď do plné oslnivé záře rudého obra, který po nich zlověstně sáhl, jehož sevření povolilo a potom je zase odvrhlo až po dvanácti úmorných a bezesných hodinách.</p>	<p>Jakmile se dostanete do jádra galaxie, hvězdy se začnou shlukovat blíž k sobě. Gravitační pole se začnou překrývat, že svou silou při mezihvězdných skocích způsobí nepřehlédnutelné odchytky od trasy.</p> <p>Toran si to uvědomil, když ho po jednom skoku zasáhlo prudké světlo rudého obra, který k sobě začal jejich loď prudce přitahovat a z jehož sevření se postupně uvolňovali a pak vytrhli až po dvanácti trýznivých hodinách beze spánku.</p>

<p>With charts limited in scope, and an experience not at all fully developed, either operationally or mathematically, Toran resigned himself to days of careful plotting between jumps.</p> <p>It became a community project of a sort. Ebling Mis checked Toran's mathematics and Bayta tested possible routes, by the various generalized methods, for the presence of real solutions. Even Magnifico was put to work on the calculating machine for routine computations, a type of work, which, once explained, was a source of great amusement to him and at which he was surprisingly proficient.</p>	<p>Protože mapy mohl použít jen v omezeném rozsahu a jeho praktické zkušenosti nebyly příliš na výši, ať už po stránce provozní nebo matematické, Toran se smířil s tím, že mezi skoky bude trávit celé dny jejich důkladným promýšlením.</p> <p>Stal se z toho jakýsi společný projekt. Ebling Mis kontroloval Toranovu matematiku a Bayta prověřovala možné trasy pomocí různých obecně aplikovaných metod, aby zjistila, zda mají reálné řešení. Dokonce i Magnificovi svěřili práci na počítacím stroji, aby prováděl běžné výpočty, práci druhu, která pro něj po předchozím vysvětlení byla zdrojem ohromné zábavy a ve které dosáhl překvapivé zdatnosti.</p>	<p>Toran nedisponoval dostatečně podrobnými mapami, neměl potřebné zkušenosti, ať již s provozní či matematickou stránkou věci, a tak se smířil s tím, že bude muset každý skok několik dní pečlivě plánovat.</p> <p>Svým způsobem se z toho stalo společné dílo. Ebling Mis kontroloval Toranovy výpočty a Bayta zase všeobecnými metodami zkoušela, zda se různé potenciální trasy dají skutečně využít. I Magnifico byl zapřažen: svěřili mu pomocné výpočty na počítači, a jakmile mu tu práci jednou vysvětlili, nejenže v ní začal překvapivě vynikal, ale navíc mu byla zdrojem velké zábavy.</p>
--	--	--

<p>So at the end of a month, or nearly, Bayta was able to survey the red line that wormed its way through the ship's trimensional model of the Galactic Lens halfway to its center, and say with satiric relish, "You know what it looks like. It looks like a ten-foot earth-worm with a terrific case of indigestion. Eventually, you'll land us back in Haven."</p> <p>"I will," growled Toran, with a fierce rustle of his chart, "if you don't shut up."</p> <p>"And at that," continued Bayta, "there is probably a route right through, straight as a meridian of longitude."</p> <p>"Yeah? Well, in the first place, dimwit, it probably took five hundred ships five hundred years to work out that route by hit-and-miss, and my lousy half-credit charts don't give it. Besides, maybe those</p>	<p>Tak si Bayta přibližně koncem měsíce mohla prohlédnout červenou čáru, která se klikatila přes půlku trojrozměrného lodního modelu Galaktické čočky až do jejího středu a pronést s nádechem jízlivosti: "Víš, co to připomíná? Připomíná to žížalu dlouhou deset stop, kterou příšerně rozbolel žaludek. Nakonec nás vyložíš zase na Havenu."</p> <p>"To udělám," zabručel Toran a divoce zašustil mapou, "jestli nebudeš držet zobák."</p> <p>"A přitom," pokračovala Bayta, "pravděpodobně existuje trasa, která vede úplně přímo a rovně, jako délkový poledník."</p> <p>"Neříkej. Tak za prvé, ty hloupá, nejspíš pěti stovkám lodí trvalo pět set let, než se</p>	<p>A tak si zhruba na sklonku měsíce Bayla mohla prohlížet červenou stužku, která se v trojrozměrném modelu galaktické čočky zavrtávala do jejího jádra, a sarkasticky prohodit: „Víš, jak to vypadá? jako třímetrová žížala, kterou příšerně trápí zažívání. Nakonec přistaneš zase na Havenu.“</p> <p>„Přesně tak,“ zavrčel Toran a prudce zašustil mapou, „teda jestli budeš takhle kušnit.“</p> <p>„Přitom,“ pokračovala Bayta, „nejspíš existuje trasa rovná jako poledník.“</p> <p>„Fakt? No tak za prvé, ty můj hlupáčku, metodou pokus - omyl by trvalo pěti stům lodím pět set let, než by takovou trasu našly. Na mých mapách za půl kreditu</p>
---	---	--

<p>straight routes are a good thing to avoid. They're probably choked up with ships. And besides—"</p> <p>"Oh, for Galaxy's sake, stop driveling and slavering so much righteous indignation." Her hands were in his hair.</p> <p>He yowled, "Ouch! Let go!" seized her wrists and whipped downward, whereupon Toran, Bayta, and chair formed a tangled threesome on the floor. It degenerated into a panting wrestling match, composed mostly of choking laughter and various foul blows.</p> <p>Toran broke loose at Magnifico's breathless entrance.</p> <p>"What is it?"</p> <p>The lines of anxiety puckered the clown's</p>	<p>k takové trase dopravovaly metodou pokusu a omylu, mé mizerné mapy za půl kreditu ji neuvádějí. Mimoto je možné, že přímým trasám je radno se vyhnout. Pravděpodobně jsou ucpané loděmi. A mimoto..."</p> <p>"Při Galaxii, přestaň už plácát a žvanit nesmysly v tom svém spravedlivém rozhořčení." Vjela mu rukou do vlasů.</p> <p>Vyjekl: "Auvajs! Nech si to!" popadl ji za zápěstí a shodil ji dolů, vzápětí už Toran, Bayta a židle tvořili na zemi trojitý propletenec. Zvrhlo se to v zápas funících postav, sestávající hlavně z potlačovaného smíchu a různých nedovolených chvatů.</p> <p>Když vešel udýchaný Magnifico, Toran</p>	<p>žádná vyznačena není. Navíc asi není úplně na škodu se přesně takovým strategickým trasám vyhnout, protože budou zahlcené loděmi. A ještě něco..."</p> <p>„Pro galaxii, přestaň mi tu slintat a cintal svatým rozhořčením." Rukama mu vjela do vlasů.</p> <p>„Au!" zaskučel. „Pust mě!" Chytil ji za zápěstí a švihl jimi dolů, načež Toran, Bayta a židle skončili na podlaze jako propletená trojka. Celé se to zvrhlo v zápas ve volném stylu, prokládaný supěním, zdušeným smíchem a nejrůznějšími ranami pod pás.</p> <p>Sotva k nim ale do pokoje udýchaně vběhl Magnifico, Toran se vymanil ze sevření.</p>
---	---	---

<p>face and tightened the skin whitely over the enormous bridge of his nose. "The instruments are behaving queerly, sir. I have not, in the knowledge of my ignorance, touched anything—"</p> <p>In two seconds, Toran was in the pilot room. He said quietly to Magnifico, "Wake up Ebling Mis. Have him come down here."</p> <p>He said to Bayta, who was trying to get a basic order back to her hair by use of her fingers, "We've been detected, Bay."</p>	<p>se osvobodil.</p> <p>"Co je?"</p> <p>Klaunova tvář byla zbrázděna úzkostnými vráskami, které mu napínaly bezkrevnou kůži přes ohromné klenutí nosu.</p> <p>"Pane, přístroje se chovají nějak divně. Ničeho jsem se nedotkl, protože vím, že se v tom nevyznám..."</p> <p>Během dvou sekund byl Toran v pilotní kabině. Potichu řekl Magnificovi: "Probud' Eblinga Mise. Ať sem přijde."</p> <p>Baytě, která se snažila prsty aspoň trochu upravit vlasy, řekl: "Bay, objevili nás."</p>	<p>„Co se děje?“</p> <p>Šaškovu tvář zkrabatily vrásky úzkosti, až se kůže napjala přes ohromný kořen nosu a pobledla. „Přístroje se chovají divně, pane. Jsemť si vědom své nevědomosti a ničehož jsem se nedotkl..."</p> <p>Za dvě vteřiny už byl Toran v pilotní kabině. „Vzbud' Eblinga Mise a řekni mu, ať sem přijde," obrátil se na Magnifica. „Našli nás, Bay," informoval Baytu, která si prsty snažila uvést vlasy aspoň zhruba do původního stavu.</p>
---	--	---

Příloha VI

Frekvenční seznam prvních 200 tvarů slov v překladech Nadace a Říše I. Asimova
(zpracoval program ParaConc)

rank	Pravcová			Janiš		
1	2034	3,06%	a	2248	3,45%	a
2	1958	2,95%	se	2053	3,15%	se
3	1204	1,81%	to	1174	1,80%	na
4	1046	1,58%	na	1039	1,59%	to
5	815	1,23%	v	719	1,10%	v
6	752	1,13%	že	649	1,00%	že
7	689	1,04%	je	625	0,96%	je
8	536	0,81%	s	523	0,80%	si
9	482	0,73%	si	479	0,74%	-
10	477	0,72%	ale	460	0,71%	s
11	451	0,68%	tak	431	0,66%	ale
12	441	0,66%	jsem	431	0,66%	z
13	439	0,66%	z	395	0,61%	o
14	417	0,63%	-	391	0,60%	jsem
15	386	0,58%	co	387	0,59%	tak
16	379	0,57%	by	349	0,54%	do
17	377	0,57%	o	343	0,53%	k
18	334	0,50%	k	339	0,52%	co
19	321	0,48%	jeho	308	0,47%	by
20	320	0,48%	řekl	302	0,46%	za
21	304	0,46%	když	286	0,44%	jeho
22	287	0,43%	byl	261	0,40%	jako
23	280	0,42%	do	234	0,36%	jen
24	251	0,38%	za	232	0,36%	ho
25	250	0,38%	který	223	0,34%	po
26	243	0,37%	jste	217	0,33%	byl
27	232	0,35%	jako	214	0,33%	nadace
28	220	0,33%	které	212	0,33%	mu
29	217	0,33%	nadace	211	0,32%	pak
30	212	0,32%	ve	197	0,30%	jste
31	202	0,30%	ho	189	0,29%	i
32	199	0,30%	už	188	0,29%	já
33	198	0,30%	jak	183	0,28%	když
34	180	0,27%	mu	182	0,28%	už
35	178	0,27%	já	177	0,27%	mi
36	173	0,26%	bayta	172	0,26%	jak
37	157	0,24%	po	168	0,26%	ani
38	155	0,23%	jen	168	0,26%	ne
39	154	0,23%	ten	163	0,25%	bayta
40	149	0,22%	byla	162	0,25%	tu
41	144	0,22%	než	154	0,24%	toran
42	143	0,22%	mi	152	0,23%	který
43	141	0,21%	i	152	0,23%	ve
44	140	0,21%	teď	150	0,23%	mě
45	139	0,21%	aby	148	0,23%	nic
46	139	0,21%	vám	136	0,21%	vám

47	136	0,20%	toho	135	0,21%	ještě
48	133	0,20%	mě	132	0,20%	pro
49	132	0,20%	bylo	131	0,20%	než
50	131	0,20%	toran	129	0,20%	které
51	131	0,20%	tím	126	0,19%	ten
52	129	0,19%	ne	124	0,19%	tom
53	128	0,19%	má	122	0,19%	byla
54	128	0,19%	není	119	0,18%	od
55	128	0,19%	pro	117	0,18%	toho
56	127	0,19%	vás	116	0,18%	ji
57	123	0,19%	jsme	116	0,18%	vás
58	120	0,18%	nic	115	0,18%	jsme
59	120	0,18%	vy	115	0,18%	není
60	120	0,18%	ze	113	0,17%	před
61	119	0,18%	ještě	112	0,17%	mezek
62	119	0,18%	měl	111	0,17%	až
63	113	0,17%	barr	109	0,17%	barr
64	112	0,17%	tom	109	0,17%	ze
65	111	0,17%	jenom	107	0,16%	ted'
66	110	0,17%	mezek	102	0,16%	riose
67	108	0,16%	něco	101	0,16%	bych
68	108	0,16%	člověk	101	0,16%	má
69	107	0,16%	nebo	101	0,16%	nadaci
70	107	0,16%	riose	98	0,15%	bylo
71	107	0,16%	říše	98	0,15%	jsou
72	104	0,16%	ani	98	0,15%	tím
73	104	0,16%	před	96	0,15%	mis
74	102	0,15%	která	94	0,14%	nás
75	101	0,15%	ji	91	0,14%	aby
76	101	0,15%	tu	90	0,14%	vy
77	100	0,15%	jsou	89	0,14%	nám
78	100	0,15%	mohl	88	0,14%	ano
79	100	0,15%	tomu	88	0,14%	pokud
80	98	0,15%	od	88	0,14%	ty
81	97	0,15%	no	87	0,13%	měl
82	97	0,15%	své	86	0,13%	devers
83	96	0,14%	bych	86	0,13%	tomu
84	96	0,14%	nadaci	81	0,12%	u
85	96	0,14%	nás	79	0,12%	no
86	95	0,14%	pak	77	0,12%	něj
87	94	0,14%	mis	75	0,12%	něco
88	94	0,14%	potom	74	0,11%	magnifico
89	92	0,14%	přece	74	0,11%	říše
90	91	0,14%	také	73	0,11%	která
91	89	0,13%	pokud	73	0,11%	ti
92	88	0,13%	být	72	0,11%	mohl
93	88	0,13%	devers	69	0,11%	být
94	88	0,13%	tam	68	0,10%	kde
95	87	0,13%	bude	67	0,10%	bude
96	87	0,13%	protože	66	0,10%	jestli
97	87	0,13%	ty	66	0,10%	ní
98	84	0,13%	až	66	0,10%	své

99	84	0,13%	při	66	0,10%	člověk
100	76	0,11%	něj	65	0,10%	dobře
101	76	0,11%	tady	65	0,10%	galaxie
102	75	0,11%	ano	65	0,10%	nebo
103	75	0,11%	magnifico	65	0,10%	protože
104	75	0,11%	vůbec	64	0,10%	přece
105	71	0,11%	snad	64	0,10%	tedy
106	70	0,11%	jejich	63	0,10%	muž
107	70	0,11%	nám	63	0,10%	tam
108	69	0,10%	vaše	62	0,10%	kapitán
109	69	0,10%	všechno	62	0,10%	takže
110	68	0,10%	pomalů	62	0,10%	vaše
111	66	0,10%	ní	61	0,09%	on
112	64	0,10%	bez	60	0,09%	oči
113	64	0,10%	proti	60	0,09%	sebe
114	62	0,09%	byly	60	0,09%	té
115	62	0,09%	kde	60	0,09%	vůbec
116	61	0,09%	mám	59	0,09%	dost
117	60	0,09%	jí	59	0,09%	jí
118	60	0,09%	kapitán	59	0,09%	možná
119	60	0,09%	kdo	59	0,09%	my
120	60	0,09%	svou	58	0,09%	bez
121	60	0,09%	sám	58	0,09%	již
122	60	0,09%	ta	58	0,09%	zase
123	59	0,09%	loď	56	0,09%	ke
124	59	0,09%	ti	56	0,09%	pod
125	58	0,09%	galaxie	55	0,08%	mám
126	57	0,09%	svého	55	0,08%	při
127	56	0,08%	nad	54	0,08%	ebling
128	56	0,08%	vlastní	54	0,08%	kdyby
129	55	0,08%	hlas	54	0,08%	snad
130	55	0,08%	my	54	0,08%	víc
131	55	0,08%	té	53	0,08%	nad
132	55	0,08%	u	53	0,08%	ta
133	54	0,08%	ovšem	52	0,08%	lodě
134	54	0,08%	randu	52	0,08%	loď
135	54	0,08%	těch	52	0,08%	ovšem
136	53	0,08%	právě	52	0,08%	randu
137	52	0,08%	mezi	51	0,08%	mezi
138	52	0,08%	možná	51	0,08%	seldon
139	52	0,08%	oči	51	0,08%	všechno
140	52	0,08%	pane	50	0,08%	jejich
141	52	0,08%	seldon	50	0,08%	pomalů
142	52	0,08%	stejně	50	0,08%	proč
143	51	0,08%	ebling	50	0,08%	sám
144	51	0,08%	její	49	0,08%	moc
145	51	0,08%	lodi	49	0,08%	podle
146	50	0,08%	jestli	49	0,08%	proti
147	50	0,08%	pod	49	0,08%	taky
148	50	0,08%	proč	49	0,08%	tohle
149	50	0,08%	svých	48	0,07%	kdo
150	50	0,08%	řekla	48	0,07%	nikdy

151	49	0,07%	víc	47	0,07%	byste
152	47	0,07%	další	47	0,07%	generál
153	47	0,07%	máte	47	0,07%	jsi
154	47	0,07%	pořád	46	0,07%	císař
155	47	0,07%	přítom	46	0,07%	jeden
156	47	0,07%	sebe	46	0,07%	pane
157	46	0,07%	kdyby	46	0,07%	pritcher
158	46	0,07%	let	45	0,07%	let
159	46	0,07%	musí	45	0,07%	mezkovi
160	46	0,07%	muž	45	0,07%	víte
161	46	0,07%	myslíte	44	0,07%	byly
162	46	0,07%	pohledem	43	0,07%	další
163	46	0,07%	znovu	43	0,07%	nikdo
164	45	0,07%	hlavou	43	0,07%	pokračoval
165	45	0,07%	ke	43	0,07%	první
166	45	0,07%	proto	43	0,07%	těch
167	45	0,07%	tedy	43	0,07%	však
168	44	0,07%	císař	42	0,06%	svou
169	44	0,07%	jeden	41	0,06%	dál
170	44	0,07%	podle	41	0,06%	hlavou
171	43	0,06%	chvíli	41	0,06%	přes
172	43	0,06%	pritcher	41	0,06%	zcela
173	43	0,06%	svět	40	0,06%	její
174	42	0,06%	dost	40	0,06%	vlastní
175	42	0,06%	dva	39	0,06%	ním
176	42	0,06%	on	39	0,06%	právě
177	42	0,06%	přes	39	0,06%	tiše
178	42	0,06%	rychle	39	0,06%	zeptal
179	42	0,06%	trochu	39	0,06%	zvedl
180	42	0,06%	vážně	38	0,06%	brodrig
181	41	0,06%	generál	38	0,06%	kdy
182	41	0,06%	hlavu	38	0,06%	můj
183	41	0,06%	indbur	38	0,06%	sem
184	41	0,06%	kdy	38	0,06%	starosta
185	41	0,06%	lodí	38	0,06%	zvláštní
186	41	0,06%	mezkovi	37	0,06%	chvíli
187	41	0,06%	takže	37	0,06%	dva
188	41	0,06%	víte	37	0,06%	jednou
189	40	0,06%	zvláštní	37	0,06%	jenže
190	39	0,06%	chcete	37	0,06%	moje
191	39	0,06%	lidé	37	0,06%	nich
192	39	0,06%	pocit	37	0,06%	poslední
193	39	0,06%	pohled	37	0,06%	stejně
194	39	0,06%	třeba	37	0,06%	svého
195	39	0,06%	vím	37	0,06%	usmál
196	38	0,06%	dvě	37	0,06%	znovu
197	38	0,06%	klaun	36	0,06%	indbur
198	38	0,06%	mít	36	0,06%	kteří
199	38	0,06%	můžete	36	0,06%	lidé

Jana Kubáčková, ÚTRL FF UK, Praha 2008, 142 s. + přílohy

Generalizace a specifikace lexikálního významu v soudobém uměleckém překladu

ANOTACE: Práce se zabývá překladovými posuny v obsažnosti lexikálního významu (jeho generalizací a specifikací). Rozebírá je v kontextu překladových univerzálií, deskriptivní a korpusové translologie, stylistiky, lexikologie a jazykové typologie. V empirické části sleduje jejich výskyt ve třech typech elektronického korpusového materiálu, který analyzuje pomocí softwarových nástrojů. Popisuje použité metody i jejich úskalí. Dospívá k hypotéze, že generalizace významu se projeví jako univerzálie s větší pravděpodobností ve srovnatelných korpusech, ale s malou pravděpodobností v korpusech paralelních. Osobnost překladatele a nakladatelská praxe se mohou stát předmětem explanační hypotézy.

KLÍČOVÁ SLOVA: generalizace, specifikace, univerzálie v překladu, lexikální význam, srovnatelné korpusy, paralelní korpusy.

Jana Kubáčková, ÚTRL FF UK, Prague 2008, 142 pp. + annexes

Generalization and Specification of Lexical Meaning in Contemporary Translation of Fiction

ABSTRACT: The thesis discusses translation shifts in terms of the richness of lexical meaning, i.e. its generalization or specification. These shifts are examined against the backdrop of universals of translation, Descriptive and Corpus-based Translation Studies, stylistics, lexicology and language typology. Next, the occurrence of these shifts is studied by empirical analyses carried out in three types of electronic corpora with the help of software tools. The analyses involve a description of methods and their drawbacks. In conclusion, we hypothesize that generalization as a universal of translation is more likely to occur in comparable corpora, as opposed to parallel corpora. Personality of the translator and publishing practice are presumed to be a highly significant factor, worth examining as an explanatory hypothesis,

KEYWORDS: generalization, specification, universals of translation, lexical meaning, comparable corpora, parallel corpora.

Jana Kubáčková, ÚTRL FF UK, Praha 2008, 142 s. + přílohy

Generalizace a specifikace lexikálního významu v soudobém uměleckém překladu

ANOTACE: Práce se zabývá překladovými posuny v obsažnosti lexikálního významu (jeho generalizací a specifikací). Rozebírá je v kontextu překladových univerzálií, deskriptivní a korpusové translologie, stylistiky, lexikologie a jazykové typologie. V empirické části sleduje jejich výskyt ve třech typech elektronického korpusového materiálu, který analyzuje pomocí softwarových nástrojů. Popisuje použité metody i jejich úskalí. Dospívá k hypotéze, že generalizace významu se projeví jako univerzálie s větší pravděpodobností ve srovnatelných korpusech, ale s malou pravděpodobností v korpusech paralelních. Osobnost překladatele a nakladatelská praxe se mohou stát předmětem explanační hypotézy.

KLÍČOVÁ SLOVA: generalizace, specifikace, univerzálie v překladu, lexikální význam, srovnatelné korpusy, paralelní korpusy.

Jana Kubáčková, ÚTRL FF UK, Prague 2008, 142 pp. + annexes

Generalization and Specification of Lexical Meaning in Contemporary Translation of Fiction

ABSTRACT: The thesis discusses translation shifts in terms of the richness of lexical meaning, i.e. its generalization or specification. These shifts are examined against the backdrop of universals of translation, Descriptive and Corpus-based Translation Studies, stylistics, lexicology and language typology. Next, the occurrence of these shifts is studied by empirical analyses carried out in three types of electronic corpora with the help of software tools. The analyses involve a description of methods and their drawbacks. In conclusion, we hypothesize that generalization as a universal of translation is more likely to occur in comparable corpora, as opposed to parallel corpora. Personality of the translator and publishing practice are presumed to be a highly significant factor, worth examining as an explanatory hypothesis,

KEYWORDS: generalization, specification, universals of translation, lexical meaning, comparable corpora, parallel corpora.